

Vigilia

1968

Október

Medvigy Mihály

A hollandi katekizmus — magyar szemmel

Peter Venne

Thornton Wilder keresztény tematikája

Bohuniczky Szeft

Emlékek a régi Firenzéből

Toldalagi Pál

Három költemény

Koppány János

Már nem fáj soká (elbeszélés)

Résumé en
langue française

TARTALOM

Oldal

<i>Medvigy Mihály</i> : A hollandi katekizmus — magyar szemmel	649
<i>Pálos Rozita</i> : Az idő vádlottjai (vers)	657
<i>Toldalagi Pál</i> : Búcsú, Csupán az érzés, Fáradtság (versek)	658
<i>Peter Venne</i> : Thornton Wilder keresztény tematikája	659
<i>Bohuniczky Szeffi</i> : Emlékek a régi Firenzéből	667
<i>Riccardo Bacchelli</i> : Az utolsó farkasember (elbeszélés, fordította: Zsám-boki Zoltán)	673
<i>Koppány János</i> : Már nem fáj soká (elbeszélés 1. rész)	677
<i>Szedő Dénes</i> : A városkapuban, Némajáték (versek)	684
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (Az egyház demokratizálása)	685
<i>Csanád Béla</i> : A kis út (Időszerű-e még az aszkézis?)	690

NAPLÓ

Eucharisztikus világkongresszus a társadalmi haladás jegyében (*Bittei Lajos*) 693; Vita a nő helyzetéről az egyházban (*Joanelli Béda*) 696; Az olvasó naplója — Mensáros Zoltán: Bőjtí szél, Szántó Tibor: Élet, halál, cigaretta, Thurzó Gábor: Egy ember vége (*Rónay György*) 697; Színházi krónika — Jean Paul Sartre: Altona foglyai (*Bittei Lajos*) 701; Képzőművészet — Rippl-Rónai kiállítás Tihanyban, Bob Claessens könyve magyarul, a Művészeti Lexikon zárókötetete (*D. I.*) 702; Zenei jegyzetek — Károlyi-kerti hangversenyek (*Rónay László*) 705; Filmek világából — A családapa, Kétszemélyes ketrec (*Ungváry Rudolf*) 706; Modernisták és reformkatolikuskok (*S. Gy.*) 707; Trágárság és irodalom (*Vasádi Péter*) 710; Kerekasztal konferencia az országotak biztonságáról (*d. k.*) 712. 693

Francia nyelvű kivonatok 715

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.). lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 196. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: A Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Kereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Megjelenik minden hónap elején. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100,— Ft., félévre: 50,— Ft., negyedévre: 25,— Ft. Index-szám: 26.921.

A HOLLANDI KATEKIZMUS — MAGYAR SZEMMEL

„Békesség e háznak és minden bennelakónak!” — ezzel az evangéliumi hangvételű lelkipásztori köszöntéssel kezdődik a hollandi püspökök előszava, amelynek kíséretében híveik családi asztalára tették „Új katekizmus” című kiadványukat 1966 októberében. Aligha számítottak rá, hogy a mű a zsinatra következő évek legnagyobb vallási könyvsikere lesz, de ugyanakkor világgraszoló békétlenséget is támaszt. Egyetlen év leforgása alatt négyszázötvenezer példány kelt el belőle Hollandiában, és addigra megjelent az igen szépen sikerült angol fordítás is, amelyből kétszázezer példány sem volt elegendő az Amerikai Egyesült Államokban. Kikerült a nyomdából a német fordítás, és megjelenés előtt áll a francia. Tudomásunk szerint készül a magyar is; az osztrák püspöki kar pedig — amint hírlik — a hollandi kiadvány átdolgozott változatát szeretné bevezetni a felnőttek katekizmusaként.

A sikert vihar követte nyomon, sőt mondhatjuk, hogy még kevés írásmű robbantott ki akkora ellentmondást az egyházban, mint ez a békesség-óhajtással útnak indított hittani kézikönyv. A nyugtalanság mindmáig nem ült el, és újabb fordulatairól ismételen olvashatunk a vallási érdekeltségű világsajtóban. Érdemes tehát a magyar olvasók számára ismertetnünk a mű jellegét, keletkezését és tüzetes tanulmányozás alapján beszámolnunk tartalmi értékeiről meg fogyatkozásairól.

Az olvasó első meglepetése, hogy a nevezetes könyv — a címe ellenére — egyáltalán nem katekizmus. Sem formájában, sem felépítésében, sem írói mondanivalójában nem az. Nem tankönyv. Nem íródott káté-formában, vagyis kérdésekben és feleletekben. Ettől persze még lehetne „katekizmus”, hiszen nagy elődje, a trentói zsinat rendeletére 1566-ban kiadott és a plébánosok tájékoztatására szánt *Catechismus Romanus* sem kérdések és feleletek gyűjteménye. De hinnivalót ad elő, sőt a hagyományosan élő katolikus tanrendszer előterjesztése a teljesség igényével. Nos, a hollandi katekizmust is egyházi — püspökkari — előterjesztésnek kell tekintenünk, de korántsem csupa hinnivalót közöl, hanem megkísérel probléma-megoldásokat, és előad hittudományos elméleteket meg feltevéseket —, akárhányszor éppen nem hagyományosakat, hanem nagyon is újszerűeket. A könyv megjelenésekor bizonyára ezért jelentette ki Hollandia rangelső főpásztora, *Alfrink* utrechti bíboros-érsek, hogy a püspöki kar azonosítja magát a katekizmus tartalmával, de nem minden pontjával egyforma módon. A hinnivaló dolgában a kötet mellőzi a keresztény hit alapjához kevésbé közvetlenül kapcsolódó, „másodrangú” hitigazságokat, vagyis éppen nem törekszik az egész hittanítást felölelő teljességre. De — a püspökkari előszó szerint — közerthető nyelven szeretné hirdetni az evangéliumi üzenetet, részletesen meg akarja világítani a tanítások hátterét, és az evangélium fényében óhajtja tisztázni mai kérdéseinket.

A könyv nagyszabású kísérlet a zsinat teljes gondolatvilágának közkinccsé tételére. Ha válogat is a megtárgyalandó igazságok között, a nagy egészret mindenesetre be akarja mutatni, és befejezett gondolatrendszert ad. Rá akarja ébreszteni az olvasót, hogy a keszténység mennyire helytáll és megifjodott napjainkban, és milyen újszerű választ tud adni az előző nemzedékek kínzó hitbeli nehézségeire. Korszerű fogalmakat, új gondolkodásformákat alkalmaz. Egyenesen kerüli a hittudományos szak-

nyelvet. Üttörő feladatot vállal tehát, és meg kell bocsátanunk neki, ha helyell-közzel nem egészen világos. Azonban korántsem katekizmus, hanem inkább hitvédelmi munka. Hitvédő célzatával sem áll azonban történelmi előzmények nélkül a katekizmusok sorában. Hasonló célzattal írta meg „katekizmusát” annak idején a kinaivá lett jeles olasz jezsuita, az 1610-ben elhunyt Matteo Ricci. „Az ég Uráról szóló igaz tanítás” című műve a keresztény hit elfogadhatóságát tárgyalja, összemerve az akkori Kínában dívó világnézetekkel. A könyvet császári rendelet sorozta a kínai irodalom klasszikus remekei közé.

A hollandi katekizmus is remekmű. Még támadoi is elismerik róla. Lenyűgözően olvasmányos. Ha valaki végigolvasta, akarva, nem akarva hatása alá kerül, és elsajátítja a szerzők látásmódját. Meleg érzelműtötte előadása mellett jelentős kiválósága a műnek az egybefogó szemlélet, amely széles szentírás-tanulmányi alapon szerves egységbe kapcsolja a hit, az erkölcs és a liturgia életszerű ismertetését. Nemcsak az érdeklődő felnőtt világiak kezébe kívánczik tehát, hanem kitűnő szentbeszéd-forrás is: méltó párja e tekintetben a trentói katekizmusnak, mely prédikáció-anyagnak volt szánva elsősorban. Keresve sem találhatnánk továbbá célszerűbb vezérfonalat ahhoz az általános teológiai tájékoztatáshoz, amelyet a zsinat utáni papnevelés szükségesnek tart a kezdők beavatására még a szorosan vett hittudományos tárgyak oktatása előtt. Mellesleg jól beválik elmélkedések vezérfonálául is. Hogy mindezek ellenére csak az igénytelen katekizmus címet viseli, az keletkezésének történetéből érthető.

A munka korántsem indult ily sokszerű vagy éppenséggel egyetemes egyházi célzattal. A hollandi katolikusoknak volt már egy 1949-es katekizmusuk az ifjúság számára. A püspökök ennek újrafogalmazásával bízták meg 1956-ban a nijmegeni „felsőbbfokú hitoktatástani intézetet”. A szerkesztés nehezen ment, mert a munkatársak nézete szerint felnőtt-katekizmusból kellett volna kiindulni, hogy annak tanítását alkalmazhassák az ifjúság igényeihez. Miután az 1961-es nemzetközi hitoktatásügyi kongresszus Londonban ugyanezt hangoztatta, a hollandi püspökök megváltoztatták tervüket, és úgy kívánták, hogy a felnőttek katekizmusa készüljön el mindennekelőtt. A szerkesztőmunka ettől fogva lelkesen folyt, és már 1962-ben készen állt a 220 oldalas alapfogalmazvány. Százötven szakember véleményét kérdezték meg róla, mégpedig nevelőket, és pszichológusokat is, katolikusokat és más hitűeket egyaránt; 1963 tavaszától csoportmunkával dolgoztak, és lehetőleg minden kívánalmat méltányoltak. Megvárták természetesen a II. vatikáni egyetemes zsinat befejezését is, hogy minden zsinati eredményt beépíthessenek. Így nőtt a katekizmus a mai hatszázoldalas kötétté. Roppantul gazdag tartalmából itt csak néhány jellegzetességet mutathatunk be, hogy megismerkedjünk a mű szellemével, értékeivel és gyengéivel.

Valódi problémák

A kötet felépítésének érdekessége, hogy nem az ember rendeltetésével kezdődik, nem is a vallás alapfogalmaival vagy éppen Istennel. Az ember nagyságából és nyomorúságából indul ki, az emberiséget kínzó kérdésekből. Ezért halljuk, hogy a katekizmus „egzisztencialista beállítottságú”. A Szentháromság-egy-Istenről tételszerűen csak a mű utolsó fejezetében esik szó, ott is röviden, elnagyoltan. A tárgyalás nem a hit-ágazatok egymásutánját követi, hanem inkább az üdvösségtörténet és

az egyháztörténet folyamatát. Az egész rendszer középpontjában Krisztus áll. Az egyháztörténeti szemlélet a katolikus múlt erős önkritikájával párosul, mint ez a zsinat óta — pápai megnyilatkozások tanúsága szerint is — jellemzi az egyházat. A katekizmus emellett mélyen bibliai szellemű és fogalmazású. A zsinat nyomán elfogadja a formatörténeti szentírásmagyarázat eredményeit, de nem marad elvi síkon, hanem részletkérdésekben mutatja meg, hogy a módszer mit jelent. Ezáltal vezeti be a híveket a szentírás korszerű, helyes olvasásába. Az „idők jele”, és a katolikus gondolkodás fejlődésére mutat, hogy e miatt nem érte vád a katekizmust. A zsinat előtt csupán ezért is indexre kerülhetett volna.

Előadja, hogy az Ószövetség megírása Dávid király korában kezdődött, természetesen egy csomó szájhagyomány írásbafoglalásával. A bibliát még későbbi eredetű nagy jelképes elbeszélések nyitják meg. Az Ádámról, Éváról, Káinról, a vízőzönről meg a Babelről szóló elbeszélések voltaképpen nem történelmi ténybeszámolók. Az őstörténet a bűnbeesést négy ízben mondja el: a tiltott gyümölcs, a testvérgyilkosság, Noé kortársainak megromlása és a toronyépítés formájában. A pátriárkák történetéről sem tudjuk pontosan, hogy valójában mi is történt; biztos azonban, hogy először általuk lépett be Isten az emberiség történetébe. Izrael sajátos irodalmi műfaja, hogy a belső történeteket mintegy átfordítja a külső történés nyelvére, és hittudományos fogalomrendszer híján csodás elemet alkalmazva beszél el. Ami azonban így létrejön, az korántsem valami tündérmese, hiszen Izrael valóságos nagy csodája a maga egész története, valamint az az értelmezés, amelyet történetének ad. Ez a nekünk is szóló, páratlan kinyilatkoztatás. A biblia azokat a valóságos kapcsolatokat hangoztatja, amelyeket Isten létesített a kezdetleges emberiséggel és annak történelmi haladásával.

Az Újszövetség legrégebb evangéliuma a Márk-szerinti: Rómában íródott 63 táján. Az evangéliumok nem közönséges értelemben vett életrajzok. Jézus szavait bizonyos szabadsággal származtatják át: változatokkal, amelyek alkalmazkodtak annak a közösségnek viszonyaihoz, amely számára az evangélista írt. Nem ismerjük meg az evangéliumokból sem az események pontos egymásutánját, sem azt, hogy Jézus szolgálata egy, két vagy három éven át tartott-e. „Jézus, Lelke nem működött magnetofon vagy filmhíradó módjára”, hanem segítette az írókat, hogy lássák az események mélyebb értelmét, és ezt a jelentést fejezzék ki oly szavakkal, amelyek otthonosak voltak az akkori gyülekezetben. Jézus mondasainak visszaadásánál a János-evangéliumban érezzük a legnagyobb szabadságot. Jézus nyilatkozataiban ráismerhetünk azoknak a kisázsiai köröknek szókincsére, amelyekben János az ígét hirdette. Kétségtelen azonban, hogy az evangéliumok igazi forrása a názáreti Jézus személyisége. Jézus pusztai megkísértésével kapcsolatban a színhelynek, az ördög megjelenésének és a kísértés három szakaszának történeti hűsége vagy merő stilizálás-jelensége mit sem ad hozzá az üdvösségszerző tényhez, és semmit el nem vesz belőle. Jézus szűztől-születése hitágazat; legmélyebb értelme az, hogy Jézus közénk érkezése mérhetetlenül meghaladta az emberi származás lehetőségeit, és nem azon múlt, amit emberek tehetnek a maguk erejéből. (A katekizmus e pontját tekintették sokan a szűztől-születés kétségbevonásának, noha inkább — sajnálatosan — kétértelmű fogalmazásról van szó.)

A katekizmus nemcsak a bibliaolvasásba vezeti be olvasóit, hanem feltárja előttük „a belső várkastély” titkait is, azaz a nyugalmi és a misztikai imádság élményvilágát. Egyénítve jellemzi továbbá a legna-

gyobb egyházatyák életművét, és rendkívül nagy szeretettel magyarázza a liturgiát. A nagybőjt szelleméről és gyakorlatáról, a nagyhét szertartásairól, a húsvét-éjszakai virrasztásról vagy a keresztelezésről szóló részeket olvasva a keresztény valláspedagógia hegycsúcsain járunk. Igen szépek a könyv aszkétikai szakaszai is, amit például az öregkor lelki programjáról és erkölcstanáról ír, vagy az evangéliumi tanácsok és a szerzeteshivatás értelméről. A házastársi szerelemmel kapcsolatban — a zsinati tanításhoz igazodva — hangsúlyozza a nemiségnek a fajfenntartástól független emberi értékét is, a családtervezést pedig mint kötelességet mutatja be. Egész terjedelmében idézi *Az Egyház a mai világban* című zsinati rendelkezésnek a születésszabályozásról szóló legfontosabb szakaszát. Rajta túlmenően voltaképp csak annyit mond, hogy a házastársaknak nem szabad oly eljárásmódhoz folyamodniuk, amely kárára van az egészségnek vagy az érzelmi életnek.

Az erkölcstani részekben az egész könyv — saját bevallása szerint — arra törekszik, hogy a keresztény szeretet részletezése legyen. „A szeretet a gazdasági életben annyi, mint igazságosabb elosztás.” „A szabadidő a szeretet ideje. Szabad óráik hozzák össze a férjet hitvesével, az ifjút a leánnyal, a szülőt a gyermekével. ... Tízmillió szív dobban össze egy labdarúgó-mérkőzés nézésekor.” A szeretet az értelme a könyv mehökkentő tanításának, hogy az öngyilkosságot a személyes lelki ismereti döntés büntelenné teheti olyan esetben, amikor kínvallatás hatására valaki biztosan elárulna és bajba döntene másokat. A könyv záróakkordja is az, hogy Jézus oldalán a szeretet keskeny ösvényén kell haladnunk, és színe előtt megnyugtathatjuk magunkat, ha a szívünk vádol is, „mert Isten nagyobb a szívünkénél” (1 Jn 3,20).

Az oltáriszentség titkát könyvünk majdnem húsz oldalon át tárgyalja. A szentségi jelenlét értelmezésében nem használja az „átlényegülés” szót, ez a körülmény azonban nem érinti a tanítás igazhitűségét. Érdekes újszerű mozzanat, hogy — a katekizmus szerint — Jézus testének jelenléte ahhoz van kötve, ami kenyér a számunkra. Minthogy pedig a szentostya apró morzsalékait értelmes ember nem tekinti már kenyérnek, Jézus sincs jelen bennük.

További tanítás Jézus állandó jelenléte a világban, feltámadása óta. Megjelenései burkoltan erre utalnak, sőt az apostolokra lelehelt Lélek vagy Péter pásztori hivatala és a bűnök bocsánata szintén e jelenlét formái. Megdöbbennek azok a sorok, amelyeket a magunk haláláról olvasunk: „A halál gyökeres dolog. Az egész földi ember meghal. Ennyiben igazuk van a halhatatlanság tagadóinak.” A legújabb időkig többnyire a „test” és a „lélek” egyszerű megkülönböztetésében kerestünk megoldást. Ámde nem szokása a szentírásnak, hogy teljesen testetlenített emberi lélekről beszéljen. Másszóval „a halál utáni lét már valamiféle feltámadása az új testnek”.

Derülő szemlélet

Rendkívüli érdeklődésünkre tarthat számot a katekizmus tanítása az áteredő bűnről, minthogy emiatt vádolják leginkább. A szerzők e pontban is elkerülhették volna a támadásokat, ha világosabban beszélnek. Tanításuk ugyanis nagyon üdvös, ha a meglévő katolikus hittétel kiegészítésének tekintjük, nem pedig megmásításának. „Nem az a legjelentősebb mozzanat, hogy az ember vétkezett és megromlott. Vétkezik. és romlottá lesz. Ádám és Éva bűne közelebb van hozzánk, mint kép-

zeljük. Bennünk magunkban van.” Az emberi nem egysége — fejtegetik a szerzők — a szentírás szerint nem a szaporodáson alapszik, hanem azon, hogy az egyetlen Atya hív görögöt, barbárt, zsidót egyaránt. A bűn egységét ugyanezen a szinten kell keresnünk: az emberi visszaütésben. Azt a bűnt, amely másokat fertőz, nemcsak az egyetlen Ádám követte el, hanem minden „ádám” is, azaz minden ember. Ez a „világ bűne”. Magában foglalja a magam bűneit is. Nem vagyok ártatlan bárány, akit mások rontottak meg. Magam is belesegítek a romlás művébe. Ágoston idejében (400 táján) az „eredeti bűn” nevet adták ennek az általános bűnösségnek. Alapvetően ott van minden személyes bűnbene, de Krisztus keresztre feszítésében érte el a tetőpontját. Ez volt a legmélyebb értelemben vett bűnbeesés: az istengyilkosság, az Isten kiűzése. Az egész emberiség keze benne van. És erre a legbrutálisabb *nem*-re felelt az Isten a legfelfoghatatlanabb *igen*-nel. Ettől válik erősebbé a rossznál a jó a világban. A magunk jósága is javarészen együttes birtoklás: egy oly összetartozásban, amelyről reméljük, hogy erősebb, mint a bűné. „E könyv szerzői — ha szabad ez egyetlen alkalommal magukról beszélniük — ezen bátorodtak föl. Különben meg sem írták volna könyvüket. Jól tudták, hogy tükröződhet a szövegben egy és más örökbe kapott bűnösségükből és Istentől való elfordultságukból. De sokkal inkább bíztak abban, hogy az igazság és a kegyelem erői, amelyek az emberiségen és az egyházon át hozzájuk folytak, bőségesen működnek majd az előttetek nyitva álló lapokon. ... Ez a könyv azt az üzenetet hozza, hogy Jézus él. A bűn és a halál le van győzve.”

Ezt a derűlátó szemléletet — a zsinat világnézetét — egyébként szinte minden lapjáról sugározza a katekizmus. „Isten az életöröm partján áll, az egészség partján és a terhek könnyítésének partján.” Megkezesik a szerzők az igenelhető mozzanatokot a nem-katolikus álláspontban is. „Nem az a rossz, amit a panteizmus állít — hogy Isten áthatja a világot —, hanem amit tagad.” A marxizmusban vagy korunk vallásilag közömbös humanizmusában is az emberiség számára kínált igazságra és jóságra összpontosítja figyelmünket a katekizmus. Ilyen elemek utat mutathatnak a keresztyénység megújodása felé. Időnként pirulunk kell a hindu maradéktalan önfeláldozása, a buddhista szelidsége, a mohamedán istenszolgálat miatt vagy annak láttán, hogy a humanista mennyire törődik a világ ügyével-bajával, és hogy a marxista mennyire érzékeny az igazságosság követelményei iránt, és mennyire érdekeltnek érzi magát a társadalom haladásában. Egy ilyen szemléletben kézenfekvő a reformációnak és vezéregyéniségeinek újraértékelése is. Ekkora ökumenikus méltányosság és szeretet hazai viszonyaink között még hallatlan volna, legalábbis nyilvánosan: „Kellőképp értékelni sem tudjuk azt a sok-sok jóságot és szentséget, amelyet az egész keresztyénségnek képes felkínálni a reformáció épp abban, ami a leginkább sajátja. A katolikus egyház el sem lehet a reformáció nélkül. ... A reformátorok nem agyrémért harcoltak.” „Luther mély vallásos érzésű férfiú volt, a próféták szenvedélyes hangján beszélt, és 1517 táján elindított egy mozgalmat, amelynek nem volt maradása az egyházon belül. ... Kálvin, a szigorú és nagy arányérzékű francia, mélységesen át volt hatva Isten feltétlen fölségének tudatától.” A reformációhoz tartozó keresztények akárhányszor mélyebben belelátanak a bűn komolyságába és emberi orvoslásának lehetetlenségébe. A Miatyánk túlságosan magvas ahhoz, hogy gyorsan mondogassuk; a katolikusok e téren is sokat tanulhatnak a protestánsoktól. „A szekták léte sem egykönnyen mellőzhető kihívás az egyháznak. Úgy

látszik, hogy olyasvalamit kínálnak, ami hiányzik az egyházból: egy szorosán összekapcsolódó helyi szintű közösséget, amelynek tagjai megosztják egymással a lelkesedést és az önfeláldozást. A szektákat úgy szokás jellemezni, mint az egyház kifizetetlen számláit. Kezdeményezőik megsejtenedtek azt a szokványosságot és egyoldalúságot, ami az egyházakban mindig meglegelhető." Így tehát a tőlünk távolállóktól hallhatjuk némi visszhangját a keresztény üzenetnek. Ily értelemben papok ők a mi számunkra.

Talán mondanunk sem kell, hogy a katekizmus menyire megnyíltott lélekkel fordul a műszaki haladás és a természettudományos megismerés felé. „A műszaki kultúra már a keresztény megváltás kibontakozásának egyik mozzanata.” Elfogadja és részletesen le is írja az ember származását az állatvilágból — „nem a sárból” — az Australopithecus és a hominidák szakaszán át, egy félmilliárd év alatt. „Az a nevelés eljárás — mondja más helyütt —, amelyet 1600 táján Rómában *Galilei* ellen foganatosítottak, mindenképpen az elvakultság tünete volt a természettudomány értékei iránt. Ez annál szegénytelesebb, mert épp akkoriban alapozott meg többek közt *Loyolai Szent Ignác* egy oly keresztény lelkiséget, amely felismeri Istent a földi valóságban.”

A könyv a hit válságait sem értelmezi merő veszteségként. „Az erős hitet gyakran kísérheti a nagy kétség. De még senki el nem veszítette hitét, hacsak ő maga nem kívánt szabadulni tőle.” Az, hogy valaki egy időre elhagyja az egyházat, bizonyos körülmények közt olykor lelki haladást jelenthet. Erőfeszítést arra, hogy az Istent komolyabban vegye. Aki pedig hitetlennek mondja magát, néha éppen a szívének hitre-készségét mutatja vele. Soha nem szabad megszakítanunk a kapcsolatot olyan rokonainkkal vagy polgártársainkkal, akik kiléptek az egyházból. „A szülők úgy szolgáljanak az új életnek, hogy hagyják azzá lenni, ami!” (Mindezek persze igaz, de veszélyesen félreérthető elvek. Kritikátlan alkalmazásuk helyenkint máris érlelt nem-kívánatos gyümölcsöket a nyugati katolikus valláspedagógiában.)

A könyv izzig-vérig hollandi lelkületből fakad. Ide mutat már a hasonlat-világa is: „Az Újszövetség úgy rejlik benne az Ó-ban, mint tulipán a hagymában.” Vagy: „Ahol tynyaság uralkodik, ott bojtortjárt terem a föld, és összeomlanak a gátak.” A hajdani rémuralom és elnyomatás ellen vívott németalföldi harcok emléke is lépten-nyomon felbukkan: „Mint minden emberi érték, a tekintély is szüntelen megváltásra szorul. Krisztus váltja meg, amikor tanítja, hogy minden hatalomnak szolgálattá kell lennie.” „A félelem rossz tanácsadó a tekintélynek. Mi lehet rosszabb egy rémuralomnál? Az, ha az uralom lát rémeket.” Az egykori spanyol államegyháziságot és inkvizíciót természetesen szintén elítéli a mű, és hangoztatja a lelkiismereti szabadságot: „Legyünk büszkéek rá, ha egy jóformán teljesen katolikus társadalomban is felelős ténykedéseket látunk más hitűekre bízva!” „Még százszázalékosan katolikus államokban is kívánatos az egyház és az állam szétválasztása. Az ilyen katolikus országban is legyen az állam annyira szabad, hogy mindenkivel, aki elhagyja az egyházat, teljes értékű polgárként bánhasson, megadva neki a többieknek járó összes jogokat.” Büszkén méltatja a könyv a valószínűleg nagy hollandi előfutárát, *Erasmust* († 1536): „Az egyház vezető személyiségei közül sokakat megfertőzött a világiasság és a nemtörődömség szelleme. Mindazonáltal még mindig voltak bölcs és szent emberek az egyházban, akár a főpapok, akár a nép körében. ... Közéjük tartozott egy pap, Rotterdami Erasmus, a szelídség, a józan

ész és a csiszolt humanizmus tréfásszavú képviselője. Középuton járt, de nem szerencsés időben. Luther vallásos hevületével nem mérközhett. Korunk azonban sokat tanulhat Erasmus evangéliumi türelmességéből.”

Vádak és válaszok

A mű sikere — mint mondtuk — már kezdetben sem volt zavar-talan. A Németalföldön századokra visszanyúló hagyománya van a hit tisztaságát őrző éberségnek. Különösen akkor mutatkozik meg, ha az egyházi tudomány egymással vetélkedő intézményei figyelik és bírálják egymást. Történelmi példaként hivatkozhatunk a louvaini egyetem és az ottani jezsuita főiskola közötti feszültségre, amelyben Michel du Bay (Bajus) egyetemi tanár és kartársai, a másikon Leonhard Leys (Lessius) jezsuita atya álltak szemben egymással. Végül V. Sixtus pápának kellett közbeavatkoznia: 1588-ban megtiltotta, hogy a nagy ellenfelek kölcsönösen eretneknek bélyegezzék egymást. Ennek a régi vitának emléke elevenedett fel azonnal az új katekizmus megjelenése után. A szakembe-reknek és a híveknek egy hollandi csoportja súlyos hibákkal, tévedések-vel, sőt eretnekséggel vádolva feljelentette a pápánál a katekizmus szer-zőit (és ezzel — burkoltan — a kötetet közreadó püspöki kart is). A fel-jelentők nem viselkedtek lesipuskás módjára, hanem 1966. november 22-én a sajtóban is közzétették a Szentszékhez intézett jelentésük teljes szöve-gét. A feljelentés szerint a katekizmus az egyház régebbi és jelenlegi magyarázatától eltérő értelemben fejteget számos dogmát.

A feljelentők „többek közt”, vagyis általánosságban tartott panaszok mellett hét mozzanatot tételszerűen is megfogalmaznak: 1. A katekiz-mus nem állítja Jézus anyjának szüzességét, sőt bizonytalan szóhaszná-latából úgy látszik, hogy tagadja is. — 2. Tagadja továbbá — a vád szer-int — hogy mindannyiunkban megvan összülönknek *egy* és átszármazó bűne. — 3. Az oltáriszentségről azt állítja, hogy a kenyér és a bor csak új jelentést ölt magára, és új célnak szolgál. — 4. A katekizmus szerzői szerint a katolikus egyház csaknem mindenben azt tanítja, amit a pro-tesztánsok, bár természetesen többet tanít, mint ők. — 5. A házassági születésszabályozás kérdésében a katekizmus nem igazodik az 1930. évi „Casti connubii” pápai körlevél elveihez és VI. Pál pápa 1966. október 29-én mondott beszédéhez. (Ez így igaz, de az utóbbi mozzanat fel nem róható, hiszen a pápa beszéde egyidőben hangzott el a katekizmus meg-jelenésével.) — 6. Az ember eredetéről szólva a katekizmus nem említi az értelmes lélek teremtését; sőt a könyv végén tagadja a lélek szellemi-ségét és halhatatlanságát is, minthogy szerinte csak az új test feltáma-dásaként marad meg valami a halál után. — 7. A katekizmus kétségbe-venja az angyalok (meg az ördögök) létét.

Hogy a szembenálló nézetek vitájába túlságosan belé ne kevered-jünk, eltekinthetünk annak a terjedelmes cikknek ismertetésétől, ame-lyet a negyvennégytagú szerkesztő-bizottság vezető hittudósa, Schoonen-berg jezsuita atya írt a *Verbum* című folyóirat 1967. januári számába „Az új katekizmus és a dogmák” címmel. Bármely irányú elfogultság veszélye nélkül csatlakozhatunk azonban a római Szent Alfonz Akadémia tanára, a hetvenegyéves Henri Boelaars véleményéhez. E szakembert mind érett kora, mind németalföldi származása, mind pedig felelősség-teljes római állása képesíti a megértő és tárgyilagos bírálatra. Szerinte a hollandi püspökök katekizmusa fontos zsinat-utáni jelenség. Felnőt-teknek szól, és feltételezi az olvasók számottevő műveltségét. Tudnivaló

továbbá, hogy a katolikus hit átélése ma már igen más ahhoz képest, ami harminc-negyven éve volt. A feljelentők 3., 4., 6. és 7. vádpontja — Boelaars szerint — igazságtalan, de az 1., 2. és 5. vádpontjuk jogos. Am az utóbbi pontokban is el kell ismernünk, hogy a régi tanítás új látásmódjára törekedtek a szerzők, ha ez nem is sikerült nekik kifogástalanul.

A vádak megtették hatásukat. Az angol kiadást engedélyező *Joyce* burlingtoni megyéspüspök visszavonta az adott „Imprimatur”-t, de már nem tartóztathatta fel a folyamatban levő kiadást. A német püspökök — a javított szöveg elkészültéig — nem engedélyezték a mű könyv-árusi forgalmát; a *Herder* kiadóvállalat így csak szakembereknek, tanulmányozás céljára, ingyen és „kézirat gyanánt” küldte meg a vád és a védelem írásait is közreadó kinyomtatott kötetet. A francia (és a portugál) fordítás megjelenetése egyelőre szintén abbamaradt. 1967 tavaszán római szakértők és a hollandi szerző-munkaközösség számos tagja találkozott Gazzadában (Milánó mellett) a teendők megbeszélésére. Nem tudtak megegyezni egymással. A Szentsek úgy vélte, hogy az egyetemes egyházat érintő ügyről van szó, ezért nemzetközi bíboros-bizottságot jelölt ki a megvizsgálására. A bizottság utolsó ülésén, 1967 decemberében azt határozta, hogy szűkkörű szakbizottság végezze el a szükséges újrafogalmazásokat az új kiadás számára. Négy tagja közül kettőt a bíboros-bizottság bízott meg, ezek *Dhanis* belga jezsuita atya, a pápa teológiai szaktanácsadója, továbbá a hollandi redemptorista *Visser*, a vatikáni hit-tanításügyi kormánysszék tanácsosa, római egyetemi tanár. A másik két tagot a hollandi püspöki kar nevezte ki: *Fortmann*-t, az utrechti nagyszeminárium tanárát († 1968) és *Mulders* jezsuita atyát, a katekizmus-szerkesztők egyikét. Az utóbbi azonban „becsületére és lelkiismeretére hivatkozva” hamarosan visszaadta a megbízatást.

Visser a katekizmusról adott nyilatkozatában nem győzi magasztalni ennek kiválóságait, amelynek szerinte az egész egyház hasznát láthatja. Úgy véli, nincs a műben eretnokség, de igenis vannak benne tévedések, amelvek jórészt a tárgyalásmód fogyatkozásaiból és egyes mozzanatok elhallgatásából erednek. Vissertől függetlenül a történelem is arra tanít bennünket, hogy valóban újszerű katekizmust kiadni mindig tiszteletre méltóan nehéz és kockázatos vállalkozás. Ha elmulasztjuk az anyag korszerűsítését, okai leszünk a hit hanyatlásának; ha viszont megpróbálkozunk vele, olybá veszik, mintha egyenesen a hitet tennők kérdésessé. Hadd említsünk egy tanulságos példát épp a közelmúltból. Francia hit-oktatási szakemberek 1956-ban érkezettnek látták az időt arra, hogy szakítva a szokványos moralizáló és intellektualista hitoktatással, egységes rendszerbe foglalják a nevelést, a lélektan és a szociológia új eredményeit a keresztény közösségi életet megújító bibliai és liturgia-mozgalom tanulságaival. Vállalkozásuk nem volt sem könnyű, sem veszélytelen. Önjelölt bírálóik vádaskodni kezdtek, és Róma óvó nyilatkozatot kívánt a francia püspököktől. Ez 1957. szeptember 18-án meg is történt. Bár nem szakította félbe a reformtörekvéseket, a francia hit-oktatásügyi intézmények vezetői lemondottak tisztségükről.

A hollandi katekizmus-ügy azonban nem lemondásokat, hanem munkát kíván. Mi magyarok első látásra nem értjük, miért megy ez olyan nehezen, és miért lesz belőle „becsület és lelkiismeret” kérdése. Hiszen — az ismert latin közmondás szerint — a bölcs embert az jellemzi, hogy készségesen helyesbíti nézetét. A szerkesztők húzódozását sejtésünk szerint két körülmény indokolja. Az egyik abban állhat, hogy a katekizmus fogalmazásainak jórésze nem az íróasztal melletti elmélkedés gyü-

mölcse, hanem nehézségekkel küszködő hívekkel és becsületes, igazság-kereső máshitűekkel folytatott párbeszédből született. Ha velük, kifelé, másként beszélünk, mint befelé, egyházi hatóságaink felé, a kétszínűség vádját vonjuk magunkra, és növeljük a bizalom-válságát. A másik ok a jelen történelmi helyzet, az egyházas szellem pillanatnyi megosztottsága. Az újszellemű határozatoknak már a zsinaton megvolt a hangos ellenzéke. A nálunk is ismert és tisztelt szakember, *Häring* római professzor szerint egyik-másik zsinati szöveg kemény harcok árán született meg. Az *egyház a mai világban* című rendelkezés ellen még utoljára is hetvenöten szavaztak, a vallásszabadság okmánya ellen hetvenen, a nem-keresztény vallásokhoz való viszonyunkról szóló nyilatkozat ellen nyolcvannyolcan. Ezeket az emlékeinket épp a közelmúltban frissítette fel *König* bíboros magyar nyelven is megjelent könyve a zsinat mérlegéről. A kisebbség persze elenyészett a zsinat 2200 résztvevőjéhez képest, de ne feledjük, hogy a pártok a zsinat falain kívül is megvoltak, és a zsinat után is megvannak. A meghozott határozatok ellen persze katolikus ember nem küzdhet, de támadhatja a határozatok valóraváltásának sürgetőit és azokat, akik műveikben terjeszteni igyekeznek a zsinat gondolatvilágát. A hollandi katekizmus is e közvéleményformálás tényezője, és ha ráütik a súlyos tévedés bélyegét, ez erősíti az ellenzék hadállásait, és hátráltatja az egyház zsinati megújódását.

Róma jelenleg igen bölcs tartózkodást tanúsít, és nem erőlteti a dolgot. Jellemző, hogy a hattagú bíborosbizottság által kívánt változtatások jegyzéke hivatalos levélpapíron érkezett ugyan a hollandi püspöki karhoz, de aláírás nélkül. Ez oda mutat, hogy a Szentszék minél kevesebb tekintélyi intézkedést akar, és bízik az idő múlásának gyógyító hatásában. A kellő hitbeli irányítást máris megadta VI. Pál pápának a „hit éve” lezárásakor nyilvánosan felolvasott hitvallása. A zsinati határozatok pedig egyre inkább megvalósulnak az egyház életében, és a bizalmatlankodó ellenzék vagy kihal, vagy megbarátkozik az újjal, és lassankint szétmorzsolódik. A katekizmus második, javított kiadása már nem a jó ügy hátráltatója lesz, hanem egy remekmű hatásának fokozója és szépséghibáinak eltüntetése.

AZ IDŐ VÁDLOTTJAI

sötétség tanúja fény
de csillag sehol
csak az idő vádlottjai
csak a Hold rémképe
szétdobál köztük néhány álsugarat
viaskodva kapnak utána
a könyörület fénycseppjete szomjasan
kik könyörtelenek voltak míg éltek
nincs nyugtuk
hitvány álmok maradéka
fityeg át szívükön
mint rosszul megkötött cipőzsinór
folyton elbotolnak benne
orrukra esve a sárban
átkozzák a beléjük szorult Végtelent

Pálos Rozita

TOLDALAGI PÁL VERSEI

BÚCSÚ

A madarak zokogni kezdenek.
Reménykedjek talán? Megállok.
S feltűnnek rögtön az emlékezet
szélén szelíd fiúk, leányok.

Közöttük voltam én is ott
valamikor, az ifjúságnak
idején. Most csak itt vagyok
sötét lombjai közt a fáknak,

hol kétes minden mozdulat,
s gyanús csengése van a szónak.
Ki vagyok hát? A levelek
halkan susogva válaszolnak,

mintegy jelezve, hogy nagyon
zavarban vannak, és szeretnék,
ha búcsút intenék nekik,
s megúnt szobámba visszamennék.

CSUPÁN AZ ÉRZÉS

A tér kinyílik. Láthatom,
hogyan ragyog a fény a síma
aszfalton. Egy fa lehajol,
mintha valamit odáírna
valakinek, ki sohasem
fog idejönni. Ez a játék
a természetnek lényege:
nincs célkitűzés, semmi szándék,

csak burjánzás, terpeszkedés,
és minden évben hosszú álom.
Megöregedtem. Mennyi sok
arcom volt és most nem találok
sem egyiket, se másikat,
csupán az érzést, azt, hogy élek,
de bárhogya is gondolkodok,
azt nem tudom már, hogy mivégett.

FÁRADTSÁG

A kezeket szeretem még. Különb
utálok mindent: testet, szót. Hiába,
ki sokat élt és játszott a halállal,
az a bujócskát többé nem kívánja,

nyílt tengerekre vágyik, hol a szél van,
sikoltozó sirály, s a hosszú órák
homokszemei csendesen peregnak,
a víz pedig az egyetlen valóság,

ide-oda mozogva, mindig élve,
nem mint az emberek, akik kihűnynak,
ha elfáradtak. Ez a gyöngeségünk,
és ezért kellene, hogy megújuljak.

THORNTON WILDER KERESZTÉNY TEMATIKÁJA

Malcolm Cowley amerikai kritikus írta még 1956-ban, hogy korunk legjelentősebb amerikai írói között Thornton Wilder a legelhanyagoltabb; ez úgy értendő: nem a közönség hanyagolja el, hanem a céhbeli irodalomkritika. Ennek okát, szerinte, nem könnyű földeríteni. Talán az volt a baj, hogy Wilder korai regénye a *Szent Lajos király hídja* (1927) bestseller lett, és a kritikusok mint afféle „népszerű” író kezelték, és elnéztek fölötte azon az alapon, hogy egy könyv vagy bestseller vagy irodalmi remekmű, de semmiképp sem lehet mind a kettő egyszerre. Vagy talán az volt a baj, hogy Wilder túlságosan különbözött kollégáitól s egyszerűen nem tudták hová kell őt besorolni. Inkább európai, mint amerikai jellegűnek érezték művét, éppúgy, mint ahogy Európa is nem-amerikainak érezte.

Úgy tűnik, Thornton Wilder több figyelmet és nagyobb visszhangot keltett Európában, mint hazájában. A második világháború után a német színpadokat viharos gyorsasággal hódította meg *Hosszú út* című játéka; a totális pusztulás közepette ugyanis még reménységről mert beszélni. Az 1926-tól 1956-ig terjedő 30 év alatt Wilder körülbelül tucatnyi könyvet jelentetett meg; regényeket, drámákat és tanulmányokat. Mint Malcolm Cowley kifejti, idő, hely, hangulat és művészi módszer tekintetében ezek mindegyike meglepően különbözik a másiktól. Valamennyinek közös vonása azonban az egyetemes élmény alaphangulata és bizonyos állandó visszatérés. Minden ami történik, bárhol megtörténhetne és meg is történik. Az író arra törekszik leginkább, hogy leglényegesebb elemeire vezesse vissza az emberi szituációt. Maga írja egy helyen, a dráma birodalma nem az individuális élmény, hanem az egyetemes igazság.

Ebből következik, hogy Wilder műveiben központi helyet foglalnak el a metafizikai problémák. *Március idusa* című regényében Caesar így fogalmazza meg azokat a nagy kérdéseket, amelyek körül Wilder gondolatvilága körözt: „Az ember? Miféle lény ez? Mit tudnak róla? Az istenei, a szabadsága, a szelleme, a szeretete, a sorsa, a halála — mit jelent mindez?” Az alábbiakban megkíséreljük, hogy Wilder műveiben nyomozzunk e kérdések után. Végül is valamennyiről kiderül, hogy csak különböző aspektusait képviselik ugyanannak az egyetlen témakörnek: az ember helye az univerzumban.

Metafizikai nyugtalanság

Az író, aki vallásos szellemű protestáns családból származik, hangsúlyozottan vallásos témájú művekkel kezdi irodalmi pályafutását. *Háromperces játékok* címmel 1928-ban megjelent gyűjteményének előszavában írja: „Ennek a könyvnek valamennyi játéka vallásos, de bizonyos higitásban; olyan eredmény ez, amelyet a hívő embernek meg kell tennie a korszerű ízlés irányában.” Elismeri, hogy mélységesen érdekli az ilyesfajta irodalmi tevékenység s azt reméli, hogy sikerül neki „to discover the spirit that is not unequal to the elevation of the great religious themes” (fölfedezni azt a szellemet, amely lényegében nem különbözik a nagy vallásos témák emelkedettségétől). E vallásos alapmotívum mellett még egy másik is áll: a klasszikus-humanista.

Wilder első regénye a *The Cabale* (A kabala, 1926) a húszas évek Rómájában játszódik. Egy csapatnyi excentrikus jellem sereglik ott egy

fiatal amerikai köré. Bár ezek az emberek egy modern társadalomban élnek és mozognak, valamiképpen úgy tűnik, mintha antik pogány istenségek megtestesítői lennének. Mert a régi istenek nem haltak meg; valójában megszemélyesített és mítosszá vált emberi ösztönök és szenvedélyek ezek az alakok. A kereszténység eljövételével azonban — a jelek szerint ez a fiatal Wilder alaptétele — bekövetkezett ezeknek az isteneknek alkonya. Legnagyobb költőjük, Vergilius, aki megjelenik a fiatal amerikaiaknak, az új korszaknak hódol és egyetlen dicsőségének azt tekinti, hogy Krisztus prófétája lehetett.

Ennek a még nem kiértett alkotásnak legfőbb ereje a meglepően eleven jellemábrázolás. Vaini bíboros és a vatikáni kúria bemutatásának módjából a katolikus olvasó bizonyos protestáns előítéleteket hallhat ki még akkor is, ha a bírálatot részben jogosnak érzi.

A vallásos nyugtalanság hasonló hangulata vonul végig 1930-ban írt *Az androsi lány* című regényén. Phanphilosnak, a fiatal görögnek az az érzése, mintha szigetének lakói valami fátyolos holdfényben élnek, afiële felhomályban. A szíve azonban azt súgja, hogy hamarosan egy nap kel majd fel. A főhősnő azzal a bizodalommal vigasztalódik, hogy egyszer majd megértik, miért kell szenvedniök. És a szerző ugyanazokkal a szavakkal zárja a könyvet, amelyekkel elkezdte: „A csillagok nyugodtan sugározták fényüket a földre, amelyet hamarosan szentnek neveznek majd és amely készülődött már a rá váró becses feladatra.”

Közvetlen előtérben áll a metafizikai téma abban a műben, amely a szerzőt egyik napról a másikra híressé tette, a *Szent Lajos király hídjában*. Az emberiségnek azzal az ősi kérdésével foglalkozik, vajon a véletlen függvénye-e az élet és a halál, vagy pedig valami magasabb gondviselés intézkedik felőlük.

1714. július 20-án leszakad egy híres híd Peruban és öt embert ránt magával a mélységbe. Egy ferences szerzetes végignézte a szerencsétlenséget és mélységesen megrázza őt az a kérdés: vajon miért éppen ez az öt ember? Nekifog tehát, hogy rekonstruálja az áldozatok életét, hogy bebizonyítsa — amiről ő maga meg van győződve —, hogy az isteni gondviselés abban a pillanatban tett pontot ennek az öt életnek végére, amikor mindegyikük valamilyen módon kiteljesedett. Az első fejezet egyszerűen és félreérthetetlenül kimondja a problémát: vajon az emberi lények annyit számítanak-e az Isten előtt, mint a legyek, amelyeket egy gyerek valamilyen nyári nap megöl, vagy az az igazság, amit az újszövetség állít, hogy egyetlen veréb sem pusztul el Isten akarata nélkül?

Vizsgálódásainak során a ferences szerzetes rájön arra, hogy vállalkozása, amellyel Isten útját akarja igazolni az emberek előtt, sok csalódással fenyeget. A szerencsétlenségben mégis megleli annak bizonyítékát, hogy a gonoszok elpusztulnak és a jókat kellő időben elhívják a mennyországba. Ez a felfogás ortodox keresztény szempontból is elfogadhatónak tűnhetne; hogy azonban kimutassa, hogy a probléma azért jóval bonyolultabb, az író teretként máglyán égetteti el a ferencst és könyvét is.

A könyv elején Wilder megjegyzi, hogy a ferences szerzetes minden fáradozása ellenére sohasem ismerte fel az öt áldozat életében a legmélyebb indító rugókat és szenvedélyeket, és végső következtetései épp ezért csak tévesek lehetnek. Ő, az író maga, másként válaszolna, elismeri azonban, hogy a dolog lényegét tekintve ő is tévedhetne.

A regény megértéséhez a szeretet eszméje adja meg a kulcsot. Valamennyi főszereplő a szeretet valamilyen formáját testesíti meg. A Marquesa zsarnoki gyöngédséggel árasztja el lázadó lányát, míg végül

felismeri, hogy szeretete alapján véve csak önzés volt. Esteban annyira ragaszkodik ikertestvéréhez, hogy a szeretet szó már nem megfelelő kapcsolatuk jellemzésére. A rejtélyes Pio bácsi határtalan szeretettel csügg egy szép színésznőn, akit a nyomorúságból emelt föl. Ez utóbbi viszont csak erotikus szenvedélyként ismeri a szeretetet. Alvarado kapitány felőlrlódik elhunyt lánya miatti gyászos szomorúságában, és mint a Marquesa megállapítja, csak azért vitorlázik a föld körül, hogy kitöltse a jelen és az öregség közé eső időt.

Mindezek a jellemelek a szeretet különböző aspektusaira derítenek fényt. Az a fajta szeretet azonban, amelyre az író gondol, a maga egész nagyságában és mélységében az öreg apátnőben nyilatkozik meg, akihez szorongásukban menekülnek az emberek. Hosszú élete során megtanulta, hogy a szeretet jeleit mindenütt felfedezhetjük, a legfelületesebb, legönzőbb emberben is. Fölismeri azt is, hogy a gondviseles útjai rejtve maradnak az emberek előtt. Minden igazi szeretet azonban az Isten szemében olyan, mint egy virág, amely önmagában igazolja szépségét, még akkor is, ha elmúlásra van ítélve. Az író a könyvben ismételtelen utal az első korinthusi levél szeretethimnuszára, mintha ábrázolását a szeretetnek e legmagasabb rendű felfogásában kívánná tetőztetni. A regény az öreg apátnő szavaival végződik: „Van az élők világa és van a holtak világa, és a kettő között a hid a szeretet, az egyetlen, ami megmarad, ami mindennek értelmet ad.”

A regény nagy hatást tesz az olvasóra, művészi fölépítése, nemes nyelvvezete és a bepillantások révén, amelyeket az emberi lélekbe tesz lehetővé. És bár az egész elbeszélés világosan keresztény eszmékre utal, mégis, a kezdetben fölített kérdésre adott válasz nem egészen világos az olvasó számára, mint ahogy az egész érvelés a teológiai és az emberi sík között ingadozik, és talán szándékosan, némiképpen nyitva marad.

Az amerikai gazdasági válság idején néhány kritikus hevesen támadta Wildert, amiért perui hidakról és görög hetérákról ír, és ugyanakkor közömbösen megy el az amerikai jelen mellett. A bírálatokra *Meny-nyei ügyekben utazom* című regényével válaszolt, amelynek cselekménye a gazdasági válsággal küszködő Amerikában játszódik. A főhős egy kereskedelmi utazó, aki tankönyveket propagál és ugyanakkor afféle laikus prédikátor. Azt is mondhatnánk róla, hogy modern puritán Don Quijote, „kicsit bolond”, akárcsak híres elődje, de nincs híjával a nagyságnak. Megalkuvás nélküli idealista és reformer, és az ellenállás, amelybe minduntalan beleütközik, feltárja az amerikai társadalom leglényegesebb hibáit. A lebilincselő érdekességű könyv olvasója helyenként megzavarodva vetheti fel esetleg a kérdést, vajon az író nem tesz-e nevetség tárgyává mindenféle vallásos hitet. A művet valóban sokfelé félre is értették. Az író azonban nyilvánvalóan éppoly kevésbé helyesli hőseinek fundamentalista bibliai hitét, mint ellenfeleinek racionalista gúnyolódását. A kétféle magatartás ellentétével és összeütközésével arra akar utalni, hogy a megoldás a középuton van, az értelemmel átvilágított hitnek és bölcs reformbuzgóságnak magasabb szintézisében.

Élet, idő, halál

Wilder költői világában jelentős szerepet játszik az idő átélése. A *hosszú karácsonyi vacsora* című egyfelvonásos vakmerő kísérlet e motívummal. A rövid játék az élet egész áramát átfogja, ahogyan a karácsonyi vacsora változatlan eseményén áthömpölyög. Kilencven évnyi időszakasz a terjedelme. Hiszen a karácsonyi vacsorák annyira hason-

litanak egymáshoz: ugyanazok a fogások, ugyanazok a szavak, ugyanaz a hangulat. Csak a személyek változnak. Az emberi élet régi, mégis újra meg újra elbűvölő színjátéka ez a maga reménységeivel, csalódásaival, küzdelmeivel és szenvedéseivel, egyhangúságával és belenyugvásával.

Ez a játék tér vissza Wilder leghíresebb színpadi művében, *A mi kis városunk*-ban. Három felvonásban szól egy amerikai kisváros egyszerű embereinek mindennapi életéről. Gyermekek nőnek föl, fiatalok szeretnek egymásba, összeházasodnak és meghalnak.

Az író az egyszerű cselekmény révén azt akarja bemutatni, hogy mindennapi életünk is szépségben és boldogságban gazdag lehet, csak tudatára kell ébrednünk ennek. Vajon megértjük-e és méltányoljuk-e a természet és a váltakozó évszakok szépségét, a család nagy élményét, az ifjú szerelem és a halál titkának nagy csodáját? Csak ha valaki elvettetik közülünk, ötlük föl bennünk, milyen kedves volt számunkra, és hogy milyen kevésre becsültük. *A hosszú karácsonyi vacsora* című játékban Genovéva így siránkozik meghalt édesanyja után: „Soha nem mondtam meg neki, milyen csodálatos lény; mindnyájan úgy bántunk vele, mintha csak éppen egy a házban élő jó barátnő lett volna.” Mikor pedig egyik fia elesik a háborúban Franciaországban, az anya így gyászolja: „Szeretném most megmondani neki, milyen jó és kedves volt; olyan keveset törődtünk vele.”

A mi kis városunk-ban Emilie, az egyik hösnő, visszatérhet a sírból, hogy még egyszer átélje tizenkettedik születésnapját. Kettős tudattal éli azonban át ezt a napot, hiszen ismeri már későbbi életét is. És ez a tudás sajátosan szomorúvá, sőt szinte elviselhetetlenné teszi a kedves emlékeket. Mielőtt végérvényesen visszatérne a temetőbe, még egy utolsó pillantást vet gyermekségének, első szerelmének színhelyére: „Mindez csak úgy elmúlt, és mi sosem törődtünk vele. Oh világ, túlságosan csodálatos vagy, semhogy valaki is felfoghatna!” És a rendezőhöz fordulva könnyes szemekkel kérdezi: „Van olyan ember, aki igazán megérti az életet, amíg éli?” S a rendező azt válaszolja: „Nincs! — talán a költők és a szentek — azok értik valamennyire.”

Az élet értelme nem fogható föl anélkül, hogy a halálra ne figyel-nénk. Eppen ezért Wilder világában elsőrendű helyet foglal el a halál. De nem ítéztő alakban jelenik meg. *A mi kis városunk* temetői jelene-tében nincs semmi riasztó. A sírok egy dombon fekszenek, szabadon ki-tárva a napsütésnek, a szélnek és a csillagoknak. A holtak visszaemlé-keznek földi életükre, de sajnálkozás és honvágy nélkül. Míg az élők mindenkor csak a jelen egy kis szakaszát tudják átfogni és minduntalan ki vannak szolgáltatva ennek vagy annak a szenvedélynek, a halottak a maguk távlatából, mint egésztek tekintik át az életet. És ahogyan a ren-dező mondja: a dolgok, amelyek a földön olyan rettentő fontosnak tűn-nek: szülő és gyermek, férfi és nő, barát és ellenség, pénz és fukarság — mindez keveset számít a halottaknál. Fokozatosan szakadnak el ko-rábbi életüktől és közönyössé válnak mindazzal szemben, ami a földön történik.

A halottak — a rendező szavai szerint — „valami lényegesre és nagyra várnak. Mert legbelül minden emberi lényben van valami, ami örök. És ők arra várnak, hogy ez az örök világosan előjöjjön belőlük”. Az író a jelek szerint nem akar ennél tovább menni, amikor a lélekről, a halhatatlanságról és a halál utáni életről beszél. Még régebben írta egyszer, hogy vallásos tárgyú műveknél szereti elkerülni, hogy a „visz-szatásztató tanítani akarás” hibájába essék. Talán ez az oka tartózkodá-

sának. A rendező egyik megjegyzése mintha arra utalna, hogy a halottak fokozatosan elvesztik azonosságukat. Az egész jelenet kialakításánál Wilder Dante Purgatóriumának indításaira hallgatott.

Kozmikus dráma

Wilder drámái kísérletek arra, hogy az egész univerzumot valamilyen mindennapi jelenetbe vagy helyzetbe préseljék össze, legyen az egy pullman kocsi, egy karácsonyi vacsora, vagy egy kis város. Rebekka, a kis iskoláslány egy levélről mesél az öccsének, amelyet egy beteg asszony kapott a faluban a plébánosától. A levél címzése ez volt: Johanna Crofut; Crofut farm; Grovers Corners; Sutton kerület; New Hamshire állam; az Egyesült Államok; Északamerikában; a nyugati félgömbön; a földön; a naprendszerben; a világmindenségben; Isten gondolatában. És a postás kézbesítette a levelet. A körök egyre tágulnak, míg az egész világot magukba zárják, végül még magát Istent is, és középpontban Johanna Crofut az egyszerű parasztasszony áll.

Az ilyesféle színjátékok nem illeszkednek már bele a dráma hagyományos formáiba. Wilder tehát művészi módszer és színpadi technika tekintetében is sajátos és szokatlan utakra tért. Legszembeötlőbb példája ennek a *Hosszú út* című kozmikus drámája.

Afféle modern Jedermann-játék ez. Az Antrobus család az emberiséget képviseli (a név utalás a görög „anthropos” szóra). A szülők, Ádám és Éva; Henry fiuk Káin, aki megölte fivérét. Az író kísérletet tesz arra, hogy az egész emberi faj történetét és sorsát négy vagy öt jellembe sűrítse össze. Ezért szabadon jár-kezel az egész történelmen át a jégkorszaktól napjainkig, miközben a különböző korszakokat ugyanarra a vászonra egymás mellé vetíti. Így Antrobus tisztviselő New Yorkban, ugyanakkor azonban a kerék és az ABC föltalálója is. Egy kis dinoszaurusz a táviratkihordóval egyszerre jelenik meg a színen. A színpadi illúziót minduntalan megszakítja. A színészek kilépnek szerepükből és tiltakoznak a játék ellen, mert az értelmetlen és eszelős. Mindez kitűnő eszköz az író kezében, hogy megmagyarázza a közönségnek a játék értelmét, eleve számításba vegye az ellenvetéseket és válaszoljon is rájuk.

Antrobus kissé nyers, de jó családapa. Állandóan terveket sző, hogy jobbá tegye a világot. Bár vannak pillanatok, amikor elveszíti bátorságát és kétségbe esik, újra meg újra új reménység és vállalkozó kedv ébred benne. Gyöngéi a csinos nők, normális körülmények között azonban felesége mellett van a helye. Tudja, hogy milyen értéket képviselnek a könyvek, a tudomány és a művészetek, és nincs szándékában, hogy lemondjon erről az értékről. Neki is, akár a feleségének vannak igazi nagyságról tanúskodó pillanatai, mint ahogy vannak megszégyenítő gyengeségeik. Nem szívesen neveznének hősöknek őket, de van bennük valami, ami sajátos és mély benyomást kelt. Talán az a valami ez, amit *Faulkner* a Nobel díj átvétele alkalmával mondott beszédében úgy nevezett, hogy „az ember csodálatos képessége arra, hogy kitartson és elviselje a dolgokat”.

Antrobusné az anya típusát képviseli. Sem nem szép, sem nem igényes szellemű, és csak a férjéért és gyermekeiért él. Ő képviseli a konzervatív elemet az egyre változó világban, a szükséges kiegészítést a férfi hódító törekvéseihez. De több is van benne. Anyai ösztönével, hogy óvjon minden életet, amelyet valaha ő hordozott, a gonosz Henryt is védel-

mezi. Ő az őrzője a szent házi tűzhelynek és a házasságnak, de ugyanakkor mostohaanyja a föld minden bajának is.

Antrobusné „nagy pillanata” akkor érkezik el, amikor férje éppen arra készül, hogy megtörje azt a házassági ígéretet, amely a férfit és asszonyt a házasság rendjében összefűzi. „Nem azért mentem feleségül hozzád — mondja a férjének —, mert tökéletes voltál. Még csak azért sem, mert szerettelek. Azért mentem feleségül hozzád, mert megígértél valamit. Ez az ígéret jóvátette a hibáidat. És az én ígéretem az enyémekeket. Két nem-tökéletes ember házasodott össze és az ígéret volt az, ami a házasságot előidézte. És amikor gyermekeink felnőttek, nem a ház védelmezte őket; mégcsak nem is a szeretetünk; az ígéret volt az.” Azután még az árvízkatasztrófa előtt egy palackot dob be az óceánba, amelybe egy levél van zárva. „És ebben a levélben mindaz meg van írva, amit egy asszony tud... Mi nem azok vagyunk, amit a könyvek és a színház mondanak rólunk. Nem azok vagyunk, amit a reklámok mondanak rólunk. Nem mi vagyunk ott a filmekben, a rádióban sem... Mi önmagunk vagyunk. És ha egy férfi meg akar találni közülünk valakit, akkor megtudja majd, miért indították útjára az univerzumot. És ha egy férfi ártana valakinek közülünk, akkor jobb lett volna, ha lelke az óceán fenekén nyugszik... És egyebet nem is lehet mondani.”

A férfi és a nő közötti kapcsolat olyan titok, ami a világegyetem alapjait nyúluk vissza, ahol minden igazság összefügg egymással. Az, amit egy nemzedék a nő vonatkozásában tud és érez, szorosan összefügg azzal, amit ez a nemzedék Istenről és az emberi történetről tud.

Antrobusné mellett egy másik nő is fölbukkan, Sabina, a szobalány. Neve a szabin nők elrablására emlékeztet. (Itt is, mint ahogy egyebütt is, a szerző meglehetősen széleskörű ismereteket tételez fel a közönség részéről.) Sabina a józan emberi értelem hangját képviseli, friss vitalitást ember ő, akinek nincsenek metafizikai problémái. Egy ideig Antrobus második felesége volt. Testileg vonzó, becsvágyó és Antrobust nagy tettekre tudja inspirálni. Az egykori görög hetérák és a későbbi Európa metresszeinek vonásait hordozza. Testvéreit megtaláljuk a keleti kultúrkörökben is. Az egész játék során a két nő éles ellentétben áll egymással. Mindkettőnek bizonyos hatalma van Antrobus fölött, a férfi azonban rendszerint a feleségéhez tartozik és Sabina újra meg újra kerül a konyhába.,

Henry, a fiú okozza a legtöbb gondot a családban. Egyszer valamikor játék közben megölte bátyját. A homlokán vörös sebhelyet hordoz azóta. Ez a sebhely tabu a családban; nem szabad emlegetni. Azt is mondhatnánk, hogy az Antrobus család, vagyis az emberiség úgy érzi, megbélyegezték. A keresztény teológiában eredeti bűnnek hívjuk ezt. A parittyát hordozó Henry a jelképe ennek, és amikor Antrobus meglátja a vörös sebhelyet, mélységesen elszomorodik és elveszíti bátorságát. Ugyanez történik a feleségével is, amikor fölfedezi, hogy a leányuk kifestette az arcát. Ez asszony úgy érzi, ez is valamiféle az emberi természet mélyén ülő rossznak a jele. A dráma harmadik felvonásában a most már felnőtt Henry „az ellenség”. Benne nyilvánul meg a rossz princípiuma, amelyből háborúság, gyűlölet és pusztulás származik.

Az egész játék alapeszméje, hogy az emberiség története szakadatlan küzködés a természeti csapások és háborúk ellen, és minden alkalommal — mint a darab eredeti címe írja, éppen hogy megúsztuk a dolgot. Az a hangulat uralkodik benne, hogy az élet kellős közepén már bekerít a halál bennünket és e hangulat iránt mi, az atomkorszak em-

berei, nagyon érzékenyek lettünk. Ennek ellenére a dráma nem pesszizista. Antrobus újra és újra reményt és világosságot merít könyveiből, a nagy filozófusok és költők gondolataiból. A játék a Genézis szavaival végződik: A föld kopár volt és üres; és az Úr szólt: Legyen világosság! És világosság lett.

A dráma, a szerző saját bevallása szerint, a második világháború előestéjén íródott. Olyan játék ez, amely különösen válságos helyzetekben válik elevenné. Talán ez a magyarázata annak, miért váltott ki olyan hatalmas visszhangot a dráma Európa háború-pusztította országaiban. Némely részlete, mint a menekültek nyomorúsága, az élet a pincékben, az egyetlen szem burgonya, amit Antrobusné félretett akkorra, amikor a férje hazajön a háborúból, vagy a recept egy olyan fűleveleshez, ami nem okoz hasmenést — mindez, mint Wilder később írta, sokat jelentett a német közönség szemében, amely hideg, szétbombázott termekben nézte végig a játékot, lerombolt városok közepén.

Caesar és az élet értelme

E két nagyobb dráma után Wilder még egyszer visszatér a regényhez. A *Március ídusa* című, 1948-ban írt regényben kitalált okmányok és naplóföljegyzések formájában meséli el azokat az eseményeket, amelyek Caesar meggyilkolására vezettek. A szereplőket a történelemből jól ismerjük: Cicero, Catullus, Brutus, Kleopatra és más asszonyok. A középpontban Caesar kiemelkedő alakja áll. Bámulatosan sokoldalú férfi ő, aki gigászi adminisztratív munkája mellett még komolyan érdeklődik a költészet, a filozófia, a nyelvészet stb. iránt is. Ugyanakkor tökéletes diplomata, aki nagy tekintéllyel és ugyanakkor kecsesen mozog barátok és ellenségek között. Átlát környezetének hízelgéseit, gyöngeségeit, alázatosságát. Cinizmus nélkül ítéli meg barátainak és ellenfeleinek értékét vagy értéktelenségét, sőt bizonyos pozitív jóindulat vezet e téren. Valóban kimagasló szellemként jelenik meg előttünk. De azután látjuk őt mások szemével, különösen a nők szemével, akik szeretik, de ismerik gyöngéit. Az efféle ellentétes és kiegészítő megvilágítások révén elevednek meg teljes gazdagságukban a könyvben leírt jellemek.

Fölvetődik a kérdés, mit akart az író ezzel a könyvvel. Netán történelmi regényt akart írni? Vagy jellemtanulmányokat? Vagy a régi Róma politikai, társadalmi és erkölcsi problémáinak feltárásával korunk elé akart tükröt tartani? Mindez szándékában állhatott. Elsősorban azonban nyilván metafizikai kérdéseket akart tisztázni. Azért teremtette meg Caesar alakját, hogy magas vitaszinten mondassa el vele az emberi létezéssel kapcsolatos gondolatait és problémáit. Melyek azok a kérdések, amelyek Caesar szellemét leginkább nyugtalanítják? Mikor még fiatal ember volt, ő és barátai elhatározták, hogy istenek nincsenek, és a lélek a testtel együtt meghal. Megfogadták, hogy ebben a kérdésben soha semmiféle kételynek nem adnak helyet lelkükben. Most azonban, mint érett férfi, mégis töprengeni kezd. Bár hatalmas és dicsőségteljes dolog lenne, így szól magában, ha az ember irányítás és vigasz nélkül a saját bensejéből megteremthetné létének értelmét, és előírhatná a törvényeket, amelyek szerint élni kíván. Érti azonban, hogy vannak területek és tapasztalások, amelyek a világon és a halálon túli titkokra utalnak.

E titkok közé tartozik a szeretet: az érosz a maga sokféle alakjával; továbbá a költői inspiráció. Ezzel a két tárgykörrel foglalkozott Wilder úgyszólván minden művében. Itt most Caesarral mondatja el idevágó

kiérett gondolatait. Caesar harmadik titokzatos megtapasztalása az az érzés, hogy miközben a hatalmas birodalommal kapcsolatban tervez és alakít, valójában csak eszköze egy mindent átfogó „gondviselésnek”. Ez az érzés, amely időnként teljesen előnti, alázatossá tette őt. Azt is tudja, hogy az összeesküvés törei bármelyik pillanatban elérhetik. A haláltól nem fél, még csak a gondolatától sem. Mit sem akar tudni a stoikus tanításról, amely szerint a halálról való elmélkedés minden emberi fáradozás és öröm hívságára tanít meg bennünket. Eppen ellenkezőleg: „Csak azok, akik felfogták, milyen lenne, ha nem léteznének, képesek arra, hogy a napfényt dicsőítsék”. Mégis fölteszi magának a kérdést, miféle embert választ ki a sors, hogy gyilkosa és utódja legyen. Ezt életének utolsó pillanatában tudja majd meg, de ennek révén talán feleletet kap arra az alapvető kérdésére is, vajon egy értelem kormányozza-e az univerzumot (és szabja ki az ő halálát is), vagy mindez a vak véletlen műve.

Hogy mit gondol Caesar az élet végső értelméről, az nem derül ki teljes világossággal. Viszont éles szellemmel vetette fel és öntötte formába a problémákat és állította szembe különböző vonatkozásaikat. Kérdései nem csupán akadémikus jellegűek, hanem egzisztenciálisan érintik őt. Kétségei ellenére nem zárkózik fatalista agnoszticizmusba. Tudatában van annak, hogy életünk rövideége folytán az okok és hatások láncolatának csak néhány láncszemét láthatjuk és sok minden ismeretlen marad számunkra. „Ahol azonban valami fölismerhetetlen van, ez ígéretet jelent.” Így tér vissza a szerző a Goethe-idézethez, amelyet könyve elejére illesztett: „A rettenet az emberiség legjobb osztályrésze”, és ezzel a jegyzettel végzi: „Abból a félelmes és szorongó fölismerésből, hogy vannak megismerhetetlen dolgok, származnak az ember legjobb szellemi kutatóútjai, noha ez a fölismerés gyakran vitte őt babonaságba, rabszolgaságba, és gögbe.”

A súlyos gondolatokkal teli könyv, amelynek művészi a szerkezete és kiegyensúlyozott klasszikus nyelven íródott, mégsem filozófiai problémák elvont fejtegetése, hanem valóságos emberi sorsok és konfliktusok megrendítő bemutatása.

Mint *Grenzmann* írja, Wilder a régi filozófusok, költők és államférfiak szemével nézi a világ problémáit. Kérdéseiket és tudásukat viszont keresztény válaszokkal és reménységekkel kapcsolja össze. Ami leginkább érdekli, az az emberi világ hatalmas hajtóerőinek alapja és eredete.

Wilder nem azonosítja magát egyetlen egyházzal vagy vallással sem. Alapmagatartása a szabad protestantizmus. A figyelmes katolikus olvasónak éppen ezért helyenként bizonyos fenntartásai lesznek. Valamennyi művének alapelve az ember szabadsága és felelőssége. Ez az elv kimondja, hogy „az egyénnek szabadságában áll, hogy saját erkölcsi döntéseket hozzon függetlenül valamilyen egyházi vagy állami tekintélytől, ezeket a döntéseket azonban teljes felelősséggel kell meghoznia és összhangban az olyan általános érvényű keresztény parancsolatokkal, mint a szeretet, az alázat, az irgalom és a felebaráti szeretet” (*Burbank*). Wilder filozófiáját épp ezért Burbankkal szólva, találóan „perszonalizmusnak” nevezhetjük, minthogy humanista és vallásosan metafizikus felfogása egyaránt érvényre jut benne. Mert amit Wilder mindennél többre tart, az az ember méltósága és az élet értéke. Költészete feltűnő módon alig foglalkozik az ember alacsonyrendű, közönséges ösztöneivel. Caesarhoz hasonlóan „sosincs híjával azoknak a dolgoknak, amelyeket dicsőíthet”.

EMLÉKEK A RÉGI FIRENZÉBŐL

Irta Bohuniczky Szeffi

1935 tavaszán megvalósíthattam régi vágyamat és néhány hetet Firenzében tölthettem. Utam előtt hónapokon át a város műemlékeivel és történelmével foglalkoztam; a baráti kezekből nyert könyveket szorgalmasan tanulmányoztam s nemcsak azt tudtam, milyen kincsekkel gazdag Firenze, de magamba rajzoltam a város térképét, megtanultam utcáinak, tereinek elnevezéseit, tudtam, hogy ezek mit fognak nekem ajándékozni. Nemcsak felkészültem, de meghallgattam barátaink tanácsait is. Fáy Dezső, a grafikus és festő így intett: — Minden talpalatnyi hely szent: figyelni kell a halhatatlan művek mellett a halhatatlan életet is. Mások szép tereket, híres utcákat, templomokat és kirándulásokat ajánlottak. Így történt, hogy mikor egy reggel felültem a gyorsvonatra, úgy éreztem, nem megyek idegenbe, a művészetek városa máris enyém.

A fülkében többen voltunk, de Kanizsa után csak egy idős házaspár maradt velem.

— Hová tetszik utazni?

— Firenzébe!

— Mi is! Mondtam a feleségemnek, ne spóroljunk családi házra, legyünk egyszer bátrak! Régi álmom Firenze! Tetszett hallani a Granzivati palotáról?

— Nem hallottam!

— Pedig ez — a teteje! Ez Olaszország leghíresebb érdekessége! Pista barátom alaposan ismeri és azt beszélte, hogy a Granzivati palotában megtaláljuk a régi nagyurak életét, sőt többet: budoártitkokat...

Az utolsó szót súgta. Most jobban megnéztem őket: a férfi fölfújódott sápadt arca betegségről vallott, az asszony szerény mosolya türelemről. Mindennapi embereknek tűntek, akiket a rendkívüli dolog hirtelen fontosabbá tett. Az asszony szelíd megadással hallgatott, a férfi sokat beszélt:

— Tetszik tudni, mi pestiek keveset tudunk és ezért mindent elhiszünk. Az én Pista barátom annyit beszélt a Granzivati palotáról, kérem valósággal elképesztő dolgokat; őszintén szólva nem mindent hittem el, hát mondtam a feleségemnek, ne gyűjtsük a pénzt, jó nekünk a főbérlet is. Hogy meg tessék engem érteni, miért szántam el magamat, azt is bevallom, hogy két hónap előtt műtéten estem át; ott a klinikai hetek alatt lettem bölcs és azt mondtam: teszünk egy szép utazást, és most Pista leleplezik, hogy mit hazudtál össze. Ajánlom önnek is a Granzivati palotát!

Később, mikor alkonyodott, az asszony felemelkedett a helyéről, biztatta az urát, dőljön le kényelmesen, és azt mondta:

— Én kimegyek a folyosóra, szeretem nézni, ahogy a futó vonattal szaladnak a fák.

Magam is szerettem a szaladó fákat, az asszony mellé álltam a folyosón.

— Szegénykémet két hónap előtt hasdaganattal operálták — mondta és sóhajtott — megtettem a kívánságát, az úton talán elfelejti a betegséget.

Míg az asszonyt hallgattam, Fáy figyelmeztetésére gondoltam: a halhatatlan dolgok mellett az élet is érdekes.

Virágvasárnap hajnalán pillantottam meg a firenzei dóm kupoláját. Jó szobát kaptam: amint lepihentem, elaludtam. Délelőtt a dóm ünnepélyes harangjai ébresztettek fel. Friss voltam, kipihent, gyorsan készülődtem. Mikor kiléptem az utcára, nem tudtam, mivel kezdjem első firenzei napomat. Virágvasárnap délelőttije volt, a városban zúgtak a harangok, az asszonyok, férfiak, gyermekek virággal, pálmalevelekkel siettek az utcán. Idegen volt és gyönyörű. A Dómtéren megálltam: előttem a templom, benne Michelangelo legszebb pietája, mellette a Giotto Campanile, mögöttem a Battistero híres kapui. Rövid tépelődés után mégis tova siettem. A Medici kápolnát kívántam először Firenzéből látni. A Via Cavourról befordultam a San Lorenzóba és rövid roham után a San Lorenzo piazzán a templom előtt álltam, de nem láttam a Medici kápolna kupoláját.

— A Medici kápolnát keresi? — kérdezte egy ősz szakállas óriás. — Jöjjön — mondta és hallgatva megindult mellettem. A kápolna előtt kacsintott és nyomban eltűnt, többet nem találkoztam vele. Azóta, ha életemnek erre az apró, felejthetetlen pillanatára emlékezem, a művészet hatalmát érzem, mely idegenek között szép segítőkészséget rög-tönöz.

Régi tervek s vágyak után végre ott álltam Michelangelo világában. Egyedül voltam, hallottam a márványok csendjét, lábujjhegyen mozogtam, nem mertem zajt csapni. Ismertem Michelangelo életét, tudtam, hogy az előttem fekvő márvány remekek tömbjeit éveken át saját felügyelete alatt fejtették ki a kararai márvány hegyekből, tudom, hogy emberfeletti erőfeszítéssel ő maga kapaszkodott fel a hegycsúcsra, mert ott vélte megtalálni a legtisztábban fénylő márványt, és feláldozta kora hajnalait, amikor a márvány legtisztábban mutatja szépségeit. Most, mikor ezek a mérhetetlen lelkierőt felemésztett tömbök egy óriási képzelet költészetével szoborra váltan az élet rejtélyével szóltak hozzám, úgy éreztem, életem fordulópontjához érkeztem. Nem annyira láttam, sokkal inkább csodáltam. A csoda közelebb hozott benső világomhoz. Később minél többször léptem be firenzei hetem alatt a sírkápolnába, annál erősebben hallottam a benső figyelmeztetést: ha író akarok lenni, meg kell változnom, újjá kell teremteni magamat, hogy megalkuvások nélkül vállaltam a művészi munka drámáját.

Délután, eddig soha nem érzett érzékenységgel lélegzettem magamba a Boboli kert illatait, és sírnom kellett, pedig boldog voltam. Később visszatérőben a Ponte Vecchiön újra összetalálkoztam magyar útítársaimmal. A férfi ingerült volt, az asszony türelmes.

— Ebben a tőkfejű városban nem tud senki a Granzivati palotáról, pedig világhíresség — mondta bosszúsan a férfi.

Nem tudtam mit felelni.

Firenzében nem volt ismerősöm, kevés pénzzel szerényen éltem, de a felelőtlenség eddig nem ismert érzésével jöttem-mentem és lépten-nyomon felfedeztem valamit. Műkincseiért kerestem fel Firenzét, s pár nap múlva tudtam, a műkincsek csak úgy lehetnek enyéme, ha megfogom az élet jelenlevő valóságait is. Az egyik pesti napilap szerkesztője elutazásom előtt szolt, hogy küldhetnék apró cikkeket a vásárnapi mellékletükbe, de ne a múzeumok kincseiről, mert ez a műtörténészek dolga, hanem írjak arról, amit talán más észre se vesz.

Firenze az áprilisi tavasz tüzeiben csodálatos volt és illattal terhelt. Sokszor oly valószerűtlen lett a valóság, hogy jól esett egyedül, magam-

ban álmodozni. Nagy sétákat tettem: gyalog mentem fel Fiesolébe; a dombtetőn, a ferencrendi szerzetesek kolostorának udvarán az árkádok alatt leültem pihenni, elnéztem a nyugodt imába merült szerzeteseket. Ha kápolnájukban kongott a harang, a hangulat megértette velem Giotto freskóit, azt a mély áhítatot, mellyel a szentek életét színekkel elmeséli. Néha oly lelkesség töltött el, mintha a csend varázslata újjáérettene engem is. Aztán, ha a Borgo degli Albizin sétáltam, a hajdani bankárok utcáján, a sűrűn egymáshoz ragasztott palotákra bámulva, ahol teraszt, loggiát nem találtam, úgy éreztem, remekbe épült börtönöket látok. S míg bámultam az ablakok remekül kovácsolt vaspántjait, az apróra tagozott homályos üvegekkel, úgy éreztem, boldogtalan világ az, ahová nem táncol be tündérajátékaival szabadon a fény: s míg nézgettem a nehéz vaskapukat, képzeletem elővarázsolta a vakon csonkított lélek korlátait, azét, aki a szomszédaitól függ, tőlük retteg, rajtuk kíván túltenni, gyűlölködve leskedik, nem szeret senkit, de magának mindent megbocsát, csak egyet nem: ha jót is tett valaha a világgal. Cseppet se csodálkoztam, hogy költők, művészek, nagy szellemek nem kerültek ki a Borgo degli Albiziből.

Milyen más volt a Corso! Úgy mondták, itt pillantotta meg egy ablakon kihajolva először a gyermek Beatricét Dante. S mintha Dante szelleme fűzné össze a sétálókat, az Isteni Színjáték minden arca előbukkant: asszonyok, lányok, férfiak, öregek, ifjak, szeretők és szerzetesek. A mozgás, a nevetés, a mosoly üdítő életszín volt. Irigykedve gondoltam: ez a nép mélyen felfedezte magát: önérzetes és biztos; a sokféle ember olyan, mint egyazon égbolt csillagképei. A korzón megértettem hajdani nagy festőik, szobrászaik titokzatos lázát, a lelkes életszemléletet, melyből remekműveik fakadtak. S lassan magaménak éreztem mindent, bárhová léptem, otthon voltam. Néha vettem egy stanicli olajba sütött krumplit, pár banánt, narancsot, leültem a Piazza Santa Croce egyik padjára, s míg falatoztam, apró gyermekek, olasz asszonyok vetek körül, és a dallamos nyelv, melyet otthon hangyaszorgalommal tanultam, most mint a zene, könnyedén szövődött belém.

Ötödik nap délutánján a Piazza Vittore Emanuelén megint találkoztam magyar utitársaimmal. Fáradtak voltak, kedvetlenek. Pihenni kívántak, hát beültünk együtt a Gilli cukrászdába.

— Nem ilyenek gondoltam a várost; őszintén szólva csalódtam — vallotta meg a férfi. — Kérem, első osztályú hotelben szálltunk meg, és rabolják a pénzünket! Úgy bánnak velünk, mintha ők fizetnének, s nem mi nekik. Őt nap óta érdeklődöm a palota felől, de a portástól kezdve az utcán szaladgálókig senki sem tud róla semmit. Erre azt mondom, kérem: ha egy nép ennyit se tud a múltjáról, nem érdemli meg, hogy ide látogattunk. De hát mi magyarok felülünk a propagandának, csak a magunkét nem tudjuk megbecsülni! Pedig tessék elhinni, ha a mi magyar konyhánknak csapnánk ekkora propagandát, nagyobb forgalmunk lehetne, mint ezek hazugságainak...

Mondott még sok egyebet. A képtárakra, templomokra fáradtan legyintett, s mikor közbeszóltam, hogy estére sétáljanak el a Piazza Santa Annunziátára, mert amint kigyulladnak a lámpák, gyönyörű a tér, ingerülten szólt:

— Mi este fáradtak vagyunk! Tetszik tudni, az ember, ha semmi dolga nincs, elfárad.

Másnap, amikor a Pitti palotából visszatérve ledőltem szobámban pihenni, különös illat csapott be a nyitott ablakon: a mirha és tömjén kesernyés illata. Eszembe juttatta Fáy Dezső tanácsát: „ha valahol tömjén szagot érez, kövesse, mert elcsíphet egy firenzei temetést”. Tudtam, hogy Firenzében megtartották a pestis idejéből fennmaradt komor szertartást: álarcos szerzetesek veszik körül a gyászkcscit és gyászolókat. Gyorsan felöltöztem és siettem az illat nyomában. Egy szűk utcában közel a Davinzati palotához, megtaláltam a gyászkcscit, körülötte fekete álarcokkal, kezükben égő fáklyákkal mizeri barátok álltak. Mikor a szűk, égbolttalan utcában felzengett a gyászének, tökéletesen bent éreztem magamat a pestissel terhelt középkorban. Eddig mindent, amit Firenze nyújtott, a nagy ajándékok örömeivel fogadtam, és úgy éreztem, beolvadtam a város életébe; most idegen lettem. A középkorból maradt szertartást megcsodáltam, de némi félelmet vittem utána magammal. Közel volt a Davinzati palota; Pesten figyelmeztettek, hogy keresssem fel, mert reneszánsz főurak magánéletét a palota megőrzött berendezése híven tükrözi. Sajnos zárva találtam; mint mondták, hetekre elzárták a nyilvánosság elől. Ahogy a palota előtt álltam, egyszerre arra gondoltam: hátha magyar útítársaim rossz emlékezettel a Davinzati palotát változtatták Granzivatira?

Két nap múlva az utcán találkoztam velük:

— Nem a Davinzati palotát keresik maguk?

A férfi fületövét vakargatva szólt:

— Lehet! Hol tudjuk megtalálni?

A fényképezőgép most is a vállsiján függött. A palota előtt nyomban beállította, a feleségét odaparancsolta a kapu elé és végül ő maga is a filmtekercsre került.

— Lehet, hogy Davinzati és nem Granzivati, de akárhogy áll a dolog, Pistának most már be fogom bizonyítani, hogy jártunk a híres palotában.

Önkéntelenül részvét töltött el. Mint már annyiszor, ha családom körében a gazdag rokonok életigényességét figyelhettem, megint éreztem, hogy a pénzzel vajmi keveset lehet elérni. Ami fontos, ami életünk tartalmát növeli, azt csak képességeinkkel tudjuk megszerezni.

— Voltak a Miniátón?

— Hol? — kérdezték.

Lesétáltam velük az Arno partjára, innen mutattam fel a San Miniato templomra.

— Ugyan kérem! Van nekünk Pesten nagyobb dombunk, itt nem fogjuk a drága időt dombmászással tölteni — mondta a férfi fölényesen.

Többet nem találkoztunk. Valószínűnek tartom, hogy miután a sóvárgott palotáról fényképfelvételeket zsákmányoltak, Firenzétől nem vártak többet; csomagoltak, elutaztak.

Pedig sokat adott Firenze! A templomok, a képtárak, a csavargások, a felelőtlen nézelődések élményeit. Alkonyatban sokszor átsétáltam a túlsó partra, szerettem a Via San Nicolót, ott, hol betorkolódik a Porto San Miniatóba. A levegőben az olasz igénytelenség aromája fogadott: tengeri hal, articsóka, saláta. Kitűnő szag, nincs benne földhöz tapaszto zsírosság, lelket vidít, és a testet nem terheli. Ez az illat közel hozta Botticelli Tavaszát, melynek titka nem földi, hanem a magasság zenéje. Igaza volt Fáynak: az életet is látni kell! A Via San Nicolón mindig mozgalmas volt az alkony, mintha ünnep indulna vele. A lakók alacsony

székeken kitelepedtek az utcára; a sokféle ember között barna szerzetes ruhában találtam ferencrendi atyát is; úgy ült közöttük mosolygó közvetlenséggel, mint egy nagy család szeretett vendége.

— Boldog, gondtalan emberek — gondoltam, s mert ismertem a reneszánsz történelmét, a múlt emlékei összeolvadtak a valóság szépségeivel. Ha aztán a San Miniato dombról lenéztem a völgybe, az alkony ruhájába öltözött város elhitette velem Beato Angelico gyönyörű színekkel mesélő képeit.

Heteket töltöttem Firenzében, mindig egyedül, és soha nem volt elég. Mert ha fáradtan léptem ki az Uffiziből, pár perc után találtam felfrissítő élményt. Egy délután a Piazza di San Maggiorén váratlanul egy rögtönzött színpadi jelenetnek lehettem nézője. A kis tér nemes palotáinak koszorúi közé lármás ifjú olasz tolta áruskocsiját, selymet lebegtetett elénk és kiabált!

— Lombardiából érkeztem, Lombardia diadalát hoztam!

A piazza nyomban megtelt, és nevettek az áruson. Most egy rojtos selyemkendőt lebegtetett és széles mozdulatokkal kiabált:

— Ez Itália dicső virága, Milánó kincse, Lombardia diadala!

Még nagyobb kacagás. Az árus tragikus arcot vágott és engedett az árból. De egyre kacagtak. Most könnyek közt szónokolt. Szó volt Dantéről, ilyen kendőbe burkolódzott valaha a szépséges Beatrice: ez a selyem az olasz erényt és Itália hősiességét meséli. És kiabált:

— Ez a selyem szimbólum, ez a kendő költészet!

Megint engedett az árból. Nem használt. A bábáskodók magasabb színjátékot vártak. Most jött a szomorújáték:

— Egy árva fiú áll itt, se anyja, se apja, barátja sincs, gyalog jött Milánóból és nincs ebéd, nincs vacsora: szánják meg.

Ekkor egy öreg néni keze megérintette a fiatal olasz könnyes arcát, kopott erszényéből előszámlolta pénzét, s mert az árus zokogásba kezdett, ráfizetett néhány lirát. A nézők elégedettek voltak. Egy fiatal lány tapsolt. Hol láttam ezt az arcot? Kissé szabálytalan, mégis gyönyörű! A lány észrevette, hogy nézem, leengedte szemhéjait, s most, arcán leheletnyi szépséges mosollyal, felismertem: a Santa Croce templomban, Donatello angyali üdvözlétének Madonnája.

Szerettem ezt a kékeszöld márványból vésett domborművet. Szerettem Donatellót és minden Firenzében található műveit felkutattam, de egy még előttem volt: a Certosában Angelo Acciaioli kardinális sírboltja.

— Hogy tudnék a Certosába eljutni? — kérdeztem a szálloda portását.

— Nem tanácsolom — mondta —, hogy egyedül próbálkozzon. — Aztán elmagyarázta, melyik villamos visz arrafelé és így folytatta: — Próbáljon beállni egy csoportba, így könnyebben bejuthat...

Nem szerettem, ha magyarázatokat hallgatva csoportban fedezhetek fel valamit. Firenzei heteim alatt mindig egyedül kerestem fel mindent és magyarázatok elkerülésével tettem kirándulásokat. Most is fellobbant bátorságom. Egy délelőtti felültem a dombok között csengető villamosra és pont délidőben leszálltam a végállomáson. Nem lehet felkiáltás nélkül megpillantani a kolostort. Csúcsaival, tornyaival úgy emelkedik a chianti dombok legmagasabbján, mint egy középkori fejedelem bevehetetlen vára. Ahogy siettem a dombra, elbájolt a táj. A völgyek zöld pompája, a dombok szelíd koszorúi, a habkönnyű fellegekkel teli

égbolt, mely, úgy tűnt, szelídebben mosolyog a földre, mint bárhol másutt. Olajfák ezüstje hullámozott a völgyben; a dombokra ciprussorok vezettek, és boldogan fedeztem fel, hogy útkereszteződéseknél éppen úgy párosak, mint nálunk Dunántúl a jó házastársaknak tűnő jegenyék.

A kolostor magas fallal körülvett udvara ünnepélyesnek tűnt; csak ütött-kopott béna, vak, sánta koldusok lézengtek az aula kapuja körül. Meglepett vidámságuk. Mialatt csajkákból ebédjüket kanalazták, mintha már a mennyország előcsarnokában lennének, és biztos az üdvözülésük. Egyszerre úgy éreztem, profán tolakodott közéjük, és készültem visszafordulni. A koldusok észrevették, nyomban lármás jókedvvel biztattak, s mintha ők lennének a vendégfogadók, megrántották helyettem a csengő zsinórját. Pillanatok múlva a nagy aulában hatalmas, szikár, ősz szerzetes előtt álltam. Mikor meglátott, magasba emelte fejét. Ezek a pillanatok számomra felejthetetlené váltak és kísérnek mind a mai napig. Az átlényegülés csodáját láttam, a minden földi salaktól eltávolodott lélek megtisztultságát... Utána hozzám fordult és szelíden kérdezte, milyen nyelven beszélek. Franciául váltottunk pár mondatot.

— A szerzetesek ebédeznak, de később fel fogok telefonálni, s majd egy német nyelven beszélő szerzetes meg fogja mutatni a Certosa történelmi és művészeti emlékeit — mondta és a falak mellett húzódó márvány padsorra mutatott: üljek le és várakozzak.

Tudtam, hogy a kolostort a tizenharmadik században kezdték építeni és a tizennegyedik század elején már mai formájában állt. Tudtam történelmi múltjáról is egyet-mást, de minden tudásomat és kíváncsiságomat elnémitotta az ősz szerzetes, aki már elfelejtette jelenlétemet és tovább osztotta koldusainak az ebédet. Ősz szakáll, ruhája, arcszíne összeolvadt az aula színárnyalataival, csak a szemei fénylettek kéken, mint a makulátlan égbolt. Ahogy figyeltem, megértettem, hogy a koldusokat miért találtam tréfáló kedvben: minden csajka leveshez kaptak mosolyt, biztatást, kedvességet. Ilyen egyszerű, és mégis a lélek nagyságát sugárzó embert eddig nem láttam: úgy adta lényét a szegények kiszolgálásában, mintha mély imába merülne. És erőt árasztott; csak a mosolya volt szelíd és biztató. Rövid sétáit az ételszállítótól az aula ablakáig oly odaadással végezte, hogy megértettem, mért feledkezett el rólam: önmagát is elfeledte. „Ó boldog ember” — gondoltam, és önkénytelenül sóhajtottam. Ekkor felém fordult, kezeit összezsapta és mosolyogva jelezte, hogy elfeledkezett rólam. Nyomban felüzent az emeletre.

Egy alacsony barna szerzetes jelentkezett. Végigvezetett a kolostoron. Láttam kincseit, ott álltam Donatello remeke előtt, Angelo Acciaiola kardinális sírboltjánál, megcsodálhattam a törhetetlen hitet a márvány szépségében, láthattam a kolostor történelmi emlékeit, a cellát, ahol egykor Napoleon pihente ki az olasz hadjárat fáradtságát; láttam üvegbura alatt a császár papucsait is, és lenéztem a szerzetesek celláiból a csodálatos verőfényben tündöklő tájra.

De hiába láttam bármit, lelkem az ősz szikár szerzetesnél maradt, akiben a szeretet halhatatlanságát éreztem meg. Ez a tudat mind a mai napig bennem él és sok nehéz napomnak lett vigasztalója. Mikor később lefelé mentem a dombról, úgy éreztem, titkom van; már tudom, hogy aki a szeretet ajándékaival megtalálta Istent, békét nyer a földön. Így lett a Certosába tett kirándulásom a legtöbbet adó és legmélyebb firenzei emlékem.

AZ UTOLSÓ FARKASEMBER

Írta Riccardo Bacchelli

Riccardo Bacchelli az olasz katolikus irodalom nagy öregje, mindmostanáig úgyszólván ismeretlen volt a magyar közönség előtt, pedig eddig, legalább negyven kötetre rugó életművével világszerte rangos helyet vívott ki magának. A bolognai születésű mester kétségkívül a kortárs Itália szellemi életének legsokoldalúbb alakja; költő, novellista, regény-, dráma- és forgatókönyvíró, történész, zeneesztéta, publicista, kritikus és műfordító egyszemélyben. Főműve, a *Malom a Pó vizén* című háromkötetes történelmi családregény, amely Olaszország legmozgalmasabb századának, a tizenkilencedik századnak eseményeit mutatja be egy molnárdinasztia életének tükrében, a közelmúlt hetekben jelent meg magyar nyelven. Olaszosan színes írásait drámái meglevenítő erő, rendkívüli lélekismeret, fordulatos cselekményvezetés és olykor a groteszk ironia álarcában jelentkező komoly morális elkötelezettség jellemzi. Zs. Z.

Egyik nap, kora este gépkocsimmal egy sűrűn lakott és nagyon észszerűen megművelt síkságon robogtam keresztül. Egyedül ültem az autóban.

Valamely területre akkor mondják, hogy nagyon ésszerűen van megművelve, ha az ember egyetlen talpalatnyi földet sem hagy meg természetes mivoltában. A zöldellő rizsföldek gyümölcsösökkel váltakoztak, a gyümölcs már érett.

Eppen meggyújtottam a fényszórót, amikor az egyik kanyar után lezárták előttem a sorompót. Eloltottam a lámpát, kikapcsoltam a motort; a magány és a csend egyszeriben megnőtt, szigorúra, homályosra, szinte ellenségesre vált.

A talaj görbülete, egy alig észrevehető emelkedő miatt nem láttam semmiféle épületet, semmiféle házat: a határ néptelennek tetszett; sehol egy csősz, egy csőszkunyhó.

A csordultig feltöltött öntözőcsatornák vize egyre vastagodó fátyollal lepte be a mezőt, és borzongató sötétezüst homállyal vonta be az esti tájat. A víz halk sóhajnál is halkabb csobogással áradt szét a mohó, poshadt, buja réteken; a felemelt zsilipek és az örvénylő csatornák felől hangzó csendes bugyborékolás időnként rövid, elfojtott kacagásra emlékeztetett. Egy kis dombon vad, kietlen, hallgatag liget sötétlett, inkább cserje, mint erdő; olyannak tűnt, mintha nem énekes madarak, hanem vészjóslóan huhogó éjszakai szárnyasok fészkelnének benne. Meglehet, hogy a bozót sűrűjében csakis undorító és kártékony állatok tanyáztak. Olyan látványt nyújtott, akár valami elátkozott, mérges csipkebokor. A bőségesen elárasztott földről finom párafüggöny emelkedett a magasba, talán ezért sűrűsödött a levegő, ezért borultak ködbe a csillagok, ezért sötétedett el az égbolt. A víztükör, az árkok, a rizsföldek, a rétek felett magasra nyújtózott egy fehérítő fa. A sötét bozótban különös, szokatlan ordítás harsant fel; az ismeretlen hang eleinte csendesen szólalt meg, mintha kételkedne önnön természetében.

Az űzött vad nyomában rohanó vadászebek félelmetes és izgatott csaholására emlékeztetett; azok szokták ilyen dühödtén, szinte kétségbeesetten hívni egymást; az ordításból kiérzett a holdat ugató kutyák nyúszítése; úgy mondják, azért vinnyognak így, mert látták, amint elsurrant előttük a halál. De mégse tűnt ugatásnak; ha mindez nem az ország egyik legkulturáltabb vidékén történik, azt hittem volna, hogy farkas-

ordítást hallok. Miközben a hangra figyeltem, nagyon furcsa, szorongató gondolatom támadt.

Nem hiszek a kísértetekben, noha olykor fél tőlük az ember. De most dermesztő borzongás fogott el, képzeletben csontvázakat, pokolbéli vadállatokat, kárhozott lelkeket, és ördögöket láttam, úgy éreztem, mintha ez a torz, természetellenes üvöltés azt jelentené, hogy a sötét bozótban, a cserjében a pokolból elszabadult ördögök a régiektől emlegetett Nagy Hajtóvadászatra indultak farkasfójú, tüzes szemű, fekete kutyaikkal.

Az ordítás újra felharsant, s azután sem hallgatott el. Hirtelen közlebről hallatszott: a fehérülő ködben egy ember vagy egy emberhez hasonló árnyéknál is könnyebb lény bukkant fel. Végigrohant a szinte teljesen elárasztott kis füves gátakon, úgy tűnt, mintha a víz és a csatakakos mező fölött elterülő sötétségen szaladna. Ember volt, vagy egy ember árnyéka, kétlábú lény, de félig meggörnyedt, s úgy mozgott, mintha a négylábúak járását utánozná.

Láttam, hogy felém tart, minden hajszálam égnek meredt, a jövővény látványa nemcsak félelemmel töltött el, hanem undorral is. Megmarkoltam a legközelebbi, kezem ügyébe eső szerszámot, hogy legyen mivel védekezniem.

Az ismeretlen megállt. Arcát elfintorította, mohó, izgatott orrlyukával beleszagolt a levegőbe, akár a farkas, amikor zsigereit és vékonyát az éhség csikarja, és vad étvágyában feni a fogát, mert veszett düh hajtja, hogy meleg, telt torkokba harapjon, hogy szétmarcangolja őket, és jólakjon vérrel, hússal. Megint üvöltés hallatszott, a szánalmas, kétségbeesett, igazi elátkozott állati dühvel harsogó ordítás most erősebben hangzott fel és tovább tartott; gyűlölet és félelem érzett benne. Az idegen lehajtotta fejét, mintha néhány arasszal a föld fölött valami nyomot szaglászott volna, azután elindult, hogy gyors léptekkel körbejárja a bozótot; minduntalan hallani lehetett fenyegető, rövid kiáltásait.

Egyszer csak némán bukkant fel az autó mellett, most már láttam, hogy közönséges halandó, sőt igazi elnyűtt, fáradt, azt is mondhatnám, kizsigerelt szegényember; olyan nyomorúságos látványt nyújtott egyszerű parasztgúnyájában, hogy rémületem egyszeriben elszállt, és idegesen elnevettem magam.

Az ismeretlen ásítózott, mintha most ébredne évszázados álmából. Elcsodálkoztam rajta, és megkérdeztem, hogy nagyon álmos-e. Azt felelte, hogy talán inkább éhes, még egy kicsit éhes, s egyre csak ásítózott.

Neveletlenségével és érthetetlen válaszával felfingerelt.

— Mi köze ehhez az éhségnek? — kérdeztem.

Az idegen nem adott egyenes választ, de a maga módján mégis válaszolt.

— Most már ne féljen — mondta.

Azzal gyanúsított, hogy megijedtem; kikértem magamnak ezt a szemtelenséget, és felszólítottam, hogy inkább mondja el, mit képzelt magáról az előbb. Minél tovább néztem ezt a rongyos alakot, annál jobban bosszantott, hogy megijedtem tőle.

— Mit képzeltem volna?

— Azt, hogy farkas vagy — feleltem. — Azt hiszed, nem vettem észre?

— Nem képzelődött — mondta. — Csakugyan farkas voltam.

— Ugyan kit akarsz beugratni ezzel a mesével? — kiáltottam rá dühösen.

—Miért? — kérdezte álmatag hangon. — Miért? Énnekem igazán nem fontos az egész. Aztán mi hasznom volna a beugratásból? Néha ilyen ködös éjszakákon rámjön, kiváltképpen télen, amikor korán sötétedik, s minden csupa hó meg jég, amikor a farkasok megéheznek. Hogy megéheznek! A sorompó rendszerint nyitva van — tette hozzá fáradt, esetlenül bizalmaskodó hangon, — itt senki se szokott megállni, senki se lát engem. Ezt a helyet úgy hívják: az Istenvertek Dombja.

Elfutott a méreg, s dühömben a gondatlan vasutasokat szidtam, amiért ilyen korán leeresztik a sorompót, azután megfélemedeznek róla. Az ismeretlen rám se hederített.

— Úgy hívják: az Istenvertek Dombja. Itt valamikor rengeteg erdő volt. Népes vaddisznócsordák legeltek benne, mi pedig pásztorok voltunk, és túlköelve tereltük őket. A domboldalon egymást érték a barlangok. A kunyhókból épült falu a Domb tetején állt. A többiek messze laktak, az erdőn túl.

— A többiek? — kérdeztem. — Miféle többiek?

— Azok, akiket megkereszteltek, a keresztények — felelte.

Akaratlanul megkérdeztem: — Titeket tán nem kereszteltek meg?

— Ó, dehogynem... — felelte, — de még a papunk is farkassá változott. Üvöltve rohagáltunk, éjszaka az erdőből kiszöktünk a mezőre; néha csordában megtámadtuk a tanyákat, a falvakat; de inkább lesben álltunk: állatot, embert, asszonyt, gyereket, mindenkit elragadtunk; elhurcoltuk őket az erdőbe, kunyhóinkba a szukáknak és a farkasoklyköknek.

Ezek a szavak úgy hatottak rám, mint valami varázslat. Különben tudtam, hogy a legsötétebb középkorban, a különféle ördögimádó vallások és a fekete mágia járványos elterjedése idején, az egyik legszörnyűbb szekta a farkasemberek, vagyis a küldött farkasok szektája volt: ennek tagjai, amikor elfogta őket az örület, azt hitték magukról, hogy farkassá változtak. Lehet, hogy ebben a rongyos parasztemberben valami ősi, ma is ható emléke él a régmúlt szörnyűségeknek?

— Addig garázdálkodtunk, ameddig lehetett, míg az emberek észre nem vették, honnan bukkannak elő a küldött farkasok, míg olyan nagy rémületben tartottunk mindenkit, hogy senki sem mert követni bennünket az erdőbe, akkor se, ha megmenthette vagy megbosszulhatta volna gyermekeit. De aztán... azok a megmondhatóí, akik itt fekszenek a föld alatt.

— Ezt meg hogy értsem? — kérdeztem álmélkodva.

— Ide temették a csontjaikat, még a papunk csontjait is, mert ő se élte túl a hajtóvadászatot. Nagyon sok nép egybesereglett: lándzsával, dárdával, törrel, kampóval, tűzzel, kénnel, baltával, fejszével. Vágták, ritkították a bozótot, felgyújtották a bokrokat, kénnel füstölték ki a lyukakat és a barlangokat. Tűzzel-vassal pusztították az erdőt, nyíllal lövöldöztek ránk. A halottakat és a sebesülteket a foglyok hátára rakták; a halottak jártak a legjobban: nem kellett elszenvedniük a többit! Úgy védekeztünk, ahogy farkasokhoz illik: foggal és körömmel harcoltunk, de amikor összegyűjtöttek valamennyiünket, élőket és holtakat, a falu terén, mindannyiunkból kiment a farkastermesztet, visszaváltoztunk emberekre, papot kértünk, hogy legyen, aki feloldoz bennünket. Oldozzon fel, áldoztasson meg a saját papunk, aki szintén farkassá változott, mondták. A gyerekeinket, uram, a gyerekeinket egytől egyig elevenen fogták el; farkasok voltunk, ez igaz, de a vadállatok is szeretik a saját kölykeiket.

Minden kivezető utat elzártak. Az összes kunyhó száraz fából épült. A lassú tűzhalálnál nincs szörnyűbb szenvedés, ezért sokan a lángokba vetették magukat, hogy hamarabb kimúljanak. Máglyán égtek el a vältott farkasok, hangos üvöltésüket, akárcsak égett húruk bűzét, messzire vitte a szél. Hamvaikat halomba hordták, s ezt a dombot elnevezték az Istenverték Dombjának. A falu soha többé nem épült fel. Egy himfarkas meg egy nőstény elbűjt a mocsárban, csak ők ketten maradtak életben.

— Te talán azt hiszed, hogy tölük származol — kérdeztem.

— Különben honnan tudnám, mi történt a fajtámmal? — mondta az idegen; hangjában furcsa sajnálkozás érzett. — És nem változhatnak farkassá, ha nem az ő vérük folya az ereimben. Ó, nagyon jól tudom, hogy ha a csendörök elkapnának, bezárnának a bolondházba, de itt senki se szokott megállni, nagyon gyér a forgalom. Különben, ha idejében észreveszem, hogy élő emberfia leselkedik rám, akkor maga most nem hallgatná ezt a történetet — tette hozzá, és barátságtalan pillantást vetett felém.

Komoly hangon, komoly érvekkel utasítottam rendre, de valahányszor eszembe jut a dolog, érzem, hogy nevetségesen viselkedtem.

A farkasember bosszankodva hallgatott, közben ujjait ropogtatta; egyszer csak újabb üvöltés vágott a szavamba; ez tisztábbnak, halkabbnak tűnt, és egyáltalán nem hangzott vérszomjasnak.

— Most meg ki ordít? — kérdeztem.

— A feleségem — felelte a rongyos paraszt, és megvonta a vállát.

— Az asszony is farkas? — kérdeztem nevetve.

— Dehogysis! Én vagyok az utolsó farkasember, nincsen gyerekem.

Fura volt a felelet, gög és gyász érzett benne, mintha egy kihálásra ítelt ritka faj utolsó tagja mondta volna. Szinte nemes büszkeségre váltott. A rongyos paraszt újra megszólalt, s elismételte:

— Én vagyok az utolsó küldött farkas!

— Annyi baj legyen! — feleltem nevetve.

A paraszt vállat vont, most megint úgy viselkedett, mint egy igazi szegény ördög.

— Ha rámgjön az a micsoda, az a farkaskodhatnak, a feleségem nem bánja, hogy rohangálok meg üvöltözök, de azért fűtykössel a kezében odaáll a baromfiól elé, nehogy elharapjam a tyúkok torkát. Bizony uram, elmesélheti bárkinek, hogy az utolsó küldött farkas már csak üvöltözni tud, egyébként közönséges csirketolvaj vált belőle.

Közben az asszony tovább ordítózott, hangja szelíden szólt, mintha csupán utánzata volna annak az üvöltésnek, amit az előbb hallottam; a férfi azt mondta: felesége így figyelmezteti, hogy ideje hazamenni és lefeküdni, ezért tanulta meg a farkasordítást; vagyis ez amolyan szelíd, szokványos, hivatató üvöltés.

A sorompót felhúzták, talán már jó ideje nyitva volt; amikor begyújtottam a motort, és bekapcsoltam a fényszórókat, amelyek megvilágították az utat, és szinte eltűntették, elsüllyesztették a tágas síkságot; magam sem tudtam, hogy az imént ébren voltam-e vagy csak álmodtam az egészet.

Máig se tudom, de ha álmodtam, akkor álmomat nem csak a régmúlt idők emlékei, hanem napjaink eseményei is sugallták; persze manapság már nem léteznek valóságos farkasemberek, vagy küldött farkasok, de az a közismert mondás, hogy „*homo homini lupus*”, sohasem volt annyira igaz, mint korunkban.

Zsámboki Zoltán fordítása

MÁR NEM FÁJ SOKÁ (Elbeszélés 1. része)

Írta Koppány János

Világosodik. Végre. Azt hittem, sosem lesz reggel. Újra látszanak a tárgyak. Látom a kezem, a gyűrött takarót, a gyógyszeres dobozt. Megtelik a félelmetes semmi. A szobának megint kiterjedése van, előtűnnek a bútorok, a kézimunkák, a képek. A komód, amit boldogult uram csináltatott 1913-ban. A szekrény, amit boldogult Olga nénitől kaptam nászajándékba. A terítő, amit szegény Kriszti horgolt, nem sokkal a halála előtt. Megint látom a fényképeket. Istenben boldogult szüleimet. Három éve meghalt, szegény uramat. És Andrist, a fiamat. Azt se tudom, hol fekszik szegény. Nem volt 30 éves, amikor bevonult.

Minden tárgy emlékeztet valakire, aki volt valaha, s ma már nincs. Én itt vagyok. Megvirradt, visszajöttem. Azok közül, akikhez tartozom, azok közé, akik nem tartoznak hozzám. Elmúlt valami alkalom s jobb lett volna, ha nem múlik el. Öreg vagyok. Csúf, beteg öregasszony.

András most megy a fürdőszobába. Beteszi az ajtót maga mögött, megereszti a fürdőcsapot. Minden reggel így van. Halk ajtónyitás, óvatos léptek az előszobában, matató neszek. Ha egyszer benyitna: jóreggelt, nagymama! Ez még sose volt. Tapintatos. Nem csapkodja az ajtót, nem énekel a tükör előtt. A kádba is zajtalanul, gumicsövön engedi a vizet. Semmi jókedv, semmi elevenség. Így kell elkezdeni a napot? Bezzeg, ha nem lennék itt! Ha nem kellene figyelemmel lennie rám! De hát tehetek én róla, hogy még itt vagyok? Nem érdemlem ezt a bánásmódot. Ezt a rettenetes, hazug kíméletet.

Most Ancsa van soron. Már kint is a fürdőszobában. Tessék! Megint beejtette a műanyagpoharat a mosdótálba. Minden reggel csörömpöl vele. Én itt fekszem a szomszédos szobában, egész éjjel alig hunytam le a szemem, kedvem lenne kicsit pihenni még, de hát lehet? Előbb Ancsa indulatszavai, majd András léptei, nyikorog a fürdőszobaajtó, Ancsa magyarázkodik, András pisszeg, Ancsa felcsattan, András csitítja, a sutogásuk egyre hangosabb, megered a kád feletti csap. Ancsát nem zavarja, hogy pihennék még, a fürdőszoba merő csobogás. Ha kilép a kádból, okvetlenül észébe jut valami, nem tudja megvárni, amíg a szobájukba ér, mondja már a zuhany alatt, végigvihogja az előszobát, befejezi, mire a szobájukba ér. Nekem ezt minden reggel végig kell hallgatnom, amióta az unokám jónak látta, hogy megházasodjék. Mi értelme volt? Rendben tartottam a cipőjét, kikéféltam a ruháját, várta az ebéd, a vacsora. Életében nem lesz olyan dolga, amilyen velem volt. Jött, ment, ahogyan akart. Mégse volt jó. Asszonyt hozott. Most megnézheti! Nagyon otthon érzi magát a menyecske. Ha kimegyek a konyhába, mindig járt láb alatt vagyok. Menjen, nagymama! Hagyja, nagymama! Majd én, nagymama! Kitéssékel, mintha sosem lett volna háztartásom. Mintha nem tudnék tanácsot adni neki.

Bezzeg, amikor összeházasodtak! Nem így indult az együttlakás. Eleinte így volt. Drága nagymama, hoztam nagymama, egyék nagymama. Akkoriban adtam oda boldogult uram pehelypaplanát, a féltve őrzött perzsaszőnyeget, három ezüstit. Én voltam az édes nagymama. A nagymama csak ilyen lehet. Dugig rakott fehérneműszekrény, drága porcelánkészlet, titkos rekeszben ékszeres doboz. A reszkető kéz, a mezszes erek, a süketség már nem a nagymama, csak egy használhatatlan öregasszony, akit benn marasztaltak a lakásban a gyógyszerpirulák.

Hogy mikor keletkezett a feszültség, nem tudnám megmondani. Egyszer csak itt volt. Egy szép napon arra ébredtem, hogy a lakásban valamitől tartanom kell, csak suttymban mozoghatok, hiszen nem szűrhatok szemet a menyemnek. Az érzés nem fűződik eseményhez. Egyszer csak volt egy reggel, amikor lapultam a takaró alatt, szívdobogva vártam, hogy elmenjenek, becsukódják mögöttük az ajtó. Gyengén, öregén, utálatosan, de egyedül legyek. Ráeszméltem annak boldogságára, hogy gyanakvó pillantások nélkül szédülhetek, a magam gyengesége szerint téblábolhatok, senki sem rója fel az ügyetlenségemet, nem tesz szemrehányást, ha bármit eltörök. Egyszer csak jó lett nem állni megfigyelés alatt, nem hallani az olyanféle megjegyzést, hogy ne törődjem a mosogatással, hagyjam csak Ancsára, Anca örül az önállóságnak, különben is kényes, szereti a tiszta holmikat. De fiam, én csak segíteni akarok! Köszönjük, nagymama, nem kell segíteni, ha elveszünk bármit a szekrényből, kénytelenek vagyunk előbb tisztára mosni. Csak nem képeled, hogy koszosan teszem el? Nem. Ezt nem csak képezem. A poharak zsírfoltosak, a csészék karimások, a kések ragadnak. Jobb, ha nem nyúl hozzájuk. Felesleges Ancsát idegesíteni. Magamhoz se térek, András már kívül van, egyedül vagyok. Kinek válaszoljak? És egyáltalán. Mit képzelsz az a nő? Órá vártam, hogy megtanuljak eszejeget mosni? Vénségemre akar kioktatni? Idejön valami albérléteből, valami Mester utcából, valami kültelekről, idejön a Németvölgyi útra, idejön egy kertés főbérlétebe és rólam, aki már békeidőben házat vezettem, egyszerűen megállapítja, hogy rendetlen vagyok. Ha boldogult uram ezt hallaná! Nem volt olyan hét, hogy ne lett volna nálunk kisebb társaság. A konyhám jó volt Fulháber tanácsosnak, Krahwinkel professzornak, Buss illatszergyárosnak s ki tudná felsorolni mind a százakat, akiket boldogult Frigyes, nyughatatlan invitáló kedvében, rendre meghívott. És akkor jön egy Poszmik Anca, jön egy csitri a Mester utcából s egyszeriben kiderül, hogy ami jó volt Fulhábernek, Haragosnak, Bussnak, neki ez nem jó.

Fáj. Nekünk, öregeknek, könnyen jár a nyelvünk a panaszra. Fájnának a betegségek, fájnának a rosszulletek, fájnának a gyengeségeink. De legjobban fáj a magunkra hagyás. Hiszen tudom én, nem jó szó a „fájás”, mondhatnánk, hogy rosszul esik, sebet okoz, ne tedd, de amikor csak pillanatok vannak arra, hogy magunkra tereljük a figyelmet, amikor a házatérő fiatalok éppen csak bekukkantanak — hogy van, nagymama? — futnának tovább, akkor nem lehet ráérősen fogalmazni, meg kell ragadni a futó érdeklődést, a legtöbbet mondani egyetlen perc alatt. Fáj. Annyi minden marad észrevétlen! Az erekre rakódó mész, a bélműködés renyhesége, a vastagodó háj a szív körül. Az öregség naponta történő, apró mozzanatait senki sem látja. Lássák hát a romlás kikezdehetetlen, szomorú, végső panaszát, tudják meg, hogy fáj.

És az én szép, felnőtt, okos unokám kedvetlenül azt feleli: a nagymamának mindig fáj valamije.

Nem, nem rossz gyerek az András, de annyi baj van egy ilyen öregasszonnyal! Hétfőn ezt fájlalja, kedden már amazt, harmadjára újat panaszol, ismerjem el egyszer, egyik se komoly, találmomra mondom őket, ahogy sorra jönnek. András nem tudhatja, órákba tellenek az a lamentálás, amelyet naponta lehetne sírni amiatt, hogy a nyugodt öregség ezüstje mögött micsoda ijedelmek, micsoda készenlétek, milyen borzasztó felejtések s milyen még borzasztóbb emlékezők élnek. András könnyedén türelemre int s nekem meg kell újra tudnom: nem hallottak, most sem hallottak, végkép nem hallanak meg igazán.

Az pedig fáj — hiába kényelmetlen Andrásnak a kifejezés — bizony nagyon fáj, hogy az unokám, akit árvaságában magunkhoz vettünk, boldogult urammal felneveltünk, annyira megfellebbezzék magáról, hogy egy idegen nő egyetlen szavára elárulja a nagyanyját. Annyi tisztesség se legyen benne, hogy leüljön nálam, s ahogyan az már illenék, szót ejtve erről-arról, lassan szóba hozza, baj van, nagymama; Ancsa foltot talált a tányéron. Több nem lehetett. Valami kis rántásdarab, a mai lisztek ragadósak, Istenkém, odatapadt. De ilyen kurtán, csak úgy az ajtóból, válaszra se várva, így mégsem szabad. Nem szomorú? Másfél év elég volt ennek az Ancsa-lánynak, hogy azt a természetes ragaszkodást, amellyel András vonzódott hozzám, hűvös, feszélyezett, nemszeretem kapcsolattá hígítsa. Mit hoz ez tovább? Mit várhatok tőlük, ha nem látják már semmi hasznomat?

Tessék! Megint bevágták az ajtót. Az utolsó pillanatban kelnek, a reggelit csak éppen behajítják, örökké loholnak. András irodája a Vigadó térnél van, Ancsa szövetkezete a Bécsi úton, András fél 8-kor kezd, Ancsa pláne 7-kor; nem kis távolság a Nemetvölgyi úttól, de a világért sem indulnának fél 7-nél korábban. Az ajtót behúzni, persze, nincs idő, rántanak hát rajta, zeng az épület. Beköszönni? Megyünk, nagymama? Ilyesmi nincs. Azért akartak csendben mosdani, hogy ne ébresszenek fel. Olyan zajjal mosdottak, hogy felébredtem. Ha ébren vagyok, illenék, hogy elbúcsúzzanak. Nem lehet, én okvetlenül alszom. Ezekután becsapják az ajtót. Erre okvetlenül felébredek. Ők rohannak az autóbusz után, szívükben a hittel: aludni hagyták a nagymamát.

Nem lehet eleget csodálkozni rajta, mi mindent gondolnak a fiatalok?! A lelkiismeretük teljesen nyugodt. Eleget tesznek a tisztességnek, bőségesen gondoskodnak a nagyanyjukról. A kétszobahallos lakásból egyszoba kizárólag a nagymamáé. A nagymama szobája is meleg, annak is van radiátora. A nagymama felkel, rendbehozza magát, bekapcsolja a rádiót, lemegy a Közértbe, elkészíti a kakaót, megreggelizik, tessék-lássék kitakarít, kimegy a konyhába, összeüti az ebédet, ebéd után szundit, átfutja az újságokat, kicsit varrogat, már otthon is vannak. Nem nagyszerű? Senkinek nincs külön dolga, mint a nagymamának! Nincs gondja lakbérre, fűtésre, díjbeszedőre, használhatja a telefont, a rádiót, a kétszobahallt. Ha panasza van, felhívja a körzeti orvost ha nincs panasza, felhívja az ismerőseit. Egész nap melegben van, egész nap a szívéhez nőtt bútorai között, egész nap abban a védetségben, amelyet a tévé, a boiler, a telefon jelent. Annyit molesztálhatja a körzeti rendelőt, annyiszor tárcsázhatja fel a barátait, annyi traktát adhat viisszeres vénasszonyoknak, amennyit, ahányszor kedve van. Magányosnak sem érezheti magát — gondolják a fiatalok — minden este mellette vagyunk. Nem rajtunk múlik, hogy a témáink nem érdeklik őt. Szívesen bevonánk a beszélgetéseinkbe, de a nagymamától minden messze van. Nem érdekli a balett, a tervmutató, a nagymama mindig csak panaszkodik. A lipcei utazásunk neki csak apropót jelent, hogy áttérjen a szaggatásaira; a minőségünkről eszébe jut, reggel hasmenése volt. Minduntalan megakasztja a társalgást, mindig előhozakodik a nyavalyáival. Ha bekapcsoljuk a tévét „nézze, nagymama!”, máris szedi a kendőit, „úgyse látom, gyerekek, a hályogom miatt”, húz már kifelé. És rosszkedvű és zsémbes és sértődékeny, pedig anyagi dolga van, jobb nem is lehet.

No persze! Ilyen anyagi dolga annak a réklis, galambösz, reszketőfejű nagymamának van, aki csak azért ül délutánonként csipkefőköttel a karosszékekben, hogy eleget tegyen a fiatalok elképzelésének a

gusztusos nagymamáról. Beburkolózik a nagykendőbe, keresztbe teszi mamuszos lábait, s míg a fiatalok dolgoznak, tárgyalnak, törik magukat, addig ő ábrándozik. Századszor is végigmegy a Stefánián, ezredszer is jegeskávét kanalazgat a Kolegerszkinél, álmaiban újra felül a szigeti lóvasútra, újra hallgatja a katonazenét. Annak a nagymamának, akire a fiataloknak, saját megnyugtatójukra, szükségük van, az élete egyetlen lóvasútozás, egyetlen Vampetiscezés, egyetlen Fesztikörkép volt. Kényelmetlen egy olyan nagymama, aki nemcsak megélt két világégést, de aki fölött — ne adj Isten! — nem múltak el nyomtalanul az évek, testelke belerokkant, a múltja csupa kráter. Szívesen álmodnak idült a nagymamák köré, hogy mentesüljenek a tenger gond alól, amely együtt járna annak elismerésével, hogy a szerencsétlen öregeknek mégis csak kevés jutott a jegeskávéből, mégis csak sok a tábornokokból. Álmodnak egy sosem-lehetett nagymamát, akivel szemben bőségesen leróják minden tartozásukat, ha fedél alá rakják, tévét dugnak elé, pumpáltatnak neki is meleget. Többet nem tehetnek. A lelkiismeretük nyugodt lehet. Törődtek a nagymamával. Fizettek.

Jól van, gyerekek, menjetek nyugodtan! Mindent megadtatok. Olyan ember úgy sincs, aki vissza tudná adni, amit az élet elrabolt.

Csak ne szédülnek annyira! Ez a gyengeség, ez valami rémes. Ott fekszik a ruhám a karosszéken, nincs messzebb másfélméternyinél s nem tudom, elérem-e épségben a széket. Könnyen mondják a fiatalok: nagymamának semmi dolga sincs, reggel szépen felkel... Hogyan kell szépen kelni? Én csak a legkeményebb elhatározással tudok, minden erőmet összeszedve. Percekbe tellik, amíg összegyűlik újra az erőm, eljutok a karosszékhez, de hol a fürdőszoba, hol van még a konyha? Az élet leg egyszerűbb mozdulatához is fortélyra van szükség, mindennek ezer kockázata van. A nagymama csak szépen felkel...

A konyhában, persze, minden szanaszét. A mosogató tele piszkos edénnyel, az asztalon vaj, morzsa, szalámihéj, a reggelijük után minden ott maradt. De a világért se nyúljak semmihez. Ancsa szereti az önállóságot, én csak készítem el szépen a reggelit. Hol? Kifogásolni, hogy dolgozom utánuk, ahhoz van eszük, de eltűntetni maguk után a rendetlenséget, arra nem fűlik. Én élek itt a koszban, kerülgessem naphosszat a szemetjüket. Mit csináljak a reggeli csészémmel, hol mossam el a citromfacsarót? Várjak estig, amíg hazajönnek s kegyeskednek végre felszámolni azt az istállót, amelyet pusztá tapintatból a nyakamon hagytak? Itt van ez a nyomorult fogcsoros pohár. Valahányszor kihozom, Ancsa olyan pillantással néz rám, mintha felakarna nyársalni. Mit vétett ez a pohár? Koszos, el kell mosni. Ez is csak edény.

Az Ancsa-lány pedig beszélhet, amit akar, a kulcsot akkor is bent hagyom a zárban. Nem fogok egész nap idegeskedni, hogy valaki rányitja az ajtót. Eleget olvasok az újságban besurranókról. Mégcsak az hiányzik, hogy betörjenek ide. Könnyű kilesni, hogy egyedül vagyok. Magányos öregasszony, felszerelt lakás. Valóságos csemege az olyanoknak. Nem akarok frászban élni. Minden pillanatban reszketni tőle, bejött-e valaki. Jó az a kulcs a zárban. Csengessen, aki be akar jönni.

De azt a cirkuszt, amit tegnap rendezett?! Rátámadni egy szegény öregasszonyra, mert nem pattant az első csengetésre. Nem mondom, tele volt a kosara, üveget is hozott, kenyeret is szorongatott. Nem lehetett kellemes várakozni a lépcsőházban. De mit tegyek, ha nem hallottam? Ha nem mindjárt hallottam? Azért nem kell nekem rontani! Hogy negyed órája dörömböl, veri a levélszekrényt, a fülem botját sem mozga-

tom. Hát szabad így viselkednie egy fiatal teremtésnek? Szabad dörömbölnie? Bármit mondtam, még neki állt feljebb. Mosnia kell, várja a beáztatott ruha, el kell készítenie a vacsorát, azt se tudja hol áll a feje, ezer dolga van, a tetejében képtelen bejutni a lakásába, azt a bűdös kulcsot — csak azért, hogy bosszantsam őt — mindig bent hagyom a zárban. Te is leszel egyszer nyolcvan éves, próbáltam inteni, de felcsattant, mint a fúria. Akkor se lesz rosszindulatú! Nem állhattam tovább. Bemenekültem a szobámba. A zokogásra utánam jött. Átölelte a vállamat. Bögött. Simogatott. Félórát is nálam töltött. Tegnap este jó volt. A kulcsot pedig ma is bent hagyom.

Istenem, ha csak hetven éves lennék! Ha nem esnék nehezemre minden mozdulat. Mi volt akkor a reggeli elkészítése? Csak egy gondolat. Ma? Két háznyira van a Közért, de ha eszembe jut, hogy le kell menni a lépcsőn, a kauljban megcsap a huzat, az utcán belém kap a szél, minden lépésnél megbotozhatok, a fülzúgásom egyre kibíráhatatlanabb, fogódznom kell a kerítésbe, a csontjaimig érzem a kosár ütődését a térdeimen, ha eszembe jut mindaz a győtrelem, amelyet szédülésben, fulladásban, gyengeségben el kell szenvednem a tejért, akkor keserű lesz a szájamíze, nem kell reggeli. Megkérjem Andrást, hogy hozza fel a tejet? Ilyet nem teszek! Folyton attól tartok, nyűgnek vagyok a nyakukon, mindenáron segíteni szeretnék nekik. Ismerjem el a tejhordással, hogy nemcsak hasznomat nem látják, de még terhükre is vagyok? Inkább teát iszom.

Persze, ha jó lenne a frizsider?! Dehát a frizsider nem jó. Három hónapja üzemképtelen. Az a drága masina, amelyet boldogult uram hoztatott Bécsből, a húszas évek végén. Amerikai gép, negyven évig kifogástalanul működött. Amióta Ancsa idekerült, harmadszor romlott el. Nem tudom, mit csinál vele.

Annyiszor kértem már Andrást, szóljon a szerelőnek, csináltassa meg a gépet, a drága unokám ilyenkor kioktat: „Mit képzelsz, nagymama, én csak úgy telefonálok, a szerelő mindjárt idejön? Háromszor szóltam már. Nem szívesen jönnek egy ilyen vacakhoz. Szabványon kívüli.” Ha hallaná a boldogult uram! A legjobb gépet vette, amit csak kaphatott. Az unokája meg pocskondiázza. Azt, hogy a felesége slendrián, nem mondja. De hogy szabványon kívüli, olyat kitalál. A szerelő, persze, azóta se jött. Mindegy. András megtette. Telefonált. Háromszor is. Hiába.

Marad hát a tea, de ráérek vele. Előbb rendet rakok a szobámban. Hátha jön valaki. Néha jólesik, ha eljön valaki a régiek közül. A Jolán, a Manyó, a Bertalanné, mi, nyolcvan körüliek, azért járunk össze, hogy fürkesszük a másikon a velünk történeteket. Sok örömet nem jelentünk egymásnak, de ha Nagy Manyót hallom, hálát adok az égnek, hogy tetejébe nincs tudóasztmám. Manyó is megnyugszik, ha értesül, hogyan ki-nozzák a visszerek szegény Jolit. Egy-két fülzúgást hozzámondok, Zsófi titokban lekopogja: szerencse, hogy csak cukra van. Az élet végtére azzal jár, hogy az ember előbb-utóbb beszorul, körülzárják a nyavalyák. Nem árt, ha tájékozódunk. De, hogy kiszűljön a szemem a rendetlenség miatt?

András aztán nem érti, miért panaszkodom néha, hogy már megint itt voltak a barátnőim, miért teszem szóvá mások, hogy elhanyagolnak a barátnőim. Az ember abban a hiszemben tölt el éveket, hogy minden könnyen megmagyarázható. Később kitűnik, hogy a magyarázat sohasem könnyű. Még később, hogy nem is lehet valamit megmagyarázni.

Legvégül, hogy nem is kell magyarázni. Minden magyarázat reménytelen.

Talán két hónapja is. András hajnalban jött háza, gyűrötten állt a fürdőszobában, nézegette arcát a tükörben, a fésűjével szethúzta a haját, „kopaszodom, nagymama”, állapította meg szomorúan. Kócos volt, kialvatlan, csapzott. A papucsain fogkrémpecsétet. A köpenye mosatlan, a pizsamája rojtos. Isten látja lelkem, nem akartam elhanyagoltnak látni, csak éppen szemet szűrt, hogy milyen elhanyagolt. Önkéntelenül kiszaladt a számon: „bizony, te sem vagy már olyan csinos gyerek, amilyen voltál!” Nem tudom, miért mondtam, de amint felém kapta a tekintetét, amint riadtan, megütközve rámnézett, egyszeriben tudnom kellett: bántottam szegényt. Miért tettem? Hogyan tudtam károgó venség lenni, aki a minden bánatával mindig hozzám bújt kisfiú éktelen riadalmát nem akarta meghallani, sőt, örvideni látszott a bánata felett? Nem tudom. Talán felgyülemlett bennem a keserűség a reggelek gyengeségei miatt, amik gyűlöletessé teszik számomra az ébredéseket. Az élet túl egyszerű lenne, ha pontosan ismernénk az összefüggéseket. A megjegyzés mögött, amellyel fájdalmat okoztam az unokámnak, talán csak annyi volt, amennyi fellobban valakiben, aki kifelé megy, azzal szemben, aki befelé tart. Nem volt mögötte több. Hacsak a zúgolódás nem amiatt, hogy akiről annyi időn át gondoskodtam, az agyonápolt, kényes unokám, távolról sem kelt olyan benyomást, mintha valaki is törődne vele.

Akár így volt, akár úgy, nem lehet megmagyarázni Andrásnak, hogy nem káröröm vezetett. András bizalmatlan. Gyanakodva néz. Magyarázatra sosem kerül sor. Ez már így marad. Elintézetlenül. Az évekkel együtt gyűlnek mindenféle ügyek, amelyek elintézve már sosem lesznek. Nem mulasztás miatt. Hanem, mert nem lehet őket elintézni. Öregnek lenni annyit is jelent, mint tudni, hogy a dolgok — elintézetetlenek.

Ilyen a bejárónő kérdése is. Szükség lenne rá. Amióta eltanácsoltak attól, hogy beleártsam magam a háztartásukba, hetenként csak egyszer takarítanak. Szombat délután. András hazajön, nekiesik a bútoroknak. Felgöngyöli a szőnyeget, a székeket felrámolja az asztalra, elhúzza a rekamiert. A rendetlenségből azt lehetne hinni, olyan takarítás lesz, amilyent még nem látott a világ. Aztán előkerül a porszívó, a padlókefélé, András össze-vissza tologatja őket s eltölti a meggyőződés, szépen takarít. Mire Áncsa hazaér, András már a kézimunkáknál tart, minden a helyén. Dehát a takarításhoz nem másfél óra kell. Nem elég hetenként egyszer összeturkászni a piszkot. Különben sem elintézés, hogy szombat délután takarítsanak. Boldogult Frigyesem nyugodt ember volt, negyven év alatt nem hallottam egy hangos szavát, de próbáltam volna azzal fogadni, itt a seprő, lelkem, nincs még takarítva, szedje fel a port. No hiszen! Hallhattam volna szegény Frigyesemtől. Isten nyugosztalja, huszárkadét volt.

Igenis kellett valaki — megbízható asszony — hetenként csak egyszer idejőjjön, kitakarítson. Nem ám csak úgy, totojászva a szemetet, de kiadósan, becsülettel, igazándiból. Kellott Andráséknak, de kellett nekem is. Nehezemre esik a hajolgatás. Hetekig kellett duruzsolnom, vegyenek már fel valakit, nem bírjuk a munkát, ránk koszosodik a lakás. Beszélhettem. Egyre csak oktattak, ki kell várni az alkalmat, nem lehet valakit leakasztani a szegről, az a világ elmúlt. Állandóan az orrom alá dörzsölik, hogy semmit sem értek a világból. Amihez hozzászoktam, az nincs, ami pedig van, azt nem tudom. Mintha idióta lennék, aki ostoba

fogalmakat őriz, a tényekkel nem számol, köti magát az elképzeléseire, az elképzelései nevetségesek. Végtelenül utálok, amikor lépten-nyomon a fejemhez vágják, nem ismerem ki magam a világban.

Végre jött Edina. Meg se próbáltam, hogy véleményt mondjak — az ember végtére megtanulja, hogy a lakások tisztítását órabérért nem az Edinák végzik — örömmel fogadtam a jelentkezését. Délutánonként egy minisztériumban takarított, délelőttönként eljárt házakhoz. Nem hiszem, hogyha a miniszter jön hozzánk takarítani, rátartóbb lett volna Edinánál. Méltóságán alulinak érezte, hogy lehajoljon, méltóságán alulinak, hogy felmásszon. Minthogy a por nem kizárólag derékmagasságban helyezkedett el, nagy kárt nem tett a piszokban. Úgy dolgozott, mint egy Edina. Edina a minisztériumból, aki mérhetetlen szívességet tesz nekünk, hogy bár magasabb körökben mozog, hajlandó mégis óránként tíz forintért övmagasságban megpöckölni a szemetünket. Ma is törölgetném utána a képeket, porcicáznám ujjhegyről a csillárt — nem rajtam múlt, hogy elmaradt tőlünk, nem én martam el — Ancsa megelégte, kiadta az útját. Nem a fürdőkád miatt. Én ugyan furcsáltam, hogy Edina minden ittjártakor megfürdik nálunk, de Ancsa leintett. A munkaadó erkölcsi kötelességéről mesélt. Utóbb kiderült, hogy nemcsak a kád volt szociális létesítmény — amint Ancsa nagyokosan elkeresztelte — de létesítmény volt a szappan, a kölnivíz, a mosdókesztyű is. Tovább rontotta Edina dolgát, hogy a kád, használat után, magán viselte a fürdés nyomait. Vége szakadt a türelemnek, amikor kiderült, hogy Edina szerint az is munkaidő, amelyet a fürdőkádban tölt.

Igy került hozzánk hosszú hetek múltán az a Rózsika, aki már nincs közöttünk. Nem mintha meghalt volna — bár a fiatalok szemrehányó tekintetéből az érződik, mintha legalábbis eltettem volna láb alól — egyszerűen megvált tőlünk. Négyezer-ötször eljött, aztán elmaradt. Állítólag miattam. Az ember idők során megtanulja, hogyha a fiataloknak nincs bejárónőjük, az nem az idők változása, nem egy társadalmi kategória kiveszése, nem azok miatt a magasröptű magyarázatok miatt van, amelyeket szívesen a fejemhez vágunk, ha azt akarják bizonyítani, hogy ostoba vagyok. Nem. Ha nincs takarítónőjük, annak egyedül és kizárólag én vagyok az oka.

Rózsai loncsos volt, foghíjas, laposmellű. Be nem állt a szája egész délelőtt. Szidta a vejét, a lányát, a szomszédját. Mindenkiről megvult a véleménye, mindenkiről leszedte a keresztvizet. A strófa végén mindig hozzám fordult: hát nincs igazam? Andráséknak könnyű volt. Reggel becsapták az ajtót, itthagytak magamra, várhattam a fonográfot. Ha Rózsai megszólalt, a lakás tele lett stricivel, szajhával, tele lett az ismerőseivel. Közben hordhattam a vizet, a pasztát, a súrolókefét: Voltaképpen nem is takarított. Bemutatott egy szertartást, tartoztam kiszolgálni, így flancosabb volt a ceremónia.

Egyszer aztán nem csináltam. Nem és nem. Magamra csuktam az ajtót. Sipákolhatott. Nem hallottam. Kocogott, zörgetett, én csak nem hallottam...! Verte már az ajtót. Erre kinyitottam. Megmondtam neki. Én nem vagyok a maga nagymamája, nem tűröm, hogy komázzon velem, én nagymamája vagyok a mérnök úrnak, nagymamának szólíthat a menyem, de ne hívjon nagymamának egy takarítónő. Minek hívjon? Ha nem akar a nevemen szólítani, nevezzen nagyságos asszonynak, így szólítottak komoly uriemberek. Van is eszébe, még hogy nagyságos asszony, kinevetné a világ. Akkor se vagyok a nagymamája. Bratyizzon a barátnőivel!

Ennyi volt. Semmivel sem több. Mégis elmaradt. Nem szívelte, hogy fennhordom az orrom. Andráséknak ennyit mondott. Hogy elvesztette a kedvét, mert nem cepeltem utána a vizet, erről nem beszélt. Én lettem megint a rossz. Hallgathattam. Nagykeservesen találnak végre valakit, aki időt szakít magának, hogy segítsen nekünk, nem kell feláldozniok a szombatot, készen kapják a tiszta lakást, nekem sincs gondom a szobámra, rendet terem nálam is, de ahelyett, hogy örülnék neki, odaállok vitatkozni az angyalal mert nem szólít nagyságos asszonynak. Leesik a gyűrű az ujjamról, ha eltűröm, hogy nagymamának hívjon? Mi ebben a bizalmaskodás? Rózsi kedveskedni akart, családiassá érezte, szívből mondta így. Dehát a nagymama felcsattan, mert istentudja mi-féle etikett szerint a takarítónő tartozik jobbágyi alázattal felnézni a kétszobahallos hűbérúrnőre. A feleségem bérelszámoló egy szövetkezetben, én mérnök vagyok egy kutató intézetben, a nagymama pedig a Gothai Almanach tiszteletére akarja rábírní Hanák Rozáliát. Abban a hiszemben indulunk el reggel, hogy estére minden ragyogni fog, mert eljön a tündér és kitakarít. Este azonban minden úgy találunk, ahogyan elhagytuk, mert a nagymama közben kiírtotta a bejárónőt. Rábízhatjuk mindenünket Hanák Rozáliára, csak Hanák Rozáliát nem bízhatjuk a nagymamára.

(Folytatjuk)

SZEDŐ DÉNES VERSEI

A VÁROSKAPUBAN

*A városkapuban, sebet kötözve
várt. Egy jaffai vén halárus arra
baktatván szamarán, ott látta este.
„Látom — szólt —, olyan ez, mint ősidőktől
minden pusztafi. Áll, akár a bálvány,
támasztván a falat. Vajon mióta
strázsál itt, s mire vár? A Messiásra?
Vagy tán ő maga az? Titokban eljött,
s énám várakozik, mert itt az óra?”*

NÉMAJÁTÉK

*Hátán háza hitvány batyu,
maga békés indulatú.
Lesüti fejét, valamit szégyell,
szégyenében állva térdel.*

*Bekerítették a hajtók;
üvöltene egy szívszakajtót.
Meg nem futhat, falhoz lapul,
s kiált, kiált hangtalanul.*

*Nem őt fogják, nem őt viszik
veszejteni: másvalakit.
Jómaga megfoghatatlan
táncát járja mozdulatlan.*

Tekintély és engedelmesség az egyházban — ennek a két szorosan összetartozó követelménynek viszonyával foglalkozott *Nyíri Tamás* folyóiratunk augusztusi számában. S hogy szemben szórványos ellenvéleményekkel mennivre helyénvaló és időszerű volt rámutatni az itt felmerülhető problémákra, világosan kitűnik abból a tanulmányból is, amelyet „Az egyházi tekintély válsága” főcímmel és „Az egyház demokratizálásának szükségé” alcímmel a *Stimmen der Zeit* éppen most, szeptemberben tett közzé a jezsuita *Harry Hoefnagels* tollából.

*

A szerző szerint, aki az amsterdami hittudományi főiskolán és a párizsi katolikus egyetem társadalomtudományi intézetében a szociológia tanára, aligha vehetjük láthatlanba, hogy terjed az elégedetlenség a tekintélynek azzal a gyakorlásával szemben amelyet az egyház folytat. Hol szinte már a lázadás formáját ölti Róma irányában, hol abban jut kifejezésre, hogy katolikus csoportok kivonják magukat a hierarchia vezetése alól, időnként még nyilvánosan is tiltakoznak egyes intézkedései ellen. Néhány év alatt a holland katolikusok példás engedelmessége úgyszólván az ellenkezőjére változott. Nem riadnak vissza attól, hogy bírálják a római utasításokat, vagy egyszerűen tudomásul sem veszik azokat. Az a szilárd tömb, amelyet nemrégiben alkottak még az Egyesült Államokban a katolikusok, mély repedéseket kezd mutatni; a papság és a világi értelmiség fiatal nemzedéke nem helyesli a püspökök magatartását és ez olykor, mint az utolsó évben is a washingtoni katolikus egyetemen, szabályos felkelésben nyilvánult meg az egyházi tekintély ellen. Németországban ez a tekintély még csorbíthatatlannak látszik, az elfogulatlan megfigyelő azonban itt is észleli a válság jeleit. Az említett jelenségek ugyanis nem foghatók fel elszigetelt és felszínen maradó zavaroknak — emeli ki *Hoefnagels* —, egyértelműen egy igazi tekintélyválság tükröződik bennük. Akinek kétsége lenne erről, elegendő, ha

figyelemmel kíséri a születésszabályozás kérdésének alakulását.

Bár ezekben a jelenségekben bizonynyal szerepe van „az engedetlenség rossz szellemének” — mondja *Hoefnagels* —, *a válságot még sem szabad egyszerűen a keresztény érzület valami megfogyatkozására visszavezetni*. Következménye ez, legalábbis részben, az egyházi tekintély aránytalan gyakorlásának és ennek nyomán a bizalom csökkenésének. Minden tekintély, amely túl messze belenyúl az egyének szabadságába, s ezt néhány évvel utána neki magának is el kell ismernie, csak árthat önmagának és csak negatív kihatással járhat. Példa erre a szocialista szervezetekhez való csatlakozás tilalma, amit a holland püspökök 1954-ben bocsátottak ki, de már 1965-ben kénytelenek voltak visszavonni. Azok a beavatkozások és ajánlások is, amelyekhez egyes püspöki karok a politikai választásokkal kapcsolatban folyamodtak, a tekintélyre mindig károsnak bizonyultak.

Az egyházi tekintély gyakorlásának problematikája abban is mutatkozik, hogy sok előírás és tilalom mára úgyszólván *érthetetlenné* vált. Gondoljunk csak az egyházi könyvtilalomra, vagy arra a tényre, hogy a katolikusoknak gyakorlatilag tilos volt minden komoly vita a házassági és a szexuális morál kérdéseiről. Kézenfekvő, hogy az ilyen dolgoknak súlyos következményekkel kell járniuk a katolikusok magatartására a tekintély hordozóival szemben. Aki meg akarja őrizni tekintélyét, annak azt nem szabad akként gyakorolnia, hogy határozatait már néhány évvel később ne lehessen megérteni.

Ennek a gyakorlatnak voltaképpen hibája mindenestre nem abban van — hangsúlyozza *Hoefnagels* —, hogy önmagában elvetendő lett volna; az ilyen tekintélystílus a hagyományos, hierarchikusan tagozott társadalomban teljesen normális és megfelelő volt. A mai probléma csak azzal állt elő, hogy ezt a stílust akkor is fenntartották, amikor az már nem felelt meg a változott társadalmi viszonyoknak. Fontos ezt megállapítanunk. Ebből következik, hogy *mennivre szükséges*

komolyan átgondolni az egyházi tekintélynek társadalmi feltételekhez való kötöttségét.

*

A zsinat világosan kimondja, hogy az egyházi tekintély gyakorlásának alkalmazkodnia kell a modern viszonyokhoz. Kérdés azonban, vajon a zsinat valamennyi résztvevője elég világosan felismerte-e, hogy az általuk programként megfogalmazott követelések az egyházi tekintély új struktúráját követelik. Talán azért esik oly nehezebbre a „hivatalt egyháznak” a zsinati határozatok megvalósítása.

Mint Hoefnagels kifejti, a világiak önfelelőségének hangsúlyozásával és az ökumenizmus mellett való állásfoglalással a zsinat a tekintély gyakorlásának új módjára kötelezte magát, mert sem az önfelelőség, sem az ökumenizmus nem fér össze az eddigi gyakorolt egyházi tekintélystílussal. Ha ugyanis a világiakat önfelelőséggel ruházzák fel, akkor meg kell adni nekik azt a jogot, hogy ők maguk alkítsanak ítéletet olyan kérdésekben is, amelyekben eddig az egyházi felsőbb-ség egyedül határozott. Az önállóan gondolkodó világiak nyílt vitája szükséges feltétel ehhez. Az ilyen véleményalakításból elkerülhetetlenül következnek, hogy a világiak az erkölcs kérdéseiben sem várják már passzív módon az egyházi tekintély szavát. Amikor a hivatalt egyház bármi téren egzisztenciális, az embert mélyen érintő kérdésekben akar dönteni, szemben találja magát az egyház tagjainak már kialakult vagy kialakulóban levő véleményével. S ha az egyházi tekintély nem akarja, hogy döntése egyszerűen hatástalan maradjon, akkor ezt a véleményt komolyan kell vennie és a saját mérlegeléseiben figyelemmel kell rá lennie. Az ökumenizmus emellett még azt is megkívánja, hogy a katolikus keresztény az erkölcsi kérdésekben is kész legyen más keresztények meghallgatására. Ily módon viszont rendkívül nehéz lesz a katolikusokban fenntartani azt a meggyőződést, hogy más egyházak eltérő nézeteit mint tévedéseket kell elutasítani. Jelenti ez azt is, hogy az egyházi tekintély immár nem engedheti meg magának, hogy egyszerűen

figyelman kívül hagyja a mai világban elterjedt felfogásokat.

A zsinat még nagyon abban a hitben élt, hogy az egyház „korszerűsödése” céljából nem kell lényeges vonásaiban módosítani a fennálló tekintélyi struktúrát. Az a gondolat, hogy szükség lesz az egyház olyan teológiájára, amely figyelembe veszi az egyházi tekintély új szociológiai vonatkozásait, bizonyára távol állt még a zsinati többségtől. Pedig már csupán annak, hogy szóba kerülhessen az egyházi tekintély struktúrájának valamilyen reformja, előfeltétele az egyház bizonyos meghatározott értelmezése. Az a kérdés ugyanis, hogy az egyházi tekintély milyen formája felel meg a mai társadalomnak, fel sem merülhet akkor, ha a jelenlegi főlé- és alárendeltségi viszonyokat az egyházban úgy kell tekintenünk, mint amelveket maga Krisztus alapított meg. Hiszen ha a pápa és a püspökök jogait és illetékességeit részletekbe menően a szentírásra lehet visszavinnünk, mint ahogy a klasszikus teológiai kézikönyvek állítják, akkor az egyház tekintélyi struktúrája nyilván nem változhat. Nincs értelme azonban a kérdésnek akkor sem, ha az egyházat annyira spiritualisztikusan fogjuk fel, hogy egváltalan nem marad hely benne a tekintély számára. Tudjuk, vannak bizonyos újabb teológiai áramlatok, amelyek a szervezeti struktúrákat az egyház lényegétől idegennek vallják.

Az a kérdés tehát, vajon az egyházi tekintély struktúrája változásra szorul-e, csak akkor jogosult és értelmes, ha az egyházat az emberi társulás más formáihoz hasonlóan tekinthetjük. Csak akkor érvényes számára is az a követelmény, hogy a tekintély formája feleljen meg annak a társulásnak, amelynek orgánuma, és hogy a tekintélyi struktúra az emberi társadalmasodás haladásával együtt változzék.

Az egyháznak ekként való felfogása feltételezi természetesen az egyház isteni alapításáról szóló tannak bizonyos meghatározott értelmezését, amelyet Hoefnagels ekként rögzít: „Mint-hogy az egyháznak Krisztus akarata szerint az egész világra ki kell terjednie és tartós fennállással kell bírnia, Krisztus akaratából következik

az is, hogy a szociológiai törvényszerűségeknek alávetett társadalmi alakzata legyen. Krisztus a köréje gyülekezett csoportnak olyan szervezetet adott, amelyet az akkori konkrét viszonyok kívántak. Ezzel azonban nem azt mondotta, hogy az egyháznak mindig meg kell tartania ezt a szervezetet. Ellenkezően: azt akarta, hogy egyházának szervezete mindenkor a szociológiailag követelt formát öltse magára."

Hangsúlyosan hozzáfűzi azonban Hoefnagels, hogy az egyház miként való felfogásának kérdésére végső soron a teológiának kell válaszolnia. Csakis a teológia döntheti el, vajon az egyház alakzata szociológiai törvényszerűségeknek van-e alávetve, s ennek folytán a nem-teológiai szemléletmód alkalmazható-e reá. Téves volna azonban ebből arra következtetni, hogy semmi további lépés sem tehető addig, amíg a teológusok világosan meg nem nyilatkoztak. Egyrészt szabad feltételezni, hogy a zsinati határozatokban foglalt kezdeményezéseknek egyházi gyakorlatát kell váltani. Másrészt meg kellene gondolni, hogy a teológia, amennyiben olyan egyháztant akar kidolgozni, amely számol a valósággal, ma már nem hagyhatja figyelmen kívül a humántudományok és különösen a szociológia megállapításait az egyházról, mint társadalmi képződményről. A teológiának is tudomásul kell vennie, hogy milyen eredményekre jutunk, ha az egyházat a más társadalmi képződményekhez hasonló alakulatként vizsgáljuk.

*

A szociológiai szemléletben a tekintély úgy tűnik fel, mint minden olyan társulás nélkülözhetetlen funkciója, amely emberi együttesként kíván működni és fennállani. Bármilyen célt kövessen ez az együttes, mindig szüksége van egy szervre, amely a közös akaratot kifejezésre tudja juttatni és cselekvőképessé tudja tenni.

A fölérendeltek és az alárendeltek viszonyát meghatározó tekintélyi struktúra az együttesen belül uralkodó társadalmi viszonyok szerint változik. Ahol társadalmilag nem egyenrangúkról van szó, akiket egy személyes, feudális hűség kapcsol össze, ott a te-

tekintély a hordozójának személyébe vetett bizalmon nyugszik: feltételezik, hogy ő tudja legjobban, mi kívánatos a közös jó okából. Ha a társadalmi viszonyok rendek szerint tagozódnak, ott a tekintély a rendezettség gondolatán nyugszik: a kritika nélküli alávetés a fölérendelt irányában lényeges feltétele itt az egész együttes működésének. Ahol viszont a közösség tagjai egyenlő jogúaknak számítanak, ott a tekintélynek állandó egyezkedésben kell igazolódnia fölérendeltek és alárendeltek között. Bármilyen azonban a társulás alapja, kell, hogy a tekintélyi struktúra megfeleljen a közakaratnak. Nem legitím már a tekintély, ha a közösséget nem az általa helyeselt célok felé vezeti. A tekintélynek folyvást fel kell tennie a kérdést, mit akarnak tulajdonképpen a közösség tagjai, s mi szükséges hosszabb távon annak elérésére, amit akarnak. Mindez az egyházra is vonatkozik, amennyiben igazi emberi közösség kíván lenni.

Meg kell gondolni mindenesetre, hogy a tekintély sajátlagos formáját az a cél határozza meg, amely felé a közösség törekszik. A tekintélynek igazodnia kell ennek a célnak követelményeihez. Az egyház e tekintetben különleges eset, mert közösségi célja nem valósulhat meg tisztán emberi erővel. Az egyházi tekintély sajátlagos jellege abból adódik, hogy a közakaratot csak Isten kegyelmi cselekedete teljesítheti. Az, amit az egyház akar, csak az apostolokkal való közösségben érhető el, amely a földön és időn túlra kiterjed, s amelyet maga Krisztus alapított és kormányoz. Az egyházban így a tekintélynek is Krisztus alapító akaratából kell előállnia.

Bármilyen paradoxnak hangozzék, ki kell tartanunk az egyházi tekintélyre vonatkozó mindkét megállapítás mellett. A második nézőpont elhanyagolása olyan vallási közösséghez vezet, amely már nem keresztény; irányulásában olyan egyházi tekintély lenne itt, amely már nem beszélhet Krisztus nevében. Az egyházi tekintély isteni jellegének egyoldalú hangsúlyozása viszont elidegenedést támaszt a hivatali egyház és az egyház népe között; irányulásában itt az egyházi tekintély nem lenne már a keresztény közösség tekintélye.

A tekintély alakja változik az emberi társadalmasodásban. Együtt is kell változtatnia az embernek, mint társas lénynek fejlődésével. Napjainkban a tekintélyt már nem lehet a középkorral azonos módon gyakorolni. Számolni kell a mai emberek demokratikus igényeivel. Nem maradhat ez következmények nélkül az egyházi tekintélyre sem. Az egyháznak is magáévá kell tennie a demokratikus gondolatot. S éppen annak kell sikra szállnia az egyházi tekintély demokratizálásáért, aki aggódik amiatt, hogy csökken az egyházi tekintély hordozóinak tekintélye. Ha az egyház megreked egy olyan tekintélyi struktúrában, amelyet a modern ember nem tud már a maga keresztény közössége tekintélyének érezni, akkor az egyházi hierarchia már nem áll benne a közösségben, hanem mellette helyezkedik el. Irányulásában idegen testté válik, amelyet elméletben talán még elismernek, de már nincs valódi tekintélye. *A mai ember csak akkor fogja az egyházi tekintélyt a keresztény közösség saját tekintélyének érezni és tapasztalni, ha az demokratikus formát ölt.*

A teológusok feladata, hogy megszabják a lehetséges demokratizálás határait. Egyenesen kötelességük annak kimunkálása, hogy miként kell biztosítani egy demokratizált egyházi tekintélyben az apostolokkal való folytonosságot. Egy dolgot minden valószínűség szerint mindenképpen el fognak utasítani, azt nevezetesen, hogy az egyház népe a fennálló egyházi tekintélyt egyszerűen felváltsa egy maga által választott tekintéllyel.

*

A demokratikus törekvések kiinduló pontjában tudvalevően az az eszme állt, hogy meg lehet teremteni a szabad emberek társadalmát, amelyben az egyeseknek mások fölött való uralma helyébe az *értelem uralma* lép. A demokráciának ez az eredeti elgondolása természetesen utópiát rejt magában. A valóság azt mutatja, hogy a demokrácia az a *dinamikus eszmény*, amely egyre jobb és kielégítőbb állapotok megteremtésére sarkall. Ehhez tartozik az is, hogy a demokrácia véget akar vetni az olyan helyzetnek, amelyben a társadalom tagjai passzív

módon kénytelenek alkalmazkodni a tekintély hordozóinak akaratához. A demokráciának mindenestre lényeges követelménye, hogy *valami módon minden ember befolyalhasson a közakat kialakításába, a teendők megbeszélésébe, a határozatok hozatalába.*

A most mondottakból következik, hogy tisztán elméleti alapon, a konkrét adottságoktól függetlenül, nem tervezhető meg egy demokratizált egyház, nem készíthető számára új alkotmány. Elvileg nem szerkeszthető meg az egyházi tekintély demokratikus struktúrája sem, hiszen csak a kísérlet mutathatja meg, hogy a fejlődés meghatározott szakaszában mit helyes megvalósítani. Ez azonban nem jelenti, hogy beérhetnők passzív várakozással — írja *Hoefnagels*. „A demokrácia eszméje máris eleven erő az egyházban, éspedig mint bírálat a fennállókon és ösztönzés az újításokra. S a legutóbbi időkben máris gyűjtöttünk tapasztalatokat, amelyekből kiolvashatjuk az egyháznak és szerkezetének fejlődési lehetőségeit és fejlődési irányait.”

A demokratikus tekintélygyakorlást illetően figyelemreméltó kezdeményezésnek mondja *Hoefnagels* annak a bizottságnak összetételét, amely arra volt hivatott, hogy tanáccsal szolgáljon a pápának a házassági erkölcsi kérdésében. Nem kizárólag hittudományi professzorok és kúriális papok kaptak helyet ebben a bizottságban, mint ahogy ez addig törvényszerű volt, hanem a teológián kívül álló mai tudományok számos művelője is, sőt egyes világiak azon a címen is, hogy mint házasemberek a közvetlenül érdekelteket képviselik. *Hoefnagels* — mint a *Stimmen der Zeit* szerkesztője külön is megjegyzi — még a *Humanae Vitae* körlevél megjelenése előtt küldte be tanulmányát. Am függetlenül attól, hogy mi lett ennek a konkrét kezdeményezésnek kimenetele, nyilván helyesen véli *Hoefnagels*, hogy „a jövőben már aligha lehet meg az egyház anélkül, hogy hasonlóan egzisztenciális fontosságú más kérdésekben is ne kövesse ezt a példát”.

A tapasztalat közben azt is megmutatta — folytatja *Hoefnagels* —, hogy nem számol a realitással az az irányzat, amely az ilyen bizottságok mun-

kájának eredményét titokban akarja tartani. „A jövőben tehát meg kell lennie a bátorságnak ahhoz, hogy a nyilvánosságot kimerítően tájékoztassák. Ez egyébként is jogos demokratikus követelés. Ha azt akarják, hogy a világi hívek maguk alkossanak véleményt, akkor a kérdések megvitatását nem lehet csupán azokra a szakértőkre korlátozni, akiket az egyházi tekintély ismer el ilyenneknek.”

Mindez már egy második pontot is érint: az egyházban végbemenő ószesz történekek nyilvánosságát és a közvéleményt. „A II. vatikáni zsinat óta van olyan katolikus sajtó, amely az egyházi tekintély politikáját és utasításait kritikailag is megítéli — állapítja meg Hoefnagels. — A kritikai állásfoglalás lehetősége feltétele egy működőképes tekintélynek, ha valóban a mai keresztény közösség tekintélye akar lenni. Jelenti ez többek között, hogy még a hivatalos egyházi közlőnyökönek is igazi kommunikációs eszközöz kell fejlődniök, továbbá, hogy azoknak a folyóiratoknak és kiadványoknak is, amelyek általában 'baloldali katolikusnak' számítanak, polgárjogot kell kapniök a katolikus közösségben.”

A helyesen értelmezett demokratizálódást viszik előbbre azok a kísérletek is, amelyek párbeszédre irányulnak a hierarchia és az egyház népe között. Elvben elsőbbséget érdemelnek itt a hierarchia által hivatalosan elismert tanácsok és bizottságok. Adódnak azonban esetek, amikor jobban szolgálják a célt a papok és világiak részéről önállóan létesített szervek, mindenekelőtt akkor, ha a hivatalviselők elzárkóznak a nyílt megbeszélésektől. Ilyenkor ugyanis csak ezen az úton tudhatják meg utóbbiak az egyház népének véleményét. A beszélgetésre való készség azonban általában is sokkal lényegesebb, mint a dialógus bármiféle intézményesítése — jelenti ki Hoefnagels. „Amíg a hivatalviselők nem állnak készen arra, hogy meghallgassák az övékétől eltérő véleményeket és megfontolják a kritikákat, az együttműködésnek a hivatalos 'tanácsokban' nincs reális jelentősége.” Követésre méltó példát nyújtottak e téren a holland püspökök. Kényes kérdéseket is

nyíltan és becsületesen vitattak meg az egyház népének kritikus képviselőivel. S bebizonyosodott, hogy a püspököknek nincs mit tartaniök az ilyen nyílt megbeszélésektől: a holland püspökök tekintélyét elfogulatlan magatartásuk csak növeelt a hívek előtt.

*

Felveti Hoefnagels azt a kérdést is, hogy az egyházi élet milyen mozzanatai okoznak elkerülhetetlenül elégedetlenséget. Nyilván hollandiai és franciaországi elményei alapján oda-következtet, hogy első helyen a hivatalviselők kinevezésének és visszahívásának módját kell említenie. Mind-ezideig — úgymond — a híveknek nincs semmi lehetőségük arra, hogy a püspökök és plebánosok kinevezésével kapcsolatban óhajukat hallassák. Az egyház demokratizálása Hoefnagels szerint sem jelentheti azt, hogy a hívek maguk válasszák plebánosikat és püspökeiket, hiszen az amerikai protestantizmus tapasztalatai eléggé megmutatták, hogy ez könnyen partikularizmushoz és a vallási lényeg elsikkadásához vezet. A mai modern társadalomban azonban mindinkább anakronizmusnak fog látszani, ha olyasvalakit neveznek ki plebánosnak vagy püspöknek, akinek a tisztségre való képességéről nincs meggyőződve a hívek közössége. Valami módon tehát meg kellene találni itt a hívek közreműködésének formáját. Már az is elegendő lenne — emeli ki Hoefnagels —, ha a kinevezéseket és leváltásokat komoly tanácskozás előzné meg az illető közösség képviselőivel.

Elégedetlenséget kelt az olyan centralizmus is, amely csökkenti vagy egyáltalán elfojtja a részegyházak önfelölöségét. Magától értetődik — fűzi hozzá Hoefnagels —, az önfelölöség nem azt jelenti, hogy az egyetemes egyházban ne legyen semmiféle ellenörzés. Megkívánja azonban, hogy az egyes egyházak elsősorban maguk kísérelhessék meg problémáik megoldását, és pedig természetesen mindig abban a tudatban, hogy szer- ves részei egy nagyobb egésznek. A felülről való ellenörzés így csak akkor lépjen közbe parancsokkal vagy

tilalmakkal, ha a részegység nincs tekintettel a nagyobb egész javára. Nem szabad azonban, hogy az ellenőrzés gyámkodássá nője ki magát. Olyan időben, amikor sok területen szűkségesek a kísérletek, az *önfelelősség* jelenti a szabadságot a kísérletezésre is. Csírájában fullad meg minden saját kezdeményezés, ha csak a felülről elrendelt reformokat engedik meg és ha minden újításhoz meg kell előbb szerezni a magasabb fórumok jóváhagyását. Bizonyos, hogy szükség van ellenőrzésre, ennek azonban arra kellene szorítkoznia, hogy lemessa a kinővéseket és tapasztalatok alapján eltanácsoljon olyan kísérletektől, amelyek semmi jóval sem kecsegtetnek. A részegyházak önfelelősége akkor is elmélet marad, ha egyedül a központi kormányzati helyek döntenek az egyes egységek illetékességei felől. Az illetékességi kérdéseket nyílt párbeszédben kell tisztázni, aminek során persze éles nézeteltérések is támadhatnak. Az egyház egysége azonban konfliktusok nélkül általában sem képzelhető el, még kevésbé egy demokratikusan strukturált egyházban, ahol az egység munkálása állandó feladat marad.

Konfliktusok elkerülhetetlen kísérő jelenségei minden olyan megmozdulásnak, amely az egyház tekintélyi struktúráján kíván változtatni, hiszen az egyházban éppúgy, mint más társas alakulatokban, a tekintély hordozói sohasem mondanak le teljesen önként az egyszer megszerzett jogokról. Nem mértéktelen hatalmi törekvés ez, avagy nem szükségszerűen az. A tekintély minden hordozója szívesen hajlik arra a felfogásra, hogy az alárendelték képtelenek lesznek újon-

nan megszerzett szabadságukkal felelősségteljesen élni.

*

Ezekkel a gyakorlati jellegű rövid utalásaival csak azt akarta jelezni — húzza alá tanulmánya végén *Hoefnagels* —, hogy milyen értelemben gondolható el az egyház demokratizálása, s melyek azok az alapvető irányvok, amelyekben az egyház demokratikus formáját lehet és kell keresni.

Semmiképpen sem szabad azonban feledni: fontosabb az, hogy az egyház Krisztus közössége maradjon, mint az, hogy szerkezetében teljesen megfeleljen a mai viszonyoknak. A hívő keresztény a mai egyházat, ezt a társadalmi szempontból tökéletlen egyházat is szeretni fogja, mert Isten nagy kegyelmi cselekedete működik benne. Mindazoknál a kísérleteknél tehát, amelyek az egyház demokratizálását célozzák, szem előtt fogja tartani, hogy nem egy profán társulásról van szó, hanem a Krisztus alapította és vezette közösségről, amelynek ez a különös jellege mindig kell, hogy látható maradjon. Különösképpen meg kell mutatkoznia ennek ott és akkor, ahol és amikor a demokratizáló törekvések konfliktusokat váltanak ki. Konfliktusok minden társadalomban csak akkor termékenyek a közösség javára, ha azokat az elvi szolidaritás alapján boncoltják le és oldják meg. Keresztény közösség számára azt jelenti ez, hogy a konfliktusoknak soha nem szabad rontaniuk a testvériséget. Amikor Pál „szembeszállt” Antiochiában (Gal 2. 11) Péterrel, ez nem csorbította köztük a közösséget. Ennek kell példaadónak lennie a mai egyház számára is.

A KIS ÚT

Amikor a címben foglalt kérdést feltesszük, az aszkézisnek nem általános, teológiai jelentésére gondolunk, hogy tudniillik „az aszkézis a lelki élet rendszeres fejlesztése”, hanem szűkebb, vulgáris jelentésében használjuk, amely szerint aszkézisen az önfegyelmező, önmegtagadó életmódot értjük.

IDŐSZERŰ-E MÉG AZ ASZKÉZIS?

A kérdés jogossága onnét ered, hogy a zsinat utáni egyház kritikai magatartása saját múltjával szemben, továbbá a legmagasabb fokú reformterékenység teljesen pozitív beállítottsága és bizonyos „liberalizáló” jelenségek, amelyek a zsinat utáni első éveket jellemzik, sokak előtt azt a látszatot keltik, mintha a legújabb

kori kereszténység kiiktatná vagy legalábbis csökkentené az askézis jelentőségét. Az a világ-igenlő, optimista lelkiiség, amely sokak szerint a modern vallásosság lényegéből fakad, nem becsüli úgy a lemondás és az önmegtartóztatás szellemét, mint a régebbi korszakok, illetve úgy látszik, nem értékeli sokra, nem tudja programszerűen beállítani a mai keresztény élet dinamizmusába. A zsinat utáni intézkedések egy része megerősíteni látszik az ilyen vélekedéseket. A szentségi böjt idejének lecsökkentése, a böjt „spiritualizálása”, a papnevelési, sőt szerzetesi életformák átalakítása és általában az egyéni felelősség és öntevékenység erős hangsúlyozása a régebbi objektívnek hitt erkölcsi normákkal szemben — mindmind az askézis, az önfegyelem és önmegtartóztatás leértékelésére látszik utalni. Néha még a hitben jártas keresztények is kétségkedve és sőtetenlőn ítélik meg a helyzetet, mondván: az egyház feladta klasszikus tartását, devalválta önmagát, elmosta speciális státusát a gyakorlati célok érdekében. Néhol aztán a kétségek és bizonytalan vélekedések is hozzájárultak ahhoz, hogy valóban zavar keletkezett a lelki élet tekintetében, csökkent az askézis becsülete és a keresztény nevelésben eddigi jelentős szerepe is.

A kétségeket csak súlyosbították — vezető teológusok ajkáról is — olyan kijelentések, hogy a keresztény élet nem ismer „külön” askézist, sőt külön „lelki életet” sem, hiszen az ember egységes valami, testileg-lelkileg egyaránt, éppen ezért a keresztény élet az emberi személyiség egészén, a test és a lélek egységén, nem pedig szembeállításán múlik. Nincs szükség, mondják, lelki életi „keretekre”, sem pedig askétikus és misztikus iskolákra, mert a keresztény élet lényege szerint krisztocentrikus, tehát csak egyetlen stílus és iskola jogos: a krisztusi. Ezek a helytálló, lényegükben helyes megállapítások igen tetszetősek, de kisarkítva, pozitív beállítottságuk ellenére alkalmasak lehetnek az askézis „múlttá” és „avulttá” degradálására.

Akárhogy is nézzük a dolgot, függetlenül attól, igaz-e van-e a fenti kritikának vagy aggodalmaskodásnak,

meg kell állapítanunk, hogy az askézis megbecsülésével problémák vannak, még a kereszténységen belül is. Mindjárt előre bocsátjuk, hogy ezek a problémák nem „életveszélyesek”, de feltétlenül arra sarkallanak, hogy újra átgondoljuk a kereszténység és az askézis viszonyát, megállapításainkat összehangoljuk a Szentlélek vezette egyházi megújulás szellemével, s minden törés nélkül tudjuk kialakítani a modern keresztény életstílus gyakorlatát, sajátos helyzetünkhöz szabva a feladatokat. Ez alkalommal két, szerintünk döntő szempontból vizsgáljuk meg a kérdést.

1. A kereszténység és az askézis kapcsolatát lényegileg az határozza meg, mit mond a kinyilatkoztatás az askézisról. Az első keresztények hogyan értették meg és értékelték a kinyilatkoztatás tanítását róla? Ezt a kérdést vetette fel nemrég az egyik holland teológus, lelkiéleti szakember Heinrich Wennink (könyvének német címe: *Die Askese im Zeugnis der Bibel*, Salzburg, 1966). A szerző végző soron arra a kérdésre akar válaszolni: van-e bibliai autenticitása a jelenlegi askétikus gyakorlataink, vagy csak korszakok „ragadványai” ezek? Válaszában igen érdekes és figyelemre méltó megállapításokat tesz a kereszténység és az askézis általános kapcsolatáról is. Megállapítja Wennink, hogy a kinyilatkoztatás alapján véve, kifejezetten világ-igenlő, a világ ugyanis Isten alkotása, és Isten „látta, hogy jó” (Gen 1). Ez az optimista világszemlélet végighúzódik az egész Ószövetségen, de — a látszat ellenére — ez jellemzi az Újszövetséget is, amelynek kiváló képviselője, Szent Pál, a világot Isten ajándékának tekinti, amelyért hálát kell adnunk (Róm 11, 36 stb.). Eszerint az objektíve jónak ismert világot a vallásos ember is jónak kell tekintse, segítőnek, alkalmas eszköznek, amellyel együtt vajúdik az ember a végleges állapot elnyeréséért (Róm 8, 18-23). E világigenlő szemlélet ellenére azonban a Bibliában, különösen az Újszövetségben világtagadó tendenciát is találunk. Szembeállítja a kinyilatkoztatás, maga Jézus Krisztus is, a világ szellemét és a világosság fiainak a lelki-

letét. A krisztusi alapelvek összefoglalása, a nyolc boldogság (Mt 5, 3-12) és az egész hegyi beszéd (Mt 5 és 6 feje) első pillanatra világellenességek látszik. Hogyan egyeztethető össze ez a kettősség, ez a látszólagos ellentét a Szentírásban? A dilemma a mai biblikus tudományok segítségével megoldható.

A megoldást azon kell kezdeni, hogy a szentírók a maguk korában uralkodó, diktatos világszemlélet fogalmait használták fel a kinyilatkoztatott igazság közlésére, így felhasználták természetesen az esszénusok, a gnosztikusok és a sztoikusok terminológiáját is. A terminológiai hasonlóság miatt abba a kísértésbe esünk, hogy a Biblia szemléletét azonosítsuk a világellenes irányt képviselő szemlélettel. Márpedig erről szó sem lehet a kinyilatkoztatás esetében. A kinyilatkoztatást ugyanis alapvetően és következetesen üdvösségtörténeti, kegyelmi szemlélet irányítja. Másfajta világról beszél a Szentírás, és megint másról a János- és Pál-korabeli gnoszticizmus és sztoicizmus. Ez utóbbiak nem konkrét, történeti, hanem filozófiai felfogást képviselnek. A gnoszticizmus lényegében pesszimista: az ember világját mindenestül rossznak tartja, amelyből menekülni kell a misztikus tapasztalás és a megismerés (gnózis) aszkézisé révén. A Szentírás ezzel szemben nem a rossz világról beszél (filozófiai szemlélet!), hanem a világban lévő rosszról, amely az ember bűnével lépett a földre (üdvösségtörténeti szemlélet!). Ezzel a különböztetéssel érthetjük meg jól Jézus főpapi imádságát tanítványaiért: „Nem azt kérem, hogy vedd el őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól, hiszen nem a világból valók, mint ahogy én sem ebből a világból vagyok” (Jn 17, 15. 16).

Nyilvánvaló, hogy e megkülönböztetés értelmében a szentírási világtól-elfordulás, az askézis jellege is egészen más, mint a korabeli misztériumvallásokban. Ez utóbbiakban negatív előjelű volt az askézis: menekülés és szabadulás a világtól annak megtagadása által. A kereszténységben viszont célszerű, pozitív előjelű tevékenység, az „eszakton” (a végső meg-

dicsőülés) szolgálata: a világ a teremtmények használatának rendezése a fejlődés, a cél érdekében. Jelenlegi askézisünkben tehát igazolható mindaz, ami a bibliai felhívás értelmében célszerű. Igazolható és időszerű ma is mindaz, ami az emberi személyiség kiteljesedését, rajta keresztül a teremtés kibontakozását segíti, a keresztény végcél elérését előmozdítja. Nem igazolható viszont az öncélú, formalista, „fakir-mutatvány”-askézis, amely nem segíti az embernek és a világnak harmónikus kapcsolatát, hanem ellenkezőleg: mélyíti a bűn által keletkezett szakadékot. Jól át kell gondolnunk ezeket az igazságokat, mert a szokás erejénél fogva mindnyáján hajlamosak vagyunk megragadni bizonyos beidegzett, de már céltalanná vált asketikus gyakorlatoknál.

2. A másik, szintén biblikus eredetű érv az askézis időszerűsége mellett: Jézus Krisztus életének a példája. Kétségtelen, hogy maga a Mester asketikus életet élt, tanításában és főleg apostolainak adott utasításaiban mindig előnyben részesítette az önmegtartózkodást, másokért önfegyelmézést, lemondó életmódot. Az „Is-ten országáért” való nélkülenséget többre tartotta a házasságnál (Mt 19, 12), a szegénységet kérte a gazdagság helyett (Mt 19, 20. 21), és követése feltételének jelentette ki, hogy aki utána akar járni, „vegye fel keresztjét mindennap” (Lk 9, 23; Lk 14, 27). Ezeket a részeket nem lehet kiiktatni, szem „ki-magyarázni” a Szentírásból, vagyis a krisztusi életből. Olyannyira nem, hogy aki ezt tenné, az tulajdonképpen az üdvösségre szükséges kinyilatkoztatás egy részét törölné. Nem szabad felednünk ugyanis, hogy a kinyilatkoztatás tárgya nemcsak a Bibliában leírt hitbeli és erkölcsi tanítás, hanem maga Jézus Krisztus, az ő személye is, élete példája is, amelyet különböző formában a keresztény ember követni tartozik, mégpedig úgy, hogy célkitűzése legyen: „Élek én, de már nem is én, hanem Krisztus él bennem” (Gal 2, 20).

Ismét csak megfontolandó, hogy a legnagyobb askézis, „önkiüresítés” Jézus életében a szenvedése és halála értünk, ez a közösségi jellegű, mindent felülmúló golgotai áldo-

zat. Jézus élete a keresztény élet normája: a tökéletesség útja vagyis a keresztény aszkézis mintája. A krisztusi áldozathoz való kapcsolat igazolja Szent Pál számára az önfegyelmet és az önmegtagadást: hogy tudniillik „a világ meg van feszítve számomra, s én a világ számára” (Gal 6, 14). A II. vatikáni zsinat pedig egyenesen Krisztus papságában való részesedésünk (általános papságunk) megnyilvánulásának tekinti az aszkézist, laikusok számára is (*Lumen Gentium* 34, *Apostolica mactuositatem* 3, stb.).

Az elmondottakból kitűnik, hogy a keresztény aszkézisnek, a tervszerű és rendszeres önfegyelmzésnek és önmegtagadásoknak továbbra is megvan nemcsak a létjogosultsága, hanem objektív jelentősége is. Aszkézisünkben azonban nem szabad felednünk, hogy a keresztény aszkézis mindig pozitív célú „futok én, de nem bizonytalanra”, (1 Kor 9, 26), továbbá hogy Krisz-

tusba, az ő életébe kapcsolja be fázisainkat, sőt az ő életéből forraszik, tehát mindenképpen krisztocentrikus jellegű. Ezért van kegyelmi, üdvrendi, sőt üdvörtöneti jelentősége a keresztény ember minden tudatos önmegtagadásának és tervszerű önfegyelmzésének: a személyiség gazdagodásának és a Krisztusi Test építésének érdekében. Szükséges az aszkézis az állapotbeli köteletség teljesítése érdekében, a házassági együttélés harmóniája érdekében, coelibátus az „Isten országa” javára, böjt vezeklésül magunkért és másokért, a szülők lemondása gyermekeikért, az ifjak alázatos önfegyelmzése saját és a közösség jövőjéért, stb., stb. Mindez „értelmes” és „aktuális”, mert megvan a kapcsolatuk a krisztusi élet misztériumával. Ezek vállalásával és teljesítésével alakul, fejlődik bennünk és általunk Krisztus, a Titokzatos Test, az üdvösség végső beteljesüléseig.

Csanád Béla

NAPLÓ

EUCHARISZTIKUS VILÁKGONGRESSZUS A TÁRSADALMI HALADÁS JEGYÉBEN. Augusztus 18-án nyílt meg a 39. Eucharisztikus Világkongresszus *Lercaro* bíboros, pápai legatus ünnepélyes, koncelebrált szentmiséjével. Bogota, Kolumbia fővárosa, évek óta készült erre az eseményre, hogy méltóképpen fogadhassa VI. Pált, az első pápát, aki Dél-Amerika földjére lép. Am éppen az előkészületek, a fényes külsőségek váltották ki a legtöbb ellenérzést — nemcsak a nyomorgó néptömegekből, az elégedetlen és lázongó értelmiségből, hanem gyakran azokból a haladó gondolkodású papokból is, akik a pompában szinte kihívást láttak, akik Krisztus egyházát csupán a szegények egyházaként tudják elképzelni. Mindezek legalábbis aggódo várakozással tekintettek a kongresszus elé, mivel érezték, a latin-amerikai katolicizmus jövője forog kockán és igen sok függ attól, miként cselekszik, nyilatkozik majd a pápa.

Ennek a feszült várakozásnak adott hangot a partizánként elesett *Camilo Torres* atya barátja, Mgr. *Germán Guzmán* saját lapjában, a *Frente Unidoban* (Egységfront) írott cikkében: „A katolikus egyház válaszút előtt áll: vagy az elnyomott többség mellett nyilatkozik meg, vagy az oligarchiához láncolja magát. Vagy Krisztus hiteles egyháza lesz, vagy intézményes és így hitelét veszített testületté merevedik. Latin-Amerikában ma még a legnagyobb szellemi hatalom az egyházé, de semmit nem fog elérni, ha beéri az igazságról tett üres nyilatkozatokkal, vagy pusztán elméleti felhívásokat bocsát ki. Az eucharisztikus kongresszus önmagát csúfolja és hazudtolja meg, ha ürügyet szolgáltat a triumfalizmusnak, hogy a nagytőkével vállalt gyászos cinkosságot leplezze. Ha pedig a pápa síkra száll a forradalom ellen, megfedezkedik arról, hogy az erőszakot az uralkodó osztályok váltják ki olyan helyzet megteremtésével, amely jogot ad az általános felháborodásra.”

Ilyen előzmények után érkezett meg VI. Pál pápa az *Avianca* kolumbiai légitársaság különgépén augusztus 22-én, helyi idő szerint délelőtt fél tíz

órákor az El Dorado-i repülőtérre. A Szentatya a repülőgép lépcsőjén leérve, nyomban térdre borult, megcsókolta a földet és keresztet rajzolt rá; így, ezzel az önmagát megalázó gesztussal kívánta kifejezésre juttatni: nem azért jött, hogy magas vendégként neki szolgáljanak, hanem, hogy ő tegyen szolgálatot a kontinens népének. Talán éppen ennek az őszinte magatartásnak, kinyilvánított jószádnak köszönhető, hogy mind a pápa látogatása, mind pedig maga a kongresszus oldott légkörben, a legcsekélyebb rendzavarás nélkül folyt le. Előzőleg a nemzeti felszabadító hadsereg kinyilvánította ugyan, hogy felfogja használni a pápai látogatás alkalmát arra, hogy a világ közvéleményének figyelmét a nép szabadságharca felé irányítsa. Ugyanakkor nyilatkozatokban eleve bocsánatot kértek a pápától, biztosítva, hogy a Szentatyának egyetlen hajaszála sem fog meggörbülni. A kolumbiai biztonsági szervek természetesen mindent megtettek — még az Interpol is segítségül hívták —, hogy elejét vegyék bármiféle incidensnek.

VI. Pál pápa megérkezésének első pillanatától kezdve mindvégig következetesen ragaszkodott ahhoz, amit vállalt: azért lépett Dél-Amerika földjére, hogy személyes tekintélyével szerezzon érvényt az egyház evangéliumi küldetésének, hogy a szegények ügyének szószólója legyen s hogy a szeretet, a testvériség és a türelem felé fordítsa a forrongó földrész lakóinak szívét. Nyomban, még a repülőtéren tartott beszédében hangsúlyozta: „Meg kell valósnia a felemelkedéseknek a keresztény igazságosság és szeretet szellemében, hiszen adottak a technikai lehetőségek, ki lehet aknázni általuk mindazokat a kincseket, amelyeket Isten minden ember és minden társadalmi réteg javára földetekbe rejtett. Kolumbia és Latin-Amerika lakói! Helyezzétek kéréseiteket, vágyaitokat, nehézségeiteket és aggodalmaitokat az eucharisztikus kongresszus oltárára!” Bogotai tartózkodása másodnapján, az ország köztársasági elnökénél tett látogatása alkalmával, amikor a megjelentekhez szólt, nemcsak a kolumbiai vezetőkhez intézte szemrehányásait és intelmeit, hanem a kontinens valamennyi felelős politikusához: „Önök most csendben hallgatnak bennünket. Mi azonban halljuk azokat a jajkiáltásokat, amelyek az Önök népének és az emberiség nagyobb részének szenvedéseiből fakadnak. Latin-Amerika kontinensén a történelem folyamán egyenlőtlen volt a társadalmi fejlődés. Kedvezett ez már az első birtokosoknak is, de nem a bennszülött lakosság tömegeinek. Ezek csaknem mindenütt emberhez méltatlan körülmények között élnek ma is, kizsákmányolják, sőt nem egyszer durván bántalmazzák őket. A társadalmi egyenlőtlenség komoly kérdéssé nőtt. Önök nem tűrhetik, hogy ezek az állapotok fennmaradjanak. Sürgősen cselekedniök kell a változás érdekében.”

A leginkább érdeklődéssel várt megnyilatkozásra a Bogotától mintegy 30 kilométerre fekvő San José de Mosquera nyílt mezején került sor, mikor egész Kolumbiából és más dél-amerikai államokból több mint egymilliónyi nincstelen agrárproletár előtt beszélt a Szentatya. Bevezető szavaiban hangsúlyozta az egyház szolidaritását a szegények, a szenvedők, a szerencsétlenek iránt, akiknek sorsát megkönnyíteni az egyház egyik legfontosabb feladata. Nyomatékosan követelte a javak igazságos elosztását, több ízben kiemelte: „Nagyon szeretünk benneteket, azért jöttünk, hogy szószólótok legyünk.” Utalt ezek után a pápa a fennálló igazságtalanságokra és méltatlan körülményekre, majd így fordult a „campesinókhöz”, a földnélküli agrárproletárokhöz: „Nem tűrhetitek, hogy ezek a körülmények örökké tartsanak és hogy ne történjenek gyors és alapos ellenintézkedések.” Határozottan követelte az igazságos bérezés bevezetését, az emberhez méltatlan lakáshelyzet megszüntetését, az iskolázás és a betegbiztosítás lehetőségeinek, valamint az igazságos bíraskodás és társadalmi rend megteremtését. Elítélte ugyanakkor a hatóságok és a közigazgatás visszaéléseit s a szegények és gazdagok gazdasági viszonyát, amit szégyenletes kizsákmányolásnak nevezett. Felszólította a különböző nemzetközi szervezeteket, a kormányokat és a gazdasági vezetőket, hassanak oda, hogy keresztülvihető legyen egy bátor és átfogó gazdasági reform. Megállapította, hogy ennek az új rendnek keretében igazságos adóterheket kell kironi a gazdagokra, a földbirtokosokra, akik igen csekély megerőltetéssel hatalmas bevételhez jutnak. Ugyancsak felhívta

a nemzetközi közvélemény figyelmét arra, hogy hatásos fejlesztési segítséggel támogassák Latin-Amerika nincstelenjeit; javasolta, fordítsák erre a célra azt az összeget, amit élvezeti cikkekre vagy veszedelmes felfegyverkezésre költenek. Végezetül arra intette a pápa a campesinókat, ne nyúljanak az erőszakhoz, mert ez „összeegyeztethetetlen a keresztény gondolkodással és csak lassíthatja a társadalmi felemelkedés ütemét”. Tömörüljenek inkább szervezetekbe, amelyek a keresztény elvek megvalósításáért küzdenek, és igyekezzenek mind behatóbban elsajátítani a mezőgazdasági ismereteket.

Beszédének ezt a befejező részét Bogotában, a „Campo Eucaristico”-n bemutatott szentmiséje alkalmából is megismételte a pápa: „Latin-Amerika komoly, történelmi jelentőségű válságba került, amely sürgető követelménnyé tette a gyors és alapos társadalmi reformot. Erőteljesen hangsúlyoznunk kell mégis, hogy az erőszak alkalmazása ellene mond az evangélium tanításának és a kereszténységnek.”

Elutazása előtti utolsó jelentős beszédét a CELAM, a latin-amerikai püspöki konferencia megnyitó ülésén mondotta el VI. Pál pápa. Utalt ebben mindenekelőtt a gazdasági, társadalmi, politikai és erkölcsi egyensúlyzavarból fakadó latin-amerikai nyugtalanságra, majd a püspökökhöz és papokhoz fordulva felszólította őket, hogy szegénységgel, egyszerűséggel, az emberek iránti bizalommal mutassanak példát. Intette ugyanakkor hallgatóit, tartózkodjanak az egysíkú és zavaros divatfilozófiák szolgai követésétől, a lelkeket megzavaró felszínes bírálgatásoktól, a dogmák megváltoztatásától s főleg attól, hogy összetévesszék a lélek szabadságát a ködös szabadgondolkodással. Harmadizben is megismételte ezek után a pápa a Bogotában elhangzottakat. Kijelentette: „Az ifjúság, a diákság, és mindenekelőtt a munkásság tapasztalható nyugtalansága felhívja a figyelmet arra, hogy az átfogó társadalmi reform keresztülvitelét az egyháznak teljes erejével támogatnia kell. Vissza kell azonban utasítanunk minden olyan utat, amely erőszakhoz nyúl és a közrend aláásásához, vérontáshoz és anarchiához vezet.”

Nyilvánvaló, a fontos és jelentőségteljes megnyilatkozásokat tekintetbe véve, hogy a 39. Eucharisztikus Világkongresszus jellegzetességét VI. Pál pápa részvétele és szereplése adta meg. Már az előkészületek közben kiderült, hogy a világ közvéleményének érdeklődési központjában a szociális kérdés áll, valamint az, hogy milyen álláspontot képvisel majd a pápa. Kétségtelen igaz, hogy számosan akadtak olyanok, magában a latin-amerikai püspöki karban is, akiket a fennálló keserű problémák nemigen érdekeltek, akiknek az egyház jelenlegi egyensúlyi helyzete, mely ma is nagyrészt az uralkodó rétegekre támaszkodik, igen megfelelő. Ugyanakkor igen sokan vannak a püspökök és még többen az alsó papság körében, akik minden idegszálukkal érzik a kérdés sürgető voltát, s noha nem feltétlen hívei a forradalomnak, végső szükségben megengedhetőnek tartják a fegyveres felkelést is. Állásfoglalásukban a pápa „*Populorum Progressio*” kezdetű enciklikájára hivatkoznak, mely nyíltan kimondja, hogy megengedhető az erőszak alkalmazása, ha az államvezetés nyíltan és huzamosan összeesküszik a nép érdekei ellen. Ezeknek a türelmetlenebb beállítottságú egyháziaknak keserű csalódást okozott az, hogy a Szentatya három ízben is határozottan elvetette az erőszak alkalmazását s ezáltal mintegy előbbi saját kijelentéseit cáfolta meg.

Önként merül fel a kérdés: miért tette ezt a pápa? Nos, a kontinens helyzetének ismerői közül sokaknak az a véleménye, hogy egy köznapi értelemben vett forradalom csak a vezetők klikkjében hozna személycserét, ám semmi esetre sem eredményezné a nép felemelkedését. Ám, ha a jövőben az erőszak (*violencia*) alkalmazása úgy történne, hogy a szakszervezetekbe és egyesületekbe tömörült tömegek, akiket mind helyzetükről, mind lehetőségeikről felvilágosítottak, szervezett és rendszeres nyomást gyakorolnának a vezető rétegekre, feltétlen kikényszeríthetnék a szociális haladást. A néptömegek felemelkedése mindenekelőtt felvilágosodási kérdés, vagyis az, hogy mielőbb megszűnjék az irástudatlanság, ami lényeges mértékben csökkentené az emberek kizsákmányolásának lehetőségét. Ezért utalt a pápa a campesinókhoz intézett beszédében arra, hogy tanulással, a mesterségbeli jártasság emelésével kell alapot teremteni a felemelkedéshez.

A szociális kérdés természetesen továbbra is napirenden marad és a pápa beszédei a számos bírálat ellenére sem fogják eltéveszteni hatásukat. Am arra a kérdésre, vajon Latin-Amerika új útra tér-e a bogotai napok után, s hogy a szociális reformok terén az áttörés sikerül-e, ma még senki sem tud felelni. Egy kongresszus — bármily rendkívüli jelentőségű legyen is — pillanat csupán egy kontinens történelmében. Csak a jövő fogja megadni a választ arra, hogy a pápa látogatása mennyiben befolyásolta Latin-Amerika társadalmi fejlődését s ezzel kapcsolatban az igazság, az emberség és a szeretet diadalát.

(Bittei Lajos)

VITA A NŐ HELYZETÉRŐL AZ EGYHÁZBAN. A *Christ in der Gegenwart* még idei június 9-i számában ismertette azt az érdekes vitát, amelyet a bécsi főegyházmegye egyetemet végzett katolikusainak szövetsége ezzel a címmel rendezett: „A nő a társadalomban és az egyházban.”

A megbeszélések alapjául szolgáló első referátumot *Charlotte Leitmaier* egyetemi professzor tartotta, aki bevezetőben mindenekelőtt azokról a meg lehetőségen keserű tapasztalatairól beszélt, amelyeket ő, mint nő, szerzett az egyházban. Gyanakvás és kételkedés fogadta mindenütt, amikor kereken 30 esztendővel ezelőtt beíratkozott a hittudományi karra, s ugyanígy akkor is, amikor a háború után katolikus világi s hozzá nő léteire hittant akart tanítani a középiskolában. Képzeltető így, melkkora vihar támadt körülötte, amikor nemcsak megpályázta, de meg is kapta a bécsi egyetem jogtudományi karán az egyházi jogi tanszéket. „Szörnyűség” — hallotta innen is, onnan is. „Csupán XII. Pius pápa volt kivétel, akinek ez nagyon tetszett” — mondotta *Charlotte Leitmaier*, aki ezután azt panaszolta föl, hogy az emberek éppen az egyházban még mindig többnyire két kategóriában gondolkodnak, mert ahelyett, hogy az embert és tehetségét mérlegelnék, előbb azt nézik, hogy férfiről vagy nőről van-e szó. Példaként hozta fel erre, hogy sok templomban a nőknek még mindig a baloldali padsorban kell vagy illik helyet foglalniok, ahová egykor a pogányokat ültették. Visszautasította *Charlotte Leitmaier* azt a nézetet, mintha a nő „természettől fogva” engedelmességre lenne rendelve. Magától értetődik — fűzte hozzá —, hogy a nő is keresztül akarja vinni akaratát, ha eszközei olykor mások is, mint amilyenekhez a férfiak folyamodnak. A mai kultúra, sajnos, inkább kedvezőtlen beállítottságú a nők irányában, nem fektet súlyt a női értékekre és nincs figyelemmel a női képességekre. Nagyobb mértékben kellene tekintettel lenni a nőkre a gazdasági életben is, elsősorban akként, hogy több lehetőséget nyújtsanak nekik a félnapos elfoglaltságra.

Rátérve a nő helyzetére az egyházban, megállapította *Charlotte Leitmaier*: „Ma túl kevéssé tesznek különbséget a tanítóhivatal döntései közt, amelyekben isteni jogról van szó, és a lelkipásztori hivatal döntései közt, amelyek a mai időkhöz való alkalmazkodást célozzák. S gyakran látatlanba veszik, hogy a lelkipásztori hivatal döntéseinek száma messze túlszámnyalja a tanítóhivatal döntéseinek számát.” Referátuma végén *Charlotte Leitmaier* mindenestre reményét fejezte ki, hogy minél erősebben lép elő a jövőben az egyháznak, mint Krisztus jegyesének szemlélete, annál kedvezőbben fog alakulni férfi és nő viszonya az egyházban.

A vitaest másik előadója, *Otto Mauer* prelátus, a *Wort und Wahrheit* főszerkesztője elsősorban arra emlékeztetett, hogy Krisztus — korának felfogásához mérten — aránylag gyakran foglalkozott nőkkel, hogy az őskeresztény időkben diakonisszák működtek s a nők a középkorban is nem egyszer nagyon jelentős szerepet vittek — gondoljunk a női rendalapítókra —, s hogy azóta is éltek kimagasló nők az egyházban. Példaként hivatkozott *Mauer* több világhírű katolikus írónőre. Eppen teológiai szempontból azonban a nő ma még nagyonis „felfedezetlen új terület” — állapítja meg *Mauer*. El kell érünk, hogy a teológia e tekintetben is megújhódjék. Szakítani kell az előítéletekkel és arra kell törekedni, hogy a nő emancipálását illetőleg az egyház behozza elmaradását. Annál is inkább, mert az idő megérett a nők nagy „pásztorális mozgósítására”. Nem lehet ugyanis belenyugodni abba, hogy miért kellene a nőknek az egyházban hátul állniok, amikor már annyira

kiváló orvos, tudós és gazdasági vezető van köztük. Kijelentette Mauer, nem látja semmi elvi akadályát annak, hogy a jövőben nő is gyakorolhasson egyházi hivatalt, összekötve esetleg még a papsággal is. Ha ugyanis az egyházi hivatalt résztartalmaira osztjuk — először a szentségek vétele és kiszolgáltatása, másodsor a joghatóság, harmadszor az egyházi megbízatás —, akkor máris megvannak e résztartalmak tekintetében a precedensek, amelyeken már senki sem ütközik meg.

A szentségek vételével, illetve kiszolgáltatásával kapcsolatban rámutatott Mauer, hogy a nők az egyházi rend kivételével valamennyi szentséget felvehetik, a házasság szentségét és szükség esetében a keresztséget kiszolgáltatathatják, sőt legújabban még az oltárszentséget is kioszthatják, mint például a rendfőnöknők a konvent tagjainak. A joghatóságról szólva Mauer utalt arra, hogy az apátnők évszázadokon át gyakorolták a joghatóságot a gondjaikra bízott szerzetesnők felett. Ami pedig az egyházi megbízatást illeti, Mauer emlékeztetett arra, hogy a nők „missio canonica”, püspöki felhatalmazás alapján már sok helyen tevékenykednek mint lelkipásztori kiséritők és mint hitoktatók, részben magasabb fokú iskolákban is. Tanítói munkájuk kiterjesztése akár a főiskolákra, vagy bevitelle magába az igehirdetésbe ezek szerint semmiféle problémát sem okozhat. A teológia, mint tudományos vizsgálódási terület, minden további nélkül nyitva áll már ma is a nők előtt. Elméletileg tehát — emelte ki Mauer — nincsenek túl nagy nehézségei annak, hogy nőket is papokká szenteljenek. De — tette hozzá — nem is annyira fontos az utóbbi. Elméletileg könnyen elképzelhető, hogy mindazt a munkát, ami az állandó hivatású diakonusok feladata, nők is elvégezhetik, hogy tehát például a plébánián mint egyfajta káplán segédkezzenek. Így nézve a dolgot, szentelés nélkül is elláthatnák a nők az összes lelkipásztori teendőket, kivéve a misézést. Vonatkozik mindez természetesen a férfiakra is.

Akkor is azonban, ha mindezt pillanatnyilag nem lehetne megvalósítani, maradnak még széles területek az egyházban a nők számára, ahol felelősséggel közreműködhetnek. Ilyen munkaköröknek jelölte meg Mauer a lelki irányítást, az egyházközségi tevékenységet, egyházközségek szervezését, a hitoktatást, s nem utolsósorban azt a szép feladatot, hogy a jövőben diakonusoknak felelősségtudattal eltöltött, segítőkész hitvesei legyenek. Mindezt beletartozik a nők „pásztorális mozgósításának” fogalmába. Annak jeléül, hogy a hivatalos egyházban is megvan a hajlandóság erre, Mauer nyomtatékosan utalt arra a tényre, hogy az egyházmegyei zsinatoknak a nők teljesjogi résztvevői lehetnek, sőt a zsinati elnökségben is helyet kaphatnak.

A két előadást követő nyilvános vita megmutatta, hogy mind általánosanabb óhaj a nők cselekvőbb és felelősebb együtmunkálkodása az egyház életében. Ugyanakkor kitűnt az is — húzza alá a *Christ in der Gegenwart* tudósítása —, hogy vannak még előítéletek és vonakodások is, mi több: a nők oldalán is.

(Joanelli Béda)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Mensáros Zoltán regénye, a *Bőjti szél* első regénye az írónak.* Az „első regények” szokványos hibái nélkül. Nem kezdő próbája; érett író munkájának látszik. És minden jel arra vall benne, hogy nem holmi véletlen ráhibázás, egyszeri találat, melyet aztán több nem is követ.

Témája nehéz és kockázatos. Ottlik Géza remeklése, az *Iskola a határon* után katonaiskoláról, hadapródokról, a két háború közti kor jellegzetes és átlagos tiszt mentalitásáról írni már-már vakmerőség. Mensáros Zoltánnak mégis sikerült a bravúr. Elsősorban alighanem a fegyelmének köszönhető. Annak a szigorú szűkszavúságnak, amely a mellékessel is többnyire mindig a lényegeset tudja ábrázolni. „Negyvenéves múltam” — vallja magáról. Egy negyvenéves kezdő rendszerint gyanút kelt, és rendszerint joga-

* Mensáros Zoltán: *Bőjti szél*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.

san. Mensáros Zoltán azonban nem „kezdő”. Megtanulta, és jól tudja a mesterségét.

Ahogy megrajzolja a nyomasztó, sivár kisvárost, ahová az újdonsült hadnagy, Tahy Gáspár a második világháború vége táján lekerül, elsőrangú teljesítmény. Nem mintha vadonatúj lenne; ezt a magyar kisvárost jól ismerjük az irodalomból. Annál becslendőbb az érdem: úgy ábrázolni az ismertet, hogy ne legyen benne semmi klisészerű, és mindenestül valóságnak hasson. A második világháború végének felemás, kietlen levegője elsősorban ennek a kisvárosnak az atmoszférája a *Bőjti szélben*; az író nem tol be történelmi kulisszákat, hanem egy társadalmat élet előttünk, és ez minden kulisszánál hitelesebb. Annak érzékeltetése, hogy itt, városban, emberekben, életformákban a laktanyán belül és kívül minden a régi, és ugyanakkor igazában már semmi sem az, mert az egész már pusztán csak formális, csak egy lejártán túl még mindig forgó gépezet: talán ez a regényben a legkitűnőbb. El lehetne rontani szavakkal, betoldott, szájaadott magyarázatokkal; hogy Mensáros Zoltán nem mondja ki ezeket a szavakat, és nem rontja el velük regénye igazságát: ez mutatja, hogy birtokában van az eszközeinek, hogy nem „kezdő”, hanem egyszerűen író.

Erett íróra vall az is, hogy sosem idealizál; nem túloz se fölfelé, se lefelé. Hősei „olyanok, amilyenek”: ez a romlékony jellemű kis hadnagy, aki végül is, általános elképedésre, és minden hősi póz nélkül, majdnem gyáván kijelenti, hogy nem akar katona lenni; ez a tedd-ide tedd-oda Kömlődi, akit soha nem fognak igazán befogadni a „tiszti világba”, mert mindig megérzik mögötte azt a világot, amelyből a kispolgári ambíció az „urak” közé tolta; Barlay ezredes, a „puha” parancsnok, aki úgy elnéző, hogy nem vállalja a felelősséget azért, amit elnéz, és soha nem áll a sarkára, mert maga is éri gyöngeségét; a lapító, a stréber, a krakéler meg a szürke tiszték és polgárok, a dörgölöző vállalkozó, a lányát mindenáron férjhez adni akaró, koldusszegény dzsentri asszony: mind jó, valóságos alakok, többnyire jó, hiteles valóságos helyzetekben.

Nem lehet azt mondani, hogy Kömlődinek a pesti költővel és társaságával való kapcsolata ne lenne „valóságos”; ismertünk a háború végén ilyen társaságokat is, kapcsolatokat is. A *regényben* azonban az egésznek mégsincs kellő hitele, vagy inkább kellő súlya; vagy több kellene belőle, szervezettebb beépítés a cselekménybe, vagy semmi; mert így se meggyőzően nem hat, se szükségét nem érezzük. Talán ez az egyetlen pont, ahol az író engedett — sejtethetőleg — a „valóságnak”, az életrajzilag személyes élménynek és tapasztalatnak; de tudjuk: ami az életben igaz és hiteles, nem mindig lesz igaz és hiteles a regényben. Így, amint van, egy kicsit „bohémélet” az egész, inkább csak betétszerű, s így alakjai is súlytalanok, szokványosak, túl egyrétűek.

Ez az egyik kifogásom. A másik a következő. Kömlődi öngyilkos lesz, ami helyzetéből és jelleméből következik is (és ahogy ezt az író a tudtunkra adja, ismét csak kitűnő a maga inkább csak utaló szűkszavúságában); tisztársai közül egyedül Tahy Gáspár vesz részt a temetésén. Szállodában tölti az éjszakát; előre borzong a másnapi temetéstől, nem bír elaludni; a szoba másik, üres fekhelye felé fordul, és magában hosszú „tisztázó” beszélgetést folytat a halottal. Tisztázó, és magát leleplező, néma beszélgetést. Csakhogy mit tisztáz, és mit leplez le? Azt, hogy Kömlődi milyen volt? Ezt már tudjuk, Kömlődi cselekedeteiből. Hogy ő maga milyen? Ezt még jobban és még messzebbre visszamenőleg tudjuk, ugyancsak Tahy Gáspár cselekedeteiből. Az egész, szembesítésnek akkor lenne értelme, ha nem „rekapituláció” lenne, összefoglalása az eddigieknek, hanem valóban leszámolás, ami befejez, és tovább visz. De nem az, legalábbis nem úgy, hogy nyomom lehetne követnünk folytatását akár a főlzínen, akár a mélyben, egészen addig, amíg bekövetkezik a végső fordulat, a „nem akarok katona lenni”. Mert föltehetőleg annak előzménye ez az egyoldalú beszélgetés a rideg szállodai szobában. Föltehetőleg, mondom, az író szándéka szerint. A szándék azonban nem „realizálódik” kellő valósággá. Alighanem azért nem, mert végül is ennek a Tahy Gáspárnak nem vág a jellemébe; ennek nincsenek olyan mély-

rétegei, legalábbis egyelőre, ahol egy ilyen párbeszéd egyáltalán lefolyhatna; ebben a saját hitványsága, romlékonysága még nem tudatosult ennyire. Így hiába is van az egész; mert amikor Tahy Gáspár kimondja a maga meg-hökkentő, és komikumba, vagy inkább tragikomikumba merített „nem” döntését, az olvasó inkább érzi ezt valamiféle *action gratuite*-nek, tudat-defektnek, mintsem előzmények kielélt következményének (és hitelesnek is így érzi, nem keres hozzá semmilyen előzményt, vagy indokolást). Maga a temetés: ez a pár kopár sor, ez a szűkszavú beszámoló nagyon jó, szinte egy neorealista filmjelenet nyomasztóan szügesztív erejével hat (pedig valóban csak pár sor az egész); ennyi elég is lenne; a rá következő négylapos „magyarázat” többé-kevésbé fölösleges. Az író ezúttal mintha nem bízott volna eléggé a takarékos ábrázolás minden szónál többet mondó erejében.

De a *Bőjtői szél* így is, és ettől eltekintve is jó regény, és nyomatékosan fölhívja a figyelmünket írójára. A bíráló a mű és író rangjának és minőségének tartozott vele, hogy öröme és elismerése mellett kifogásait se hallgassa el.

* * *

Ha Szántó Tibor novelláit olvassa az ember — *Élet, halál, cigaretta* címmel jelent meg legújabb gyűjteményük — első benyomása az, hogy vérbeli elbeszélővel áll szemben.* Olyannal, akinek „minden téma”, mert mindenben meglátja a témát: azt a jellemezteset, amit érdemes megírni. S ez a jellemeztes Szántó Tibor számára nem a különlegesben és a rendkívüliben van, hanem a mindennapiban. Még akkor is, ha a történet különlegesnek tetszik. Az elbeszélés modora ezt a különlegeset még ilyenkor is megfosztja rendkívüliségétől; még ilyenkor is valami mindennapi, közvetlen közegbe meríti a sajátosat. Az egész kötetben talán a „legkülönlegesebb” a *Titoktartás* című elbeszélés, a különös keleti klubról és „infrakamerás szupernyilvánosházáról”. Így kezdődik: „Este a Kobta negyedben engem leütöttek. Aztán cipeltek ide-oda. Másnap hajnalban tértem magamhoz a rendőrségen...” Már az első mondat alkartan ügyetlen fogalmazása megadja a hangot: a különlegeset egy primitív tudat észleli a maga primitív módján. Nyilvánvaló, hogy az író nem az egzotikum és a pikanteria izgatta, hanem mindennek ez a leszorított tudatszintű észlelése: az igazi író feladat. — Vegyünk egy kevésbé rendkívüli példát, a *Macskák a tornácán* című novellát. Ha magát a témát nézzük: közönséges szerelmi történet arról, hogyan csalja meg egy leleményes asszony a férjét. Elküldi az orvos teltére „bütykölni”, és míg a férj odakint építkezik, halálból, addig ő pásztoróra hívja az orvost. Ami a „mesét” illeti: ezt már jóformán nem is érdemes megírni. Miért írta meg mégis Szántó Tibor? Nyilván nem a maupassanti mese kedvéért. Hanem nyilván az ábrázolás lehetőségéért; megmutatni az elcsépeelt helyzetben azt, ami friss, új, egyszeri: ezt az élvágyó, mohó, kispolgárian édeskés ízlésű és beszédű nőt, és mellette a túlságosan éleselméjűnek igazán nem nevezhető orvost — ismét két meglehetősen primitív érzésvilágot, két „lecsavart tudat” életet, a szerelmi kapcsolatnak ezt a sajátosan zagva ízlésű „műfaját” és „minőségét”. Ez teszi érdekessé az érdektelent. Mert voltaképpen semmi sem érdektelen, csak meg kell találni hozzá a kellő szemszöget.

És természetesen a kellő hangot. Azt, amit ezeknek a szűkre srófoltt tudatoknak a hangvillái adnak. Olvassuk el a címadó *Élet, halál, cigaretta* indítását: „Öreges ember az ifjabb Ludvig, a trafikos. Áhitattal kártyázik, megadóan. Kezében nem a nagy tét miatt vibrálnak a lapok. A társaság hazardot játszik, tiltottat, magas alapon...” — Nyomban megérezni belőle, és nemcsak a „trafikos” miatt, hanem az egésznek a lejtéséből, modorából, pontosan kiszámított, de spontánul ható szimpaságából, hogy milyen környezetben vagyunk: megint csak lefokozott tudatú, primitív lelkivilágú kispolgárok közt. Részletesebb leírásra, környezetrajzra, jellemzésre nincs szükség: minden eleve benne van a hangban; mégpedig elsősorban nem is abban, ahogyan az elbeszélő az *alakjait* beszéli, a „stílusukkal” jellemezve őket (ami elemi föladat), hanem az *elbeszélőében*.

* Szántó Tibor: *Élet, halál, cigaretta*. Magvető, 1968.

Vérbeli novellista tehát Szántó Tibor; félreismerhetetlenül saját hangja és világa van. Élesen rögzít, pontosan ábrázol; hiteles és takarékos. A kötet java írásaiban azt, amit ad, kifogástalanul adja. Hogy talán *ugyanezeknek* a primitív tudatoknak vannak mélyebb rétegei is, még izaposabbak, még láposabbak; *ugyanezeknek* a sorsoknak még örvényesebb áramlatai; *ugyanezeknek* az alakoknak véresebb, sajgóbb zsigerei? Szántó Tibor kutató lámpájának van olyan jó lencséje, hogy előbb-utóbb ezekbe is jobban bevilágítson.

* * *

Thurzó Gábor *A szent* után mintha pihenésül, szórakozásból írta volna új regényét. Akik ismerik, azokat aligha lepi meg, hogy az ő számára a legszórakoztatóbb az, ami groteszk. Csakhogy a groteszkben többnyire lapang valami keserű. Ezért Thurzó Gábor játékaiban rendszerint van valami fanyarság; szórakozásai örömebe mindig vegyül ürm, hol több, hol kevesebb; s az is megesk, hogy amikor már-már az érzelmességig viszi olvasóját, egyszeriben gúnyosan mindent a fonákjára fordít, mégpedig úgy, hogy néha nem is tudjuk, mi a dologban az igazi: a színe-e, vagy a fonákja.

Valahogy így vagyunk új regényével is. **Egy ember vége:* vagy hogyan tesz el egy öregembert láb alól a lánya. Öregedő lány, csupa elszalasztott alkalommal az életében. És tele kielégítetlenséggel. Nem nagy szenvedélyekkel, nagy vágyakkal; emlékei siralmasan kisszerűek, mint ő maga is, mint egész élete is. Ezt a jámbor öregembert, az apját úgy öli meg, hogy olyasmint ad neki enni, amit nem bír a gyomra, és olyan edényben tartja az ételt, amitől megmérgeződik. Tudatosan csinálja ezt? Félig igen, félig nem; hiszen közben dédelgeti az öreget, szereti, vagy úgy tesz, mintha szeretné; vigasztalhatatlan, amikor mégis sikerül kimulasztani a világból, vagy úgy tesz, mintha vigasztalhatatlan lenne; és az-e, nem-e: ezt alighanem ő maga sem tudja igazán. Thurzó Gábor fölényes rutinnal ábrázolja ezt a furcsa, tipikus ázáléklynt, s azt a lápvilágot, amelyben tenyészik.

Csakhogy szerepel a regényben egy bizonyos Berkovics is: egy házasságseledő, aki nyilván a megszédült öreg lány lakására, nyomorúságos kis vagyonára spekulál; és mint kiderül, nemcsak az övére. Rendőrség, különféle kínos vizsgálatok, végül egy várva-várt külföldi utazás elmaradása: Jolánnak „befellegzik”, és kudarca végleg beteljesül, amikor egy kárpótlásul kapott mecseki üdülésen még egyszer, utoljára megpróbál kinyúlni „a boldogság” után. Megszégyenülten tér haza, egy utolsó éjszakára még; ezen mintegy összefoglalja a történeteket: „Papácska sokat hányt, szédült. Akkor romlott el a lift. Panaszkodott, hogy nem bírja azt a négy meredek emeletet, rossz a szíve... Attól kezdve mindig leküldte, kétszer legalább... És kimondta, amire eddig nem akart gondolni — megölte papácskát, mert szabadulni akart tőle, egyedül lenni, boldog lenni, vagyis önmaga lenni, és nem papácska gyermeke...” És utána öngyilkos lesz.

Csakhogy az ilyen utólagos önelmarasztalások sokszor épp olyan kevéssé hitelesek, mint az utólagos önigazolások. A dolog sokkal bonyolultabb volt, mint amilyennek Jolán látja (vagy az író láttatni akarja?), és éppen ez volt a jó benne: Jolán apja iránti érzelmeknek ez az „ambivalenciája”, ez a zavaros kétértelműsége.

Az utólagos egyértelműsítés határozottan árt neki, lefokozza. Jolán, aki leküldözgeti apját a lépcsőn, valami olyan, elfojtott sejtéssel is, hogy ez végleg tönkreteszi a szívét, de azért is, hogy ne neki kelljen leszaladgálnia, és mert a paprikásba végül is tejfőll kell: ez a Jolán mindenképpen igazabb és hitelesebb, mint az, aki a regény végén a lassú gyilkolás bűnét veszi magára — egy bűnt, amit így, ilyen tudatosan el sem követett. Jolán nem arzenes asszony; Jolán csak az, aki és ami, s akiből és amiből ezerszám szaladgálnak az utcán, sűtnék-főznek a lakásokban, és dolgoznak a különböző hivatalok alsóbb régióiban. Ezt a Jolánt elhiszem; am azt, a végsőt, legalábbis így, nem.

* Thurzó Gábor: *Egy ember vége*. Magvető, 1968.

Egyáltalán, mintha két menetben írta volna Thurzó Gábor ezt a regényt, két különböző tollfogással. Valahol a közepén küssé túl, az apa halála után, a Berkovics-üggyel, majd még inkább a mecseki nyaralással és nem egészen hihető eseményeivel mintha az elbeszélés más vágányra térne, és mintha a hősnő alakot, lelket cserélt volna; a kispolgár Jolánban olyan vonások jelennek meg, amilyenek inkább egy vénülő kokotthoz illenének, vagy legalábbis egy olyan vénlányhoz, aki egészen más világban és környezetben nőtt föl. Az embernek az az érzése: az író valahogyan műfajt váltott magában, s ha addig elbeszélést írt, még dramatizált formában is, mostantól, egy fonákra fordító mozdulattal és fintorral komédiát ír; színpadban lát és gondolkodik akkor is, ha elbeszél. És így már érthetőbb, hogy Jolán a továbbiakban Jolán néven sem Jolán, hanem a fedőnév alatt más valaki: egy színésznő talán, akire az író ezt a furcsa szerepet szabja és elképzei.

Mi történt voltaképpen? Az író megragadott egy alakot, egy igazi, élő, létező figurát; talpára állította és útjára indította a papír kockázatos mezején. Az alak ment is, hiszen kapott hozzá elég életet, energiát, valóságot; ment a maga útján mindaddig, amíg az író engedte. Az író azonban egyszer csak elunta a dolgot; megpenderítette az alakot, átperdítette valami más világba, és közben át is öltöztette, ki is üresítette belül; ezt az üres ruhát, ezt a torzítottan rajzolt maszkot aztán az ujjaira húzza és elkezd mozgatni úgy, ahogyan a kedve tarja, és a szeszélye diktálja. Mi pedig átkerültünk észrevétlenül a regényből a bábszínházba; voltaképpen nem is tudjuk, mi történt, groteszk varázslás-e, vagy kaján tréfa. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Vigszínház műsorán szerepel Jean-Paul Sartre „Altona foglyai” című színműve, melyet megelőzőleg nagysikerű mozdídarabként vetítettek filmszínházainkban. A színpadon egy nagyiparos család tagjai, a Gerlachok megbeszélésre jöttek össze s ennek során a rákbeteg, halálraítélt apa akarja kötelezni fiatalabbik fiát, Wernert, hogy életfogytiglan a ház lakója maradjon. Menye, Johanna küzd a megállapodás ellen, mivel tudja a családi titkot: a padlásszobában az idősebb Gerlach fiú, Frantz él tizenhárom esztendeje önkéntes rabságban — az ő érdekében, az ő szolgálatára kellene maradniok. Hugán, Lénin kívül senkit sem bocsát be a remete, akihez a vérfertőző szerelem kapcsolata fűzi. Furcsa és egyben iszonyatos logikára épül ez a padlásszoba-világ. Teremtője voltaképpen Lénin, aki elhitteti el-tűntnek híresztelt bátyjával, hogy a győzők a német nép kiirtását határozták el; éhség, nyomor és járványok tizedelik a lakosságot. Frantznek így mintegy erkölcsi alapot szolgáltat bujdosásához: remeteségével elhatárolja magát a reális és éppen ezért bűnös léteztől. A hazug világ hazug életszemléletet szül, Frantz igazolva látja általa háborús bűneit s magnószalagra mondja a náciizmus védbeszédjét, melyet hol a jövő emberiségéhez, hol a „padlástermek lakóihoz”, izeltlábúakhoz, rákokhoz intéz, akik alatt valamiféle képzeletbeli égi lényeket ért.

Közben odalenn az apa mégis kicsikarja az ígéretet Wernertől, Johanna akkor elhatározza, hogy felkeresi Frantzot. A találkozó létrejön, sőt több ízben megismétlődik — Frantz és Johanna egymásba szeretnek. Mikor erről Lénin apjától értesül, féltékenységtől tombolva felfedi titkát Johanna előtt és beszámol bátyja háborús rémtetteiről is. Az asszony összeroppan a leleplezések súlya alatt és elhatározza, hogy elhagyja férjét és az anyyira gyűlölt házat. Tizenháron év után még ugyanazon az éjszakán találkozik apa és fiú. Szembe kényszerülnek nézni magukkal, múltjukkal s miután abban nem találnak gyűlöletet és utálaton kívül egyebet, elhatározzák, hogy önként mennek a halálba. Már nincsenek az élők sorában, amikor a család hátramaradt tagjai magnetőfont lelnek. Beindítják és a szalagról Frantz hangja szólal meg, hogy elmondja végső véleményét a világról.

Valahányszor megöltem valakit, szeméből mindig a bestia tekintett rám; ez a vadállat az ember volt — ilyesféleképpen kezdődik a posthumus szentenciázás. Ez a gépmonológ, mely már szinte független a drámától, voltaképpen azért került a darab végére, hogy a filozófus szócsöve, fóruma legyen. Ebben összegezi tételeit, azt, amit egzisztencialistaként kíván summáz-

ni, mintegy útravalóul a közönségnek: az élet reménytelen és értelmetlen, hiszen az egyén életbevetettsége, elhatároltsága a döntő tényező, s az eleve elrendelt és pontosan meghatározott ketrecből kitörni lehetetlen. Mindezek felett pedig üres az ég, nincs ott senki és semmi, nem is várható tehát tőle semmiféle megnyilatkozás. Sem ítélet, sem felmentés.

Lám, Frantz Gerlach is mennyi emberszerető idealizmussal indult az életbe, saját szobájában rejteget egy szökött rabbinust, ám az SS első pofonjai milyen hamar észreterítik. A háború „realitása” azután szörnyeteggé változtatja őt is, gyilkol és gyötör, hogy életben maradhasson. A maga szempontjából, az élet által a számára ácsolt ketrecből tekintve látszólag igaza van. És hányszor, de hányszor bömböli ezt az igazságot hasztalan a padlásteretek lakói felé, ám a „felettes tér” néma marad, legfeljebb a pókhálókat lengeti meg a légvonaton... Ugyanakkor miért akar tisztának, ártatlannak látszani szerelme, Johanna előtt? Vagy mégis van bűntudata? Tudja, hogy van titkolni valója? Tisztában van azzal, hogy a hazugság-világ s a való élet nem férhetnek meg egymással?

Nos, Sartre nem sokat törődik ezzel a belső ellentmondással. Ő az egzisztencialisták jólismert tételeit bizonygatja. Ezért agyalta ki, szinte lombikban állítva elő ezt a már már abszurdum számba vehető határesetet, hogy minden helyzet és minden utalás a tételeket támassza alá, igazolja. A filozófiának kell itt diktálnia az életet és nem megfordítva. Ám az élet mindig kifog az ilyen szándékon, még a színpadon elővarázssolt élet is. Csorbitatlanul követi meg a maga logikáját, nem tűri az eleve ketrecbe zárást. Eppen ez, az élet lázadása tulajdon teremtője ellen, a homunkuluszok megelevenedése tesz minden tézisdramát felemássá, engedetlen gölemmé. Mindjárt, első lépésével összeeszeűzza az ál-logikát s kitör a papirosizú okoskodások gyenge rácsa mögül... Lehetetlen ugyanis a szereplők párbeszéde mögül ki nem érezni Sartrenak, a filozófusnak, Sartreral, a drámáiróval folytatott öntudatlan, szinte gondolat-hasadásos dialógusát. És ebből az ádáz szócsatából nem a filozófus került ki győztesen.

Minden művisége, kiagyaltsága ellenére a dráma hallatlanul érdekes és izgalmas, mondhatni írói bravúr. Mesterséges ugyanis, de nem mesterkélt. Ebben a világban, amely a színpadon táruul elénk, más játékszabályok érvényesek s még a belső ellentmondások is mintha a feszültséget fokoznák. Az Altona foglyai mégis bukás — az egzisztencializmus teljes csődje. Meg kell buknia, hiszen a nagy kérdésekre, az élet, a születés, a halál mibenlétére, tartalmára nem tud feleletet adni. Elmúlt, eljárt felette az idő, lomtárba került. Sartre, a filozófus kudarcot vallott, de Sartre, az író még ezt a fiaszkót is kibírja — mi sem bizonyítja jobban tehetségét és nagyságát.

Páger Antal hitelesen alakítja a halálraszántan is konok, ridegen számító nagyiparost. Frantz von Gerlach szerepében Darvas Iván félelmetes erővel kelt életre egy olyan örültet, akit voltaképpen a gyűlölet és a bűn tart egyensúlyban. Parádés szerepében tudása legjavát nyújtja, fő részese a darab sikerének. Szintén hiteles Bánky Zsuzsa Léni szerepében, Pap Éva Johannája azonban már egy fokkal halványabb teljesítmény. Bitskey Tibor Werner figurája szereposztási tévedés — ez a csupaerő színész valósággal csetlik-botlik az akaratgyenge, szolgálélek Gerlach fiú testidegen alakjában. Horvai István rendezése nagyjából híven követi az író szándékát. A díszleteket Fábri Zoltán, a jelmezeket Kemenes Fanni tervezte. (Bittei Lajos)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Rippl-Rónai-kiállítás Tihanyban. A Veszprém megyei múzeumi igazgatóság — az elmúlt esztendő emlékezetes Egry-, Borsos Miklós- és Bene Géza-tárlatainak folytatásaként — az idei nyáron Rippl-Rónai-emlékkiállítást rendezett Tihanyban, a volt bencés apátság épületében létesült múzeum termeiben; a kiállításon a magyar posztimpresszionizmus és szecesszió vezető mesterének mintegy ötven olaj- és pasztell-festménye, valamint harminc rajza, akvarellje és litográfiája szerepelt.

A tárlatról hiányzott ugyan a művész néhány chef-d'oeuvreje (így a „Karcú nő vázával”, a „Kalitkás nő”, az „Öreg dáma ibolyacsokorral” vagy a „Modelljeim a szabadban”), mégis gazdag áttekintést kaptunk a mester pá-

lyájának mind a négy korszakáról. Az első, ún. „fekete” (pontosabban: fehér-szürke-fekete) periódusból megcsodálhattuk az 1889-es „Nő fehérpettyes ruhában” című artisztikus, dekoratív kompozíciót, gróf Andrássy Tivadarné finom portréját (a modell és férje Rippl-Rónaival tervezette meg a budai Andrássy-palota ebédlőjének teljes berendezését) s az „Önarckép széleskarmájú barna kalapban” című festményt, amely Kaposvár nagy festőfiát atelier-jában ábrázolja.

Az 1890-es éveket átfogó „fekete” korszaknak egyik csúcspontja az „Öreganyám”, amely szintén bemutatásra került Tihanyban. Emlékirataiban azt mondja Rippl, hogy e kép „hozta őt össze Gauguin-nel” és a „Nabis”-csoport („próféták”, „megvilágosítottak”) tagjaival. A mester nem túlzott: Thadée Natansonnak, a „La Revue Blanche” című folyóirat egykori szerkesztőjének a második világháború után megjelent memoárjaiban („Peints à leur tour”) ezt olvassuk: „Milyen boldog meglepetést és örömet szerzett a Mars-mezei Szalonban egy sápadt, élénkszemű, öreg parasztanyóka arcképének, egy magyanya portréjának fölfedezése... Idegen név állt rajta, senkise hallotta addig. Boonard, Vuillard, Ker-Xavier Roussel s — gondolom — Maurice Denis is egy emberként ismerte el az ismeretlen festőt...” Az ismeretlen festő Rippl volt, a kép pedig az „Öreganyám”. (Natanson csak abban téved, hogy a festményen látható öreg hölgy nem „parasztanyóka”).

A művész 1900-ban Neuillyből hazaköltözik Magyarországra. Szülővárosában telepedik meg; palettája fokozatosan kivilágosodik, s elkezdődik munkásságának második szakasza, amelynek jellegzetes darabjai a csendesen folydogáló kisvárosi élet meghitt atmoszféráját sugárzó életképek és színes enteriőrök („Szundikálás kettesben”, „Öregúr és mandolinozó asszony”, „Fehér fal, barna bútorok”). A képek címadása is — összhangban a festmények hangulatával — derűs, jóízű: „Jön a vihar, jön, Schlesingeréknél már esik...”

Az „Apám és Piacsek bácsi vörösbor mellett” című 1907-es fómű vezet át a művész következő, harmadik korszakához, amely Seurat, Signac, Cross, Rysselberghe pointillizmusának, divizionizmusának egy igen eredeti változata. Rippl ekkor festi apró színfoltok mozaik-kockáiból összeálló ún. „kukorica-szemes” (másként „cvekedlis” vagy pöttyögetett) képeit, amelyeken már önfelédten izzanak a tisztá, keveretlen színek, az élénk sárgák, pirosak, kékek. Feltehetően a „Fauve”-ok színtöradalma is hatott a művészre ezekben az években, amelyeknek reprezentatív termékei a „Női akt teraszon”, a mester családjának nőtagjairól készült „Lazarine és Anella” című kettős portré, a testvéreit megjelentető „Lajos és Ödön” vagy a „Medgyessy Ferenc Rippl mintázta”.

A világháború éveiben (a mester egy ideig francia internálótáborban volt) és a háború utáni esztendőkhöz a megfáradás jelei mutatkoznak Rippl munkásságában. Ez az időszak életművének negyedik periódusa; főleg pasztellképeket fest — ezek tetszetős, elegáns, ám korábbi munkáinak szintjét, koncentrációját el nem érő munkák. Az 1915-ös „Ókulás néni” című olajfestmény és író-, művész-barátairól készült portré (elsősorban Vágó József építész, Felek Gyéza művészeti író, Osvát Ernő szerkesztő arcma) emelkednek ki a kései művek vonulatából.

Rippl-Rónai munkásságának számottevő részét alkotják grafikai alkotásai; ezek kora legkülönb rajzművészei között biztosítanak neki helyet („Munkácsi Mihály arcképe”, „Álló női akt” 1909-ből). A kiállítás grafikai részlege azonban kicsit szegényes; nem a kiállított művek számát keveselljük —, minőségi tekintetben vannak kifogásaink. Néhány magángyűjteményben (Völgyessy, Bedő) igen szép Rippl-rajzok vannak —, kár, hogy ezekből nem kértek kölcsön a kiállítás rendezői.

A tárlatra azonban szerencsére nem a negatívumok nyomták rá bélyegüket; a tihanyi emlékkiállítás végül is úgy hatott, mint egy gyönyörű virágcsokor, amelyet festészetünk egyik klasszikusának nem hervadó munkáiból kötött egybe az anyagot összeválogató Bodnár Éva művészettörténész.

A kiállítás helyiségeit annak a mesternek élő szelleme töltötte be, aki „minden képén az emberi lét titokzatos rezgését törekedett megrögzíteni” (François Gachot), aki „a testi és lelki élet nagy figyelője volt” (Petrovics

Elek), aki „a legjobb franciák mellett is — ott ahol jó — megállja a helyét” (Czóbel Béla) —, aki a magyar festészetet a teljes felszabaduláshoz vezette.

*

Bob Claessens belga szerző „*Szeretem Brueghelt*” című könyvecskéje — amelyet a *Corvina* kiadó jelentetett meg magyarul — a XVI. század nagy flamand mestere tevékenységével foglalkozik. A történelmi materialista Claessens meglehetősen tüzetesen ismerteti a kor politikai és gazdasági viszonyait (még azt is megemlíti, hogy ebben az időszakban találták fel a *mesterséges keltetőket*...), majd id. Pieter Brueghel alkotásait veszi sorra —, rámutatva a művésznek (festményeiről és grafikáiról leolvasható) szociális érzületére és hazafias magatartására. Nyilván igaza van Claessens-nek, amikor azt állapítja meg, hogy a mester (akit gyakran emlegetnek *Paraszt-Brueghel*nek, bár A. E. Popham és a magyar származású Tolnay Károly professzor kutatásai szétoszlatták a művész paraszti szemléletének legendáját) csettével és karcolótűjével „részt vett népe harcaiban és szenvedéseiben.”

A kötetkét, mint *alapfokú* ismeretterjesztő művet, mint Brueghel világába való *szerény igényű* bevezetést az érdeklődő haszonnal forgathatja. Zavaróak viszont a szöveget elborító közhelyek (pl.: „Hogy egy szép legyen, ehhez elsősorban az kell, hogy jó festmény legyen”), a kor lelkének meg nem értéséről tanúszkodó szimplifikálások (pl.: „A németalföldi képromboló mozgalmat a spanyol király agent provocateur-jei szították”) és az erőltetett, történetietlen aktualizálások. Ezek közül az egyik legkirívóbb a következő: „Brueghel bátran küzdött a tudományos világnézetért, a teológiai és mágikus hagyományok ellen.”

A valóság azonban az, hogy — mint ezt a német Michael Auner, a magyar Katona Imre és mások meggyőzően bebizonyították — Brueghel korántsem „a tudományos világnézet”-nek, hanem az *anabaptizmus* melchiorita irányzatának volt a híve. Melchior Hofmann követőinek, a chiliasta újrakeresztelőknek hiedelmei, a közeli világvégevel kapcsolatos várakozása kap megfogalmazást Brueghel Budapesten őrzött remekművében, a „Keresztelő Szt. János prédikációjá”-ban, amely — mint ezt Katona Imre egy igen érdekes és alapos értekezésében (Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts, 1963, No. 22.) kifejtette — valójában prófétikus víziója a világvégeének, amelyet a melchioriták (közöttük Brueghel) küszöbön állónak véltek.

Elaborátuma utolsó passzusában Katona joggal szögezi le, hogy a Keresztelő Szt. János-kompozíciót is (és Brueghel legtöbb más művét is) „*a mélyen átélt vallási élmény intenzitása*” hatja át.

Úgy véljük, e szavak jellemzik hitelesen Brueghel misztikus (sok vonásában: mágikus) világképét —, nem pedig Claessens meglehetősen felületes, vulgarizáló kommentárjai.

*

A „*Művészeti Lexikon*” záróköteté. 1965 tavaszán került a könyvesboltokba az új *Művészeti Lexikon* első kötete, s néhány hónappal ezelőtt a negyedik — az utolsó — kötet. A magyar folyóiratok — közöttük a *Vigilia* is — elmondották már igen kedvező véleményüket az első három kötetről; a meleg elismerés a zárókötetet is megilleti.

Raffaello, Ravenna, Rembrandt, Rodin. Róma, Georges Rouault... Salzburg, spanyol művészet, szentendrei festészet, szürrealizmus... Toulouse-Lautrec, Veronese, Velazquez, Watteau... Zen-buddhizmus, Zsámbék... S még hosszan sorolhatnánk a lexikon új kötetének megbízható ismereteket nyújtó, élvezetes stílusú cikkeit. Persze, tökéletes lexikon nem létezik; e negyedik kötetben is vannak apróbb tévedések (Szüle Péter festő születési helyét, Solulages francia absztrakt festő nevét hibásan találjuk; az író Mirbeau neve helyett a forradalmi politikus *Mirabeau*-é áll az 58. oldalon), egy-két feledékenység is akad (kimaradt például a címszavak közül *Somogyi Antal* művészettörténész, a modern egyházművészet kiváló szakembere, értékes könyvek és számos becses értekezés szerzője); a lexikonra azonban nem e szörványos fogyatékok a jellemzőek, hanem a példás erudícióval és esztétikai szenzibilitással megírt cikkek, tanulmányok sokasága.

Az új magyar Művészeti Lexikon magas színvonaláért köszönetet érdemel valamennyi munkatárs, kiváltképpen azonban a szerkesztést irányító triász: Zádor Anna, Genthon István és Sz. Lajta Edit. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK (Károlyi-kerti hangversenyek.) Újabban elharapódzott az a korántsem rokonszenves divat, hogy az előre jelzett közreműködők helyett az utolsó pillanatban mások lépnek dobogóra, s gyakran bizony nem feleltetik azt, akinek érkezését közönségünk ugyancsak várta már! Cseppeket sem örvendeztünk, hogy Ferencsik János, akinek két nagyon szép estjét is ígerte a műsor, egyszer sem lépett fel, s annak sem örülünk, hogy Dino Ciani helyett a tehetséges, de korántsem kiemelkedő tudású Gloria Lanni jelent meg a pódiumon. Ráadásul Chopin igen ritkán hallható Rondo alla Krakowiak című műve egyszerűen lekerült a műsorról, Liszt Haláltánc helyett pedig az A-dúr zongoraversenyt hallhattuk, ez pedig nem épp előnyös csere, hisz a zenei versenyek óta Lisztnek ez az alkotása valósággal „slágerré” vált. Végezetül pedig illenék ilyenkor a közönség elnézését kérni, hiszen előfordul, hogy egyesek éppen Ciani miatt vették meg a bérletet.

Néhány színvonalas karmesteri teljesítményre figyelhettünk a szeszélyes nyárban. Kemény Endre például igen hatásosan, élvezetesen, szuggesztíven vezényelte Beethoven IV. szimfóniáját, kellő gyakorlattal, s jó zenekarral gyakrabban találkozva bizonyára kevésbé emeli majd ki a taktusok egymásutánját, s nagyobb gondot fordíthat a zene belső fejlődésére, amely kissé egyhangú volt értelmezésében. Igaz, a IV. szimfónia nem kínálja azokat a hatásos lehetőségeket, mint az előtte lévő Harmadik hatalmas gyásza vagy az utána következő Ötödik félelmetes, sorsot hívó és azzal perelő dübörgése. Amolyan megpihenés ez az alkotás: lélegzetvétel két hatalmas erőpróba között, de a fantáziaforma szabad csapongásában is észrevenni a zenei formálás biztonságát, frissességét és erejét. Kretzshmar szerint: "... egyik fő jellegzetessége a romantikus félhomály, mely a finálé kivételével valamennyi tételt jellemzi. Ennek a romanticizmusnak külső ismertető jelei: bizonyos titokzatosság a dallamok felépítésében, hosszan kitartott harmóniák, váratlan diszsonanciák közbekeverése, szabálytalan, hol éles kontrasztokban kirobbanó, más-kor megint álmódúzó dinamika; mindez olyan jelenség, amely Beethoven egyetlen más szimfóniáját sem jellemzi olyan világosan, mint ezt a Negyediket". Valószínűleg ez a fel-felsejlő költőiség is ösztönözte Arnold Scheringet, aki a szimfónia programjában több Schiller-vers hangulatát vélte felfedezni. A romantikus szellemű líra kétségtelenül átszövi a mű első három tételét, s a versek néhány részlete meglepően egyezik a zenealkotás hangulatával. A főtémát és a melléktémát összekötő zenei szövet például az Erwartung című vers egyik részletét idézi; a III. tételhez pedig szintén találni megfelelő párhuzamot Schiller lírájában. Tény, hogy a szimfónia romanticizmusa, a költői látással összefonódó harmóniavilága Beethovennek ezt a művét nagyon közelíti a költészethez (akár a VII. szimfónia fináléját, melyet Homérosz dübörgő daktyluszaival szoktak összehasonlítani). A IV. szimfónia persze azért jelentős elsősorban, mert Beethovennek azt az arcmását villantja fel, amelyről ritkán beszélünk: a partitúra lapjairól ugyanis sugárzik a humor és a kedvesség. A zárótételben eljátszik egy-egy népi motívummal, és nyilván szándékosan villantja fel Haydn 102. sz. londoni szimfóniájának hatásmechanizmusát is, így akarva tisztelni a zenei humor legnagyobb képviselője előtt. (Mint ahogy jónéhány év múlva az A-dúr szimfónia derűs témáiban Mendelssohn villantja majd fel Beethoven IV. szimfóniáját mintegy műve előképül.)

Meg kell vallanunk, hogy a Károlyi-kert jelenlegi akusztikai viszonyai között aligha beszélhetünk a zenei formálás finomságairól, inkább a karmesteri és zenekari szándék értékeit foghatjuk fel, mint a mű hangzásvilágának gazdag változatosságát. Évről-évre olvashatjuk a nyári idény kezdete előtt, hogy „most aztán már tényleg...”, és tényleg — nem történik semmi. Még így is értékelni lehetett Kemény Endre szerencsés elképzeléseit, azt a törekvését, hogy kiaknázza a mű humorisztikus elemeit. Az Állami Hangversenyzenekar is sokat tett a sikerért.

Az est igazi szenzációja a vissza-visszatérő Stefan Ruha hegedűjátéka volt. A magyar származású művész annak a régi boszorkányos iskolának egyik képviselője, amelyik a zene szárnyán emelkedett a zenén túli világ irracionális régióiba. Ezúttal Lalo meglehetősen ritkán hallott Spanyol szimfóniájának hegedűszólamát adta elő virtuóz tökéletességgel. Az embernek önkéntelenül is az a gyanúja támadt, hogy a végsősoron nem is kiemelkedő alkotás a remek hegedűs kezében hirtelen metamorfózison megy át, üres részeit csillogni kezdenek, és a hangok egymásutánjából feltárlódik az a mélység, amelyet csak ihletett pillanatokban érzékelhetni bennük. Edouard Lalo semmiképpen nem volt kiemelkedő alakja a francia zene történetének, amolyan ó-„zenetörténeti jelenség”, akire illik hivatkozni, amikor az impresszionista zene előzményeiről esik szó. A Spanyol szimfóniában mindenestre szerencsésen sikerült felidéznie a spanyol szellemiséget, jobban mondva azt a szellemiséget, amelyet mi spanyolnak hiszünk. S ha egy szimfónia ajánlása a hegedű koronázatlan királyának, Sarasatenak szólt, akkor bizonyára megvoltak benne azok a hatáslehetőségek, amelyek ma is sikerre viszik egy-egy ritka előadását. Inkább amolyan „nyári” muzsika ez, amely hangversenyteremben talán kisebb hatást keltene, mint a hatalmas faóriások és a gyengéden suhogó levelek alatt, melyek amúgyis a romantika lelkes hírnökei...

Neves vendége volt Sulyok Tamás zenekari estjének is, Lev Vlaszenko személyében. A kiváló zongorista több mint tíz esztendeje rendszeres látogatója a magyar hangversenytermeknek, s ma is megcsodálhatjuk remek technikai felkészültségét, de a művek belső világához ma sem jutott sokkal közelebb. Beethoven Esz-dúr zongoraversenyében például káprázatosan, a bűvész könnyedségével birkózott meg a technikai nehézségekkel, de a lélek belső rezdüléseit is csupán technikájával igyekezett érzékeltetni, hol lelassította játékát, hol mérhetetlen módon felgyorsította, s ilyesformán olyan benyomást keltett, mintha mélységeket tárna fel, holott a harmadik dimenziót gondosan kikerülte. Sulyok Tamás Bartók Concertóját vezényelte, s nála is elsősorban az ellen lehetett kifogásunk, hogy csak a hangszeres pontos belemérésére ügyelt, ezeket a pillanatokot beintette, de a bartóki mű mélyebb összefüggéseinek feltárára nem vállalkozott. Persze, lehet, hogy amit feltárt, az a mikrofonok jóvoltából nem, vagy csak torzíva jutott el hozzánk.

Az idei nyári hangversenyévad egyébként nagy közönségsikert aratott. Tihanytól elkezdve Martonvásárig mindenütt telt házak várták és fogadták az előadókat, s így volt ez a budapesti események alkalmából is. Különösen szépen sikerültek a martonvásári esték, ahol a hely varázsa fokozta a művek hatását. A Károlyi-kertben sajnos elmaradt a varázslat. Igaz, nem is vártuk. Csak reménykedtünk... (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Nanni Loy: A családapa. Évenként több tucat ilyen film készül Olaszországban; számszerűleg ebből áll az olasz filmtermés nagyobbik fele. Nehéz volna pontosan meghatározni, hogy mi jellemzi közép-szerűségüket. Talán leginkább az, hogy nehéz kivetni valót találni bennük. Jóformán mindenből tartalmaznak valamit, a legtöbbet azonban kétségtelenül a realizmusból, melyet mondhatni klasszikusan iskolás természetességgel alkalmaznak. Letagadhatatlan nevelő szándékuk nemcsak együgyű emberekhez szól, jól követhető rendezői szerkesztésük ügyszólván mindenki számára fogyaszthatóvá teszi a már alaposan megrágott anyagot, s filmttechnikai eszközeik is megfelelnek a klasszikus filmformanyelv középiskolában tanított előírásainak. Még valami forradalmi, harcos ízt is beléjük lopnak, hogy a világ minden részében egyforma haszonnal forgalmazhassák. Kritikai visszhangjuk se különb: az ilyen filmeket általában afféle „elismerő méltatásban” részesítik, hogy utána a feledés legyen a sorsuk. Ez a felejtés mindenesetre hasznos dolog: lehetőséget nyújt a következő „elismerő méltatásra” anélkül, hogy írójának lelkiismeretfurdalása lenne, amiért mindig ugyanazt írja.

Loy filmjében forradalmi eszményektől lelkesült építész ismerkedik meg egy Sztálin-képtől tarkálló, háború utáni tüneményes monarchista főfogású kollégánójával, s a film azt mutatja be, milyen harcot folytat a házaspár később az elfásulás ellen, mely végül is — a realista hagyományoknak megfele-

lően — ellentmondásosan ugyan, de „sajátos” formában felülkerekedik. Mind-
 ezt természetesen jó színészekkel játszatják el. *Leslie Caron* például a minden
 munkát hőiesen vállaló családjánya szerepében hálás alany arra, hogy alakí-
 tását kifejező jelzőkkel illessék. S tegyük hozzá, hogy ezek a jelzők igazak is:
 jó szerepekben jó alakításokat láthatunk, helyes tanulságokat megfogalmazva
 művelt és kevésbé művelt nézőnek egyaránt. A családapa tanulása például
 az, hogy a túlterhelt szülőktől (eszményeivel viaskodó, elbizonytalankodó apa,
 gondokkal küszködő, de eszményeihez ragaszkodó anya) elidegenednek a gye-
 rekek, akiket elhódít majd az autókkal zsúfolt világ forgataga. Ennek a neo-
 realizmusból kinőtt olasz filmtermésnek az elődeit a 30-as években is könnyű-
 szerrel fölfedezhetjük már világszerte (*A Menderley-ház asszonya*), a különb-
 ség csupán annyi, hogy korábban még nem gondoltak annyi szempontra, mint
 mostanában. Az indíték azonban régóta ugyanaz: készítsünk valószerű, hasz-
 nos, jó alkotást, melyből barát és ellenség egyaránt okul.

A realizmus azonban — és ez filmre ugyanúgy érvényes, mint az iroda-
 lomra — kevésbé rendszeres, mint inkább történelmi kategóriaként fölfogva,
 sajátos per és szembenállás egy-egy lezárt hagyománnyal: dialektikusan szólva
 egy-egy hagyomány tagadása. A dialektika azonban — tegyük hozzá — nem
 a realizmus privilégiuma. Van egy bizonyos pont, amely után a dialektika
 kényelmetlenné válik, mert nem zárja ki semmiféle tagadás lehetőségét. A
 realista művészet bírálja a hagyományt, amennyiben ezt ösztönszerűen egy
 új, érzelmileg fölfogott történelmi realitással állítja szembe. Ezért minden
 realizmus a következő nemzedék szemében idealizmussá válik. Ebben a film-
 ben a régi tagadás már régen értelmét veszítette, éppen ezért rendkívül jól
 elviselhető, vacsora utáni téma lesz, mintha a tagadás tagadása nem fordul-
 hatna önmaga visszájába. *Loy* filmjével így látszólag minden rendben van;
 senki sem írhatja róla, hogy rossz, hiszen valójában nem rossz, senki sem
 írhatja róla, hogy valótlanságokat állít, hiszen hasznos tanulságokkal szolgál
 öregnek, fiatalnak. Olcsó dolog volna azt mondani, hogy éppen ez a gyanús.
 Inkább arról van szó, hogy ezek a művek jelentik a művészet töltelékanyagát,
 mely fölszív minden egykori haladót, már nem oszt, nem szoroz, csak jó ha
 van, hogy azok a művek, melyek az „ideát”, a hegeli eszmét hordozzák, annál
 jobban feltűnjenek.

Jaroslav Mach: Kétszemélyes ketrec. Az egyén magányossága leginkább
 a társadalom tömegmértetűvé vált keretei között ismerhető föl. A csehszlovák
 filmek hagyományos kiindulópontja ez a fölismerés. Mennél szűkebb határok
 között ábrázolják a személyiség elidegenedését az ipari világban, annál vilá-
 gosabban jelentkezik az elesettség és tehetetlenség tragédiája.

Végso soron *Mach* filmjében is az a gondolat fejeződik ki, hogy nem lehet
 különbség az egyéni sors és a történelmi sors fontossága között. Valójában az
 egyenlőség eszméjének tiszta, előítéletektől mentes fölfogását hirdeti, ugyan-
 úgy, mint például *Karel Kachyna: Szekérrel Bécsbe* című filmjében. Forradal-
 minak is mondhatjuk ezt a szemléletet, hozzátevé, hogy a problémafölfogáson
 és a terminológián kívül nincs közössége a hivatásos forradalmárok gondol-
 kozásával. A nyomdai segéd munkás és elmebeteg anyjának összezártága fel-
 oldhatatlan tragédia ebben a filmben, s az emberit nem a megoldás jelenti,
 hanem maga a föloldhatatlan magány. A főszereplő és a züllött lány rövid
 ideig tartó szerelme csak ennek a tragédiának a mélységét hivatott fokozni.
 Jellemző egyébként, hogy ebben a filmben is újra találkozhatunk a kispolgári
 világ ábrázolásának olyan motívumaival, melyek egy sor más cseh filmben
 is előfordulnak (mint például az apa egykori hivatalának ünnepélyes hangoz-
 tatása, a szinte szószerint egyező családi tradíciók kiemelt kezelése). Ezeknek
 az elemeknek a rendszeres, és minden valószínűség szerint tudatos ismétlődése
 napjaink cseh művészetének jellegzetes közös életérzéséről tanúskodik.

(*Ungváry Rudolf*)

MODERNISTÁK ÉS REFORMKATOLIKUSOK. A múlt év augusztusában
 a Szentsek eltörölte az „antimodernista esküt”, s helyébe egy egészen rövid
 és általánosságokban mozgó esküszöveget iktatott. Az eltörölt esküforma
 éven át érvényben volt, mint annak a harcnak kifejezője, amelyet X. Pius pápa

és a római Kúria a „modernizmus” ellen indított. Nem csoda így, hogy élénk meglepetést keltett az eskü eltörlése, amire eddig minden katolikus pap — káplántól a püspökiig — kötelezve volt. Hogy erre a fordulatra magyarázatot találjunk, mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk, mi is volt valóban az az irányzat, amelyet Róma annak idején a „modernizmus” névvel illetett.

Mint Karl Färber, a *Christ in der Gegenwart* főszerkesztője is kiemeli visszapijlantó cikkében, ennek a modernizmusnak az eszmevilága lényegében két forrásból táplálkozott. Egyik alapvető forrása a szentírás racionalista kritikája volt. A francia Loisy — akit általában a modernizmus „atyjának” tekintenek — úgy állította be tanítását, mint a szinoptikus evangéliumok történeti kritikájának biztos eredményét. Loisy felfogását kitűnően foglalta össze néhány mondatban Karl Pflieger, amikor 1964-ben átvette teológiai díszdoktori oklevelét a freiburgi egyetemen. Az egyház — Loisy szerint — olyan intézmény, amelynek léte Jézus működésének szükségszerű következménye. De az egyház Jézus akarata ellenére jött létre, vagyis nem tartalma az evangéliumnak, csupán következménye. „Jézus Isten országát hirdette meg, és jött az egyház”, amely azután átértelmezte az evangéliumot, hogy fenntarthassa önmagát. „A dogmák nem az égből pottyantak le”. Ezeket a nézeteit az egyházzól és a dogmákról Loisy legalaposabban „Az evangélium és az egyház” című könyvében fejtette ki. Az első „antimodernista” pápai megnyilatkozás, az 1907. július 3-án közzétett *Lamentabili* dekrétum főleg Loisy könyve ellen irányult.

Néhány hónappal később, 1907. szeptember 8-án megjelent a *Pascendi dominici gregis* enciklika, amely a modernizmus másik forrását jelölte meg. Az enciklika a modernizmus legfőbb alapjának azt a felfogást tekinti, amely a hitet minden természetfölötti eredetétől megfosztja, és kizárólag a személyes istenélményből, az ember természetes belső tapasztalatából vezeti le. Ez a felfogás — a hit természetfölötti eredetének tagadása — az enciklika szerint „minden tévtan foglalata”, például olyan bölcséleti rendszereké is, mint az agnoszticizmus, a monizmus és a panteizmus. Az enciklika kibocsátása után hamarosan nemcsak Loisy, hanem az angol jezsuita Tyrrrell és az olasz vallástörténész Buonaiuti hasonló elméleteit is téves tanításnak minősítették, és mindhármukat — mint a modernizmus legfőbb hangadóit — kiközösítették az egyházból. Loisy ugyan megpróbálta tisztázni magát „Egy kis könyvről” című írásában — többek között azon az alapon, hogy a könyvében kifogásolt 65 kitétele az összefüggésekből kiragadva vizsgálták —, de a történeteken ez nem változtatott. A modernizmussal való küzdelem csak ekkor kezdődött el igazán.

Mivel a modernisták elméletei mögött főképpen az általuk helyesnek talált szentírásmagyarázat állt, 1907. november 18-án megjelent egy pápai breve, amely „lelkismeretben kötelezett” mindenkit, hogy a pápai szentírásbizottság döntéseit és a római kongregációknak a pápa által jóváhagyott dekrétumait elfogadja. Ez azután jó időre meg is bénította a katolikus szentírástudományt. Míg a protestáns bibliakritika mind az ó-, mind az újszövetséget szavaként földolgozta, s közben olyan problémákat vetett fel — forráselméletek, szerzőség és sugalmazottság kérdései —, amelyekkel a katolikus biblikusoknak is számolniuk kell, addig a katolikus szentírástudomány nem sokra ment. Szabadabb kutatásra csak XII. Pius pápa *Divino afflante Spiritu* szavakkal kezdődő, 1943. évi körlevele adott biztatást, mivel kifejezetten ajánlotta a formatörténeti módszer alkalmazását. A tübingeni *Theologische Quartalschrift* egyik közlése szerint 1948-ig nem akadt katolikus egyezgető, aki a Genezisben szóhoz jutó hagyományok különbözőségét figyelembe vette volna. De még ezután is jó ideig minden biblikus intézkedés a modernizmus ellen irányult. A Szent Officium még 1960-ban is fölmentette hivatalból éppen a római „Szentírástudományi Intézet” két professzorát, amiért „gyanús tanokat hirdettek”. 1965-ben viszont egy neves teológus, Gagern, már nem riadt vissza attól, hogy a freiburgi *Der Christliche Sonntag* számára írt cikkében kijelentsék: aki a szentírásmagyarázat formatörténeti módszerét „mint természetes alklamunkáját” pellengére állítja, az végeredményben árt az egyháznak. Az új szentírástudományban — írta Gagern — „a kinyilatkoztatás mélyebb és ezért érvényesebb értelmezése érezhető; nagyobb vi-

lágosság ragyog föl, amelyben az elrejtett Isten érhetőbben, kivehetőbben lép elő". A II. vatikáni zsinat, mint tudjuk, elismerte a formátörténeti kutatás módszerét, és a hívő, de egyben tudományos szentírásmagyarázat előtt szabad utat nyitott.

A modernizmussal való küzdelem azonban nemcsak a szentírásmagyarázat terén folyt. Hogy a modernista tanok terjedését megakadályozzák, a Szentiszék elrendelte, hogy 1910 szeptemberétől fogva a nagyobb rendek fölvétele előtt minden papjelöltnek „antimodernista esküt” kell tennie. Az akkori liberális világ „lelkiismereti kényszernek” fogta fel ezt és a sajtó élesen kezdte támadni a rendelkezést, az előfeltétel nélküli tudomány és a lelkiismeri szabadság nevében. *Adolf Harnack*, a kiváló protestáns teológus ekkor jelentette ki: „Vagy nem tudja a pápa, hogy mi az, ami a tudomány névre méltó, vagy azt nem tudja, hogy mi a lelkiismeret.” A pápának is bizonyára megvan a maga igazságérzete — fűzte hozzá —, de az „non nostri saeculi est (nem a mi korunkból való), már nem a miénk, és soha többé nem is lesz az”. Ebben a légkörben az egyetemek kezdték idegen testnek tekinteni a teológiai fakultásaikat, amelyeket szerintük az antimodernista eskü kényszere szembeállított a tudománnyal. A német egyetemeken olyan erős volt ekkor a tiltakozás, hogy a pápa jobbnak látta az ottani teológiai tanszékeket professzorait fölmenteni az eskü kötelezettsége alól. Gyakorlatilag persze a hittudományi karok később megüresedő tanszékeire úgyis csak olyan teológusok kerülhettek, akik az esküt az egyházi rend fölvételekor már letették.

Az eskü azonban magukat a katolikus teológusokat is nyugtalanította. Annál is inkább, mert közülük azokat, akik a teológia és az új tudományos ismeretek összhangba hozásán fáradoztak, szintén modernistáknak kezdték minősíteni, annak ellenére, hogy ők előbb láttak munkához, semmint az úgynevezett „eredeti modernizmus” megjelent. A századfordulón az egyház még úgygyszólván „elefántcsonttoronyban”, merő defenzívában élt. Csak 1903 körül kezdte meg Németországban *Karl Muth* — akihez csakhamar *Julius Bachem* csatlakozott — a harcot azért, hogy az egyház és a modern kultúra egymásra találjon. Ennek a gondolatnak a nevében követelt aztán reformokat a würzburgi dogmatikus *Schnell* és az egyháztörténész *Erhard* is. Erhard 1906-ban „Kereszténység és modern kultúra” című könyvében szembeszállt azokkal, akik szerint a jelen kultúrájától, annak fogyatékosságai miatt „undorral kellene elfordulni”. „Ezeknél a hangoknál — írta Erhard — erősebben cseng fülünkben a jó pásztor felhívása... Nem fordulunk el a modern világtól, és azoktól a sebektől, amelyek képét elrűtítják. A keresztény szeretetet sohasem a kor erényei és szépségei teszik indokoltá, hanem sokkal inkább azok a bajok, amelyekben a kor szenved, az a szükség, amelynek terheit nyögi, s azok a tévelygések, amelyeknek odaadja magát.” Nem nehéz felismerni, hogy ezekből a hatvan esztendő s mondatokból már a II. vatikáni zsinat szelleme sugárzik. Akkor azonban, mivel az „eredeti modernisták” szóhasználatra sok hasonlatosságot mutatott az övékével, Erhardot és Schnellt is — más reformkatolikusokkal együtt — sokan „modernistának” bélyegezték. Mondanunk sem kell, hogy ez az azonosítás merőben jogtalan volt. A reformkatolikusok ugyanis elsőként ismerték fel azt, hogy összhangot kell teremteni koruk tudományos és kulturális eredményei és a teológia között, de ők nem kívánták a teológiát a tudomány függvényévé tenni. A reformteológusok elhatárolták magukat a modernistáktól. Nem vonták kétségbe a hit természetfölötti és az egyház isteni eredetét, és semmilyen sem ferdítették el a katolikus hit igazságait. *Von Hügel*, aki egyébként Tyrrell és Loisy barátja volt, 1921-ben a leghatározottabban vonta meg a különbséget az „eredeti modernisták” és a reformkatolikusok között. A modernisták — mondom — a vallást olyan belső, természetes emberi jelenségnek tekintették, amely a tisztán emberin túl semmit sem vár, a reformkatolikusok pedig mindig is egy olyan természetfölötti, kinyilatkoztatott valóságnak, ami az emberben többletet hoz létre ahhoz képest, amit az ember önmagától birtokol.

Karl Pflieger szerint „eredetileg” a modernistákat sem vezette más, mint az az önmagában jogosult kívánság, sőt kötelesség, hogy a kereszténység hit-

tartalmát koruk emberének megfelelő módon közvetítsék. Ezt a célt azonban ténylegesen a reformkatolikusok szolgálták, akik merésznek látszó törekvéseik közben sem tévelyedtek el a hit dolgaiban. Bizonyos, hogy azok közül, akiket az elmúlt hatvan év folyamán modernistának minősítettek, nagyon sokan nem modernisták, hanem olyan haladó katolikusok voltak, akiket a II. vatikáni zsinat teljesen igazolt.

Ami az antimodernista eskü eltörlesztését illeti, ez nem azért történt, mintha a „modernizmusnak” elnevezett tanítás tulajdonképpen nem léteznék, vagy ma már nem lenne veszélyes. A reformkatolikusok valójában mindig is az evangélium igazságát szolgálták, az „eredeti modernisták” nézetei viszont ma éppoly távol vannak ettől az igazságtól, mint bármikor. A tudomány abszolutizálásának és a vallás „mitosztalanításának” veszélye ma is kísért. Az egyház azonban kezd rájönni arra, hogy az általa tévesnek ítélt tanításokkal szembeni méltó magatartás — a szeretetben való párbeszéd — szellemével nem fér össze a kényszerű eskü, a kiközösítés és az egyházi tekintély megszokott értelmezése: (S. Gy.)

TRÁGÁRSÁG ÉS IRODALOM. „Olyan lények vagyunk, kik erőnket folyton kívülről kapjuk, mert amilyen mértékben kapjuk, erő kifejtéseinkben ki is merítjük. Ha erőnk naponta meg nem újul, erőtlenné válunk, és mozgásra képtelenné” — mondja *Simone Weil*, amikor az ember éltető táplálékairól beszél. Az embert tehát kívülfekvő források tartják életben és táplálják, s ha e források közül — melyek megszokott táplálékukkal az ember testi és szellemi létének gyökeréig hatolnak —, egynemely kiapad, az embert halál fenyegeti. Szellemi-lelki, vagy testi halál.

E forrásaink a legkülönbözőbbek. Forrásunk maga a világ, a világmindenség mért és ma még méretlen távolságaival, fény-idő üzeneteivel, célt adó csillagképeivel, kozmogóniai titkaival, s maga a Föld is az, bűzájával, szántott s szántatlan területeivel, a vizek, hegylejtők a passzát szelekkel, s minden, ami az egyén életében motiválódik, az elismerés, pénz, siker, bizalom, a szeretett lények társasága, a békesség ideje, izgalma a játéknak, a séta öröme, „mindaz, ami cselekvésre megőriz, s képesít”. Mindaz, ami olyan, mint a víz s a kenyér, tehát a hit, igazság és kegyelem is. A szellem is: tehát annak egyik aspektusa, az ige és az irodalom is. Természetes, hogy a keresztény ember hitéből fakadó értékelés szerint minősíti a forrásokat, s így ismer nélkülözhetetlen és különösebb megrázkódtatás nélkül elveszíthető forrásokat: csak felesleges forrásokat nem ismer. Az alázatosság — erényeinek erénye — megértette vele, hogy az a szomorúság, amely az önkéntesen nem izlelt források nyomán támad benne, növekvő vákuumot teremt, a szenvedélyes szomjúságtól szikkadásig is türelmessé téve őt, hogy azután színlátni töltkezhesen a nélkülözhetetlen források vizével: itt, s majd öröklétében. Másrészt: ugyanez az alázatosság tudatja vele, hogy minden létező forrást, a szomjazó visszafojtott ínségével közelítse meg, mert tudja magáról, hogy a lélek „a változás viszontagságainak van kitéve”. S mit jelent a nagyszültségu lemondásnak s a váagnak e rugalmas ritmusa, amellyel érinti az őt körülvevő világot, s a világ forrásait? Azt, hogy becsüli magát annyira, mint e forrásokat, mert ő és a forrás között nem is emberi, vagy nemcsak emberi méltóságú vonzódás van, s azt is, hogy a forrásoktól elvárja, isteni ihletésű szomjúságának kielégítését: magyarán szólva, jól megfogalmazott követelményei vannak. Elvárja a forrástól, hogy forrás legyen.

Az irodalom forrás. A valóság, a valóságnál több, s áttetszőbb mintának, s az igazságnak a keveréke, amelynek sok tulajdonsága, törvénye, s elve változó, de egyetlen „affinitása” változatlan: annál jobb étek, minél rokozább az időtlenséggel. S mi az, ami ezt az affinitást növeli? Nem mondunk újat: igazságértéke, tehát egyetemes bátorsága; mélysége tehát általánossága; szépsége, tehát viszonya a jóhoz.

A tragárság, ami az Értelmező Szótár szerint „a szemérmes durván, közönséges módon sértő szóbeli, vagy írásbeli, megnyilatkozás” — a tragárság tehát milyen mértékben járul hozzá e forrás „ihatóságához, éhetőségéhez”? Semmilyen mértékben, nyilvánvalóan, a lényegét tekintve. Hiszen ha egy

mű lényegét a tragárság elizetlenítheti, nincs szó forrásról, következőkép-
pen műről sem. Azt állítani viszont, hogy az ember olyan lény, akinek a
tragárság dús adagolásban fenntartó étke, képtelenség.

Itt azonban álljunk meg. Erdemes körüljárnunk a tragárságot, mint nap-
jaink egyik igen gyakori jelenségét, s az ezzel kapcsolatban felmerült leg-
különbözőbb állásfoglalásokat.

1. Az Értelmező Szótárból is kiderül, hogy létezik ma is szemérem, ami-
ről ugyan elég ritkán esik szó, akárcsak a szüzességről, de azért van, sőt
mi több, az ember egyik legszebb, s legméltányosabb arculatát mutatja — a
félreértések özöne közepett is. A szemérem mindenestre nem az, amire
„századunk fittytet hány”, s nem azok tulajdonsága „akik még ma is tud-
nak vagy szeretnének néha elpirulni”. Eltekintve attól, hogy egészséges lel-
kületű emberből nem gúnyt, hanem inkább együttérzést vált ki azok ér-
zékenysége, akik tragárság hallatára vagy olvastán elpirulnak, eltekintve
ettől, tudjuk, hogy századunkban is van még elég „arcpirító” jelenség. Hogy
csak néhányat említsünk: a hazudozás, képmutatás, hűtlenség, erőszak, gyá-
vaság, megalkuvás, gyengék elnyomása, brutalitás, kizsákmányolás, viszály,
ravaszság, porhintés. A szemérem ősi önvédelem. Riasztó hálózata az ér-
zékenység. Felháborodásának jele például az elpiruló arc (van úgy, hogy
pofon is). S jelentése az, hogy elutasít minden olyan tolatkodót, aki a lel-
kiség legrejtettebb parcellájába kíván önhatalmúlag belépni. A szemérem
tehát az egyén személyes szabadságának külső sáncrendszere.

Az álszemérem olyan, mint függöny az alagút bejáratában: már régen
nem ablak a bejárat, de annak akar látszani a gyakorlatlan szemében. Hogy
lírai példával éljünk: ha a szemérem üde kép, az álszemérem kiravaszzkodott
képzavar.

2. De éppen az igazi szemérem, az igazi meggyőződés a jóban az, amelyik
nem botránkozik meg ott, ahol érzi, hogy nem öncélú durvaságról, ob-
szcenitásról van szó, hanem egy nagy jó, egy nagy mű, vagy nagy indulat
szolgáltatásban alkalmazott reprezentációról. Viszont kell, hogy az ilyen helye-
ket is átfűtse az egész mű erkölcsisége, megfoghatatlanul és mégis nyilvánvalóan,
hogy a tragárság ne kelhessen önálló életre, hanem mint a megfogott s kár-
tékony vad, ott vergődjék a kelepcebén: s így éppen az öncélú gyilkosságot
kärhoztassa. Jól mondja Ungvári Tamás: „még a tragárságnak is” (csak)
„akkor van értelme, ha egy erkölcsi jelzésrendszer üzenetét közvetíti. Hi-
vatkozunk itt olyan forrásokra, amelyek Shakespeare és Dante tollából va-
lók: műveiknek félre nem érthető erkölcsi sodrásában kövek a tragárságok,
hogy a habzás felfokozva mutassa az eredeti szándék sebességét”.

Keresztény olvasónak sincs más igénye: hogy érzékenyen rezonál az er-
kölcsei kérdéseket érintő részletekre, az vallásának, hitének természetéből fa-
kad, mely az erkölcsi vetületeket elsődlegesnek tekinti. S az a kívánsága,
ha a tragárság elkerülhető, el kell kerülni. Ha az ábrázolás tragárság nélkül
elérhető — a valóságábrázolás maximumát tartva szem előtt — tragárság nél-
kül kell ábrázolni. Ezt a szigorúságot a forrás fakasztójától, a művésztől
kívánja meg, mert olyan lelkiismeretet tulajdonít neki, amelynek alapján meg
is kívánhatja. De a döntéseit nem feltétlenül fogadja el, s ha tragársággal
találkozik az irodalomban, igenis mérlegel: s ha úgy találja, hogy a tragár-
ság funkciótlán, netán gyengeség, felszínesség, vagy tudatlanság szülötte,
annak a jele, „hogy az író a mélyen rejlő igazságot nem tudja, vagy nem me-
ri kifejezni, s így fedheti el, felületi nyersséggel tehetetlenségét, vagy gyá-
vaságát” (*Benedek Marcell*), akkor nem a tragárságot veti el, hanem a mű-
vet, mely nem tudott forrássá válni.

3. Ha az ember egyvégtében olvassa el a *Nagyvilág* hasábjain a
„tragárság és irodalom” összefüggéseiről leírt véleményeket, kérdések
ötlenek föl benne: valóban ennyire fontos e jelenség körében a rendterem-
tés? Valóban ennyire összetéveszthető az erkölcs az álerkölcseccel, a jóízés
a modorossággal, a bátorság az izléstelenség fitogtatásával? Kereken kimond-
juk, nem hisszük, hogy ennyire fontos, nem hihetjük, hogy irodalmi életünk-
ben ez az, ami nagyon fontos, és nem hisszük, hogy összetéveszthető az igazi
a hasonlóval.

Azt a fajta (kényelmes, mert számonkérő utóhatásokkal nem járó) „szókimondást”, ami ma irodalmunk ligeteiben szép számmal dívik, nem tartjuk burkothasogató, elkerülhetetlen szükségszerűségnek, ami — „a nehéz idők” ellenére is — vaskövetkezetességgel megszületett. Zömében irodalmi nyegleség ez, a legkisebb ellenállás irányában ható „vakmerés”, s jobb híján kapkodó felzárkózás a világméretű „korszerűség” elsiető élvonalához, — egy szempont kivételével.

4. S ez a szempont valóban fontos: a művekben folytonosan újra felfedezett ember arculata árnyaltabb és nyíltabb lesz, szexuális életének feltárásával, s erotikájának természetessége, édessége és tragikuma lemezteleníti ugyan, de teljesebbé rajzolja sorsát. De mi köze ennek a trágársághoz?

Hogy mi a trágárság, azt már tudjuk az Értelmező Szótárból. A szerelmi élet, a szexuális élet? Avatott író szemében és tollából az nem lehet más, ami a valóságban: megrendítő, és titokkal terhes, ennél fogva egyszerűen nem lehet trágár. Mindent el kell mondanunk az emberről. *François Mauriac* egy ízben így nyilatkozott a hálósoba-titkok leírásáról: „Bánom, hogy nem mentem a lehető legmesszebbre. Ma már tudom: Istennek mindegy, hogy mit írunk — Ő csak felhasználja azt”. Isten mindent felhasznál céljaira. Istennek tehát mindegy: a bűn is lehet boldogító, következményeiben. Csak embernek nem mindegy, hogy mit írunk. Az ember emberi arcát akarja látni testének forróságában is: mert az ember szeret. Megköveteli tehát íróitól, hogy erotikájában sem üzekedő nyúlként, hanem erotikus emberként ábrázolják őt. Az emberről ugyanis azt hinni, hogy állat, vagy állati, gyökeres tévedés.

5. Ez az ábrázolás végül is nem trágár szavakon, a trágár szavak megnyiságán múlik: a valóságon és az író erkölcsi töltésén. A valóság pedig olyan, hogy hűséges ábrázolása okot ad az aggodalomra: általánosan szexuális nyomorúságról beszélhetünk. Szexuális nyomorúságról ott, ahol hosszasan szánt szerelmi kapcsolatok jöttek már létre, s lehúzó, éretlen, elapadó vagy túlbujánczó tendenciákról ott, ahol a két nem tapogatózva keresi egymást. Ha az irodalomnak az a feladata, hogy regisztráljon, ezt regisztrálja, mert ez a valóság. Ha ennél több a feladata, akkor azt trágársággal, trágárságként aligha tudja teljesíteni. Ha a trágárság tömeges jelenség irodalmi műveinkben, az nem bizonyít mást, mint önmagát: mennyiségi jelenséggel állunk szemben. Egy beduin közmondás jut eszünkbe: „Sok a skorpió, mégsem háziállat.”

6. Az író a közéletben magasszintű erkölcsi hitelt élvez. Néha azt is elvárjuk tőle, hogy eligazítson erkölcsi kérdésekben.

Pedig ehhez nincs meg az író „abszolút” erkölcsi fedezete. Tudjuk, hogy az „írásudók” árulók is lehetnek. Hogy nem tévedhetetlenek, s hogy a tévedhetetlenség ellen legjobban ők tiltakoznak, az jó ösztönükre vall: a szabadságuk — s benne a nagyot tévedés joga is — forog kockán. Az író nem igazíthat el erkölcsi kérdésekben, csak a mű. S a művek közül is csak a remekmű. A remekmű is elsősorban azért, mert magán viseli az egyetemes erkölcs evidenciájának jegyeit.

Ezért van igaza Simone Weilnek: az irodalom cselekedeteit — a műveket — éppen úgy alá kell vetni a jószág erkölcsi törvényének, mint minden más emberi cselekedetet, magán épít, vagy átalakít. A mű csak akkor jó, ha formájában szépsége és lényege szerint erkölcsi. (Vasadi Péter)

KEREKASZTAL KONFERENCIA AZ ORSZÁGUTAK BIZTONSÁGÁRÓL. „*Technika és erkölcs az országutak biztonságának szolgálatában*” címmel tanácskozott az a milánói kerekasztal konferencia, amelyről nagy elismeréssel emlékezik meg *Leonardo Azzollini* jezsuita atya a *Civiltà Cattolica* hasábjain. A kerekasztal konferencián orvosok, pszichológusok, jogászok és közlekedési szakemberek vettek részt. Az elhangzott hozzászólásokat egy füzetben is kiadták, s Azzollini szerint ebben a tárgyban eddig nem hangzott még el annyi fontos mondanivaló, mint ezúttal.

Talán a leglényegesebb az a megállapítás, hogy a közlekedés problémája nem közelíthető meg eredményesen sem a technika, sem az erkölcs oldaláról,

hanem e két megközelítési mód közé oda kell tenni a leglényegesebbet: a pszichológiát. A gépkocsit használó ember áll a probléma középpontjában és — noha más-más előjellel — az ő függvénye a technika (tehát a jármű, az országút, a jelzőberendezések), és a közlekedés erkölce is, amennyiben ő az, aki felelős és akit adott esetben nemcsak erkölcsi, hanem bírósági felelősségrevonás is terhel.

„Csak az emberi személyiség globális értékelésével juthatunk el a helyes diagnózisa és a helyes prognózisa is” — állapította meg *Cesa-Bianchi* professzor a kerekasztal megbeszélés egyik résztvevője. Szerinte ha a közlekedés követelményeinek szempontjából tesszük mérlegre a gépkocsivezető teljes személyiségét, e követelményeknek négy síkját állapíthatjuk meg, amelyek a következők: a teljes biológiai egészség (orvosi sík); az alany szenzomotorikus berendezéseinek hatékonysága (ez az úgynevezett pszichotechnikai sík); a vizsgált személy általános érzelmi adottságai és értelmi képességei (pszichológiai sík); társadalmi beilleszkedés, erkölcsi érzék, ítéletképesség, valóságos magatartás (erkölcsi sík). Bármilyen sok elemet tartalmaz is e síkok mindegyike, önmagában egyik sem elegendő ahhoz, hogy a gépkocsivezető egész személyiségét megragadhasuk.

De az sem elegendő, ha a négy sík eredményeit egyszerűen egymásmellé helyezzük. Szükséges még az is, hogy egymáshoz való viszonyukban, mintegy strukturálisan állítsuk összefüggő egészbe őket, mert hiszen a valóságban, a konkrét emberben kölcsönhatásban vannak egymással. Ennek megfelelően, ha egy bizonyos síkon valamilyen hiányosság mutatkozik, (például, ha orvosi síkon megállapítják, hogy látási zavarból kifolyólag valaki bizonytalan a távolságok becslésében), ezt ellensúlyozhatja az egész személyiség kiegyensúlyozottsága (az említett esetben például a pszichológiai és erkölcsi síkra tartozó nagyobb óvatosság és a sebességgel szemben tanúsított mérséklet). Másrészt a gátlástalan agresszivitás vagy a gyermekes exhibicionizmus (pszichológiai sík) a veszélyességig fokozódóan semlegesíthetik — éppen az egész személyiség kiegyensúlyozatlan volta miatt — az egyébként jól működő szenzomotorikus reflexeket. Az országutak élete naponta mutatja fel az ilyen és hasonló példák tömegét, és éppen ezért a megbeszélés résztvevői között az a megállapítás alakult ki, hogy minden gépkocsivezetőt egyénileg kell megközelíteni és óvakodni kell a kategorizálástól.

Ami már most azt a kérdést illeti, hogy rendelkezik-e a modern lélektan olyan módszerekkel és eljárásokkal, amelyek lehetővé teszik a vizsgált alanyok tudományosan megbízható értékelését, az erre adott válasz sajnos korántsem megnyugtató. A beszámolóban ilyen mondatokat olvashatunk: „Még nagyon kevés történt azon a téren, hogy teszt-vizsgálatok segítségével tanulmányozzuk az emberi személyiséget az autóvezetés szempontjából.” „Még csak a tanulmányozásnál tartunk s bár érdekes és sokat ígérő eredményekre jutottunk, még nem állíthatjuk, hogy megnyugtató és megbízható eljárás birtokában vagyunk.”

Mindenesetre azonban a lélektani vizsgálatok már ebben a kezdetleges stádiumban is néhány fontos eredményre vezettek. És ha a teszt-vizsgálatok ma még csak az egyes embernek jelenthetnek segítséget, de nem teszik lehetővé a végérvényes diszkriminációt a vezetőjogosítványok kiadásánál, annyit mindenesetre bebizonyosodott, hogy nem igaz a régi föltevés, mely szerint vannak a balesetre különösen diszponált személyiségek. Minden jel arra mutat, hogy a megszokott emberi tevékenységek elvégzését lehetővé tevő képesség magában foglalja a képességet az autóvezetésre is.

Ez utóbbi megállapítás azért fontos, mert a nagy tömegeknek a közlekedés problémájával szembeni magatartását egy olyan előítélet jellemzi, melyről a szóbanforgó kerekasztal konferencián is szó esett. Az általános vélemény szerint ugyanis a gépkocsivezetők két kategóriára oszthatók: a jókra és a rosszakra. És csak a — viszonylag csekély számú — „rosszak” lenének felelősek az országutakon uralkodó bizonytalanságért és a közlekedési balesetért. A közvélemény szerint ezeket kell megnevelni, megbüntetni vagy esetleg egyszerűn kiiktatni a közlekedésből; míg „mi”, személyesen, termé-

szetesen a jók többségi csoportjához tartozunk, akik kellőképpen jólneveltek vagyunk az országutak használatában is.

Beszélnék például az országutak kalózáiról, akik „dzsungellé változtatják az aszfaltot”. Általában emlegetjük őket, de konkrétan kikről is beszélünk voltaképpen? Nyilván nem a gépkocsivezetők nagy többségéről, akik közé mi is tartozunk, hanem arról a maroknyi társaságról, aki szerintünk megzavarja az országutak nyugalmit. Ők azok, akik eleve hajlamosak a balesetek okozására és ezért alkalmatlanok a vezetésre, vagy ami még rosszabb, rosszindulatúak. A közvélemény szerint ezektől kellene megvonni a jogosítványt és akkor egyszerre minden rendben lenne. Ezzel a téves fölfogással szemben állapította meg az egyik közlekedési szakember, hogy: „Minden megkülönböztetés a jó és rossz vezetők között illuzórikus. Van néhány egészen rossz vezető, a nagy többség azonban egyszerűen nem osztályozható.” A valóságban nem is lehet jó és rossz vezető között különbséget tenni, csak helyes és helytelen magatartás között. Minden gépkocsivezetőben vannak jó és rossz tulajdonságok is, és számtalan vizsgálat azt tanúsítja, hogy egyéni magatartásuk valamilyen adott esetben nagymértékben függ a körülményektől és attól, hogy milyen állapotban van az egyén, mennyire fáradt, mennyire figyelmetlen. Nem kétséges — ezt állapították meg a kerekasztal konferencia résztvevői —, hogy mindenkivel előfordulhat baleset, nemcsak az országutak „kalózaival”. És az sem igaz, hogy a baleset főszereplője mindig „rosszindulatú alak”.

A balesetek, egy elenyészően csekély százaléktól eltekintve, mindig valamilyen közlekedési szabály megsértéséből származnak. S a tapasztalat azt mutatja, hogy e szabálysértések, helytelen magatartások mögött a legtöbb esetben vagy figyelmetlenség, vagy túlzott magabiztosság rejtőzik. S ez a körülmény különös jelentőséget kölcsönöz mindannak, amit e témával kapcsolatban az erkölcsi felelősségről mondunk. S ezért kell újra meg újra rámutatni a fentebb említett előítéletek veszélyességére. Mert ha mindenki magáévá teszi azt a hamis meggyőződést, hogy az országutak bizonytalansága és a közlekedési balesetek a néhány rakoncátlan vezető rovására írhatók, akkor elkerülhetetlen, hogy a többséget kitevő „jók” abban a hamis biztonságban ringatják magukat, hogy ők senkit és semmit sem veszélyeztetnek, tehát nincs szükség arra, hogy különösebben óvatosak legyenek. Minden fegyelemre és óvatosságra intő szó kilátástalan addig, ameddig meg nem változik ez az alapvető magatartás a közlekedési problémákkal szemben.

A kerekasztal konferencia résztvevői is megállapították, hogy a kérdés végérvényes és tökéletes megoldása utópia. De bizonyos javulásra van lehetőség s ennek egyik legfontosabb előfeltétele, hogy a helyes közlekedésre oktatás és nevelés ne alkalmoszerű legyen, hanem módszeres és állandó, és ebben az oktatásban az autóvezető-iskolákon kívül ki kell vennie részét az egész közoktatásnak, a sajtónak és a vallási közösségeknek is. Meg kell győzni az embereket, hogy a nevelésre és a figyelmeztetésre ezen a téren mindenkinek állandóan szüksége van, és hogy mély felelősségérzettel kell eltelnie annak, aki a közlekedésben résztvesz. (d. k.)

Az Isten-probléma mindig sorskérdés az ember számára, akkor is, ha átmenetileg más problémák tűnnek föl sürgetőbbnek. Lelkünk nyugtalansága és ingerültsége mutatja, mennyire fájó az úr, amelyet az Isten távolléte váit ki bennünk.

Hermann Zeller

Ha az egyház Jézus Krisztus tolmácsa kíván lenni a mai világ számára, akkor meg kell találnia a módját annak, hogy szava valóban evangéliumként, örömteli üzenetként hasson. Olyan nyelv, amely technikailag helyes, egymagában még nem elegendő.

Guy Léger

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest V.,
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

SOMMAIRE

Mihály Medvigy: Le catéchisme hollandais vu de Hongrie — *Rozita Pálos*: Poème — *Pál Toldalagi*: Poèmes — *Péter Venne*: Le thématisme chrétien dans les oeuvres de Thornton Wilder — *Szeffi Bohuniczky*: Souvenirs de l'ancienne Florence — *Riccardo Bacchelli*: Le dernier loup-garou (récit) — *János Koppány*: On n'aura plus à souffrir longtemps (récit) — *Dénes Szedő*: Poèmes — *Vid Mihelics*: Idées et faits (La démocratisation de l'Eglise) — *Béla Csanád*: Le petit sentier (L'ascèse est-elle de notre temps?)
JOURNAL: Congrès eucharistique mondial sous le signe du progrès social (*Lajos Bittai*) — Débat sur la situation de la femme dans l'Eglise (*Béda Joanelli*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Lajos Bittai*) — Beaux-Arts (I. D.) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — Modernistes et catholiques réformistes (*Gy. S.*) — Obscénité et littérature (*Péter Vasadi*) — Conférence de table ronde sur la sécurité routière (d. k.)
Informations sur la couverture.

LE CATÉCHISME HOLLANDAIS VU DE HONGRIE

par Mihály Medvigy

Les lecteurs hongrois ont été amplement mis au courant des objections ainsi que des dissentiments que le Catéchisme hollandais avait suscités dès sa parution en 1966. Peu sont cependant en Hongrie ceux qui ont une connaissance textuelle du livre et de ce fait, qui savent en quoi consiste sa nouveauté, quelles sont ses qualités et ses défauts. C'est avant tout à eux que s'adresse l'étude où l'auteur, professeur au Cours de Théologie de l'Ordre des Piaristes à Budapest, procède à l'analyse de cet ouvrage et cherche en même temps à prendre une position critique exempte de tout parti pris de groupements.

Réalisé sur la demande de l'épiscopat des Pays-Bas à l'intention des fidèles adultes — aussi est-il à considérer comme une proposition doctrinale ecclésiastique — cet ouvrage n'est pas un catéchisme au sens traditionnel de ce terme. Il n'expose pas simplement des vérités à croire, mais tente des solutions de problème, bâtit des constructions théologiques et formule des hypothèses qui, pour la plupart peu communes, sont particulières à „l'école théologique” propre des auteurs. L'ouvrage ne cherche pas à présenter la totalité des enseignements de l'Eglise catholique sans qu'il n'y manque rien. Aussi certaines vérités de la doctrine catholique de second ordre, étant en rapport moins immédiat avec les fondements de la foi chrétienne se trouvent-elles écartées de l'exposé. D'après l'avant-propos de l'épiscopat, le livre se propose comme but de faire résonner le message que Jésus de Nazareth a apporté au monde, d'élucider les arrière-plans de différentes questions et d'éclairer les problèmes contemporains à la lumière de l'Evangile.

Dans leur ouvrage, les auteurs tentent l'entreprise grandiose de faire partager la réflexion du Concile aux larges masses des fidèles. Si, toutefois, une certaine sélection a été opérée parmi les vérités à exposer, elle a été effectuée de façon à ne pas porter atteinte à l'intégralité du corps de doctrine qui y

est présenté comme un tout complet et par surcroît, sous une forme attachante. Il amène le lecteur à prendre conscience de la mesure dans laquelle l'Eglise a rajeuni de nos jours. Il utilise des formes de pensée neuves ainsi que des notions adaptées à la mentalité de l'homme moderne et prend soin de ne pas avoir recours à la terminologie théologique. Il entreprend donc une tâche d'avant-garde et nous ne devons pas tenir rigueur aux auteurs de ne pas être assez clairs, ici et là.

Sans conteste, le catéchisme hollandais est un chef-d'œuvre. Même ses détracteurs ne se refusent pas de le reconnaître. Il est d'une lecture entraînante. Celui qui a en fait la lecture jusqu'au bout, en subit l'influence et fait sienne la manière de voir des auteurs. En plus du ton plein d'envolée lyrique de son exposé, cet ouvrage a la qualité d'intégrer les questions de la foi, de la morale et de la liturgie dans une vue synthétique, en les abordant partant de l'Écriture Sainte prise comme base d'étude. En même temps que ce livre se trouve bien à sa place entre les mains des fidèles adultes, il constitue aussi une excellente source de thèmes de prédication et comme telle, il fait pendant au Catéchisme du Concile de Trente auquel, à son époque, l'Eglise a proposé la même destination. De plus, le répertoire des sujets contenu dans la table des matières du Catéchisme peut servir de plan directeur pour préparer les étudiants aux études théologiques supérieures. En l'occurrence, ce livre peut aussi fournir des points de départ pour la méditation. Si, malgré toutes ces caractéristiques, il porte le titre sans prétention de „catéchisme”, cela s'explique par les conditions de sa naissance.

En ce qui concerne la structure de l'ouvrage, elle a l'originalité de ne pas partir des notions de base de la religion, ni même de Dieu, mais de la grandeur et de la misère de l'homme, des questions qui tourmentent l'humanité. C'est ce qui a valu à ce Catéchisme le qualificatif d'„existentialiste”. L'exposé, au lieu de suivre l'ordre de succession habituel des articles de foi, suit le cours de l'histoire du salut et celle de l'Eglise, avec, au centre, le Christ. La présentation de l'histoire de l'Eglise est marquée par le même esprit critique du passé catholique qui caractérise l'Eglise ayant pris conscience d'elle-même, selon le témoignage des documents conciliaires et pontificaux. De plus, le Catéchisme, toujours dans la ligne du Concile, admet la „*Formgeschichtliche Methode*” de l'interprétation de l'Écriture Sainte et pour ne pas en rester à de simples constatations générales, il illustre par des exemples concrets l'apport de cette méthode à l'exégèse. Par là, il initie les fidèles à une lecture de l'Écriture Sainte qui tient compte des acquisitions des sciences bibliques contemporaines.

Le livre met en outre le lecteur dans les secrets du „Château Intérieur”, en lui révélant l'expérience de Dieu vécue dans l'oraison de quiétude et dans l'oraison mystique. Il lui offre aussi un aperçu des œuvres des grands Pères de l'Eglise ainsi que des explications rédigées avec une grande ferveur d'âme sur la liturgie. En lisant le passage qui est consacré à la période du Carême et qui en analyse l'essence sur le double plan de la vie spirituelle et de la pratique religieuse ou bien ceux qui traitent de la grande veillée de Pâques et des rites baptismaux, nous accédons aux sommets de la pédagogie religieuse. Sont également très belles les pages ayant pour sujet l'ascétisme, de même que celles qui, s'adressant aux personnes parvenues au déclin de leur vie, soulèvent les questions morales propres à cet âge et mettent au point, à leur intention, un programme de spiritualité. D'autres pages, d'une beauté non moins grande, mettent en valeur la signification des conseils évangéliques ainsi que leur mise en pratique dans l'état de vie des religieux. En abordant le problème de la sexualité présente dans l'amour conjugal, les auteurs soulignent, dans l'esprit du Concile, que, même dissociée de la procréation, elle représente une valeur humaine par elle-même. Le planning familial est présenté comme une obligation morale du couple.

Le livre est un écrit proprement hollandais, ce qui n'est pas attesté seulement par ses images empruntées aux paysages si typiques de la terre néerlandaise avec ses tulipes et ses digues, par le bel éloge de l'œuvre d'Erasmus, mais avant tout par l'amour ardent de la liberté inspiré par le passé de ce pays. La façon dont les auteurs se prononcent sur la tyrannie, la conquête

des parties du monde qu'on venait de découvrir, l'Inquisition et la Réforme, ne manquera pas de blesser la susceptibilité du lecteur catholique conservateur d'Espagne et d'Italie. Ce n'est que de la Réforme et des sectes que les auteurs parlent sans accent polémique, sur un ton de dialogue et avec une attitude d'accueil, mais aussi de l'hindouisme, du bouddhisme, de l'Islam, voire du marxisme et de l'humanisme athée moderne. En analysant les crises de la foi, ils ne craignent pas de les juger d'une manière positive.

La publication du livre, tout en rencontrant des succès éclatants, n'a pas manqué de susciter aussi des remous. Aux Pays-Bas, l'esprit de vigilance en matière de l'enseignement orthodoxe des vérités de la foi a ses traditions qui remontent au XVIIe siècle et il se manifeste d'une manière particulièrement marquée lorsque ce sont des institutions d'études théologiques rivalisant entre elles qui s'observent et qui se critiquent. Dès le lendemain de la parution du livre, en Novembre 1967, un groupe de clercs et de laïcs hollandais a accusé les auteurs de graves défauts, d'erreurs, voire d'hérésie devant le pape et l'opinion publique.

En effet, le Catéchisme, n'est pas sans certaines imperfections. La deuxième édition à paraître ne devra pas donc être la réimpression inchangée de la première. C'est que les auteurs se sont attachés à une nouvelle présentation de l'ancien enseignement de l'Eglise et ils n'y ont pas toujours réussi d'une façon impeccable. Toutefois, la plupart des points d'accusation formulés par les dénonciateurs sont, injustes et les quelques imperfections réelles résultent, pour une grande part, des formulations insuffisantes de l'exposé et du fait que certains points ne s'y trouvent pas abordés.

Le livre traite du mystère de l'Eucharistie à travers près de vingt pages et il est vrai qu'en expliquant la présence eucharistique, le terme de „transsubstantiation" n'y est pas mentionné. Toutefois, l'absence de ce mot ne porte pas atteinte à l'orthodoxie du texte. D'autre part, ce que les auteurs exposent au sujet de la conception virginale de Jésus et du péché originel, loin de viser à évacuer l'enseignement traditionnel de l'Eglise, cherche à y apporter des éléments complémentaires. Aussi les auteurs ont-ils intérêt à le rappeler dans les futures rééditions.

Le Saint-Siège a jugé l'affaire du Catéchisme d'importance universelle et l'a soumis à l'examen d'une commission internationale composée de six cardinaux. A leur réunion de Décembre 1967, ils se sont accordés de charger quatre experts de procéder aux reformulations nécessaires. Deux d'entre eux ont été désignés par les cardinaux eux-mêmes en la personne du Père Dhanis, jésuite et en celle du Père Visser, rédemptoriste. Les deux autres ont été délégués par l'épiscopat néerlandais en les personnes du professeur Fortmann, de l'Université d'Utrecht et du Père Mulders, jésuite, un des quarante co-auteurs du Catéchisme. Depuis, le professeur Fortmann est mort et le Père Mulders a demandé d'être déchargé de son mandat, pour des raisons d'„honneur et de conscience".

A première vue, nous autres Hongrois avons du mal à comprendre pourquoi la préparation de la deuxième édition avance si difficilement et pourquoi on en fait une question d'honneur et de conscience. Pourtant l'homme sage est toujours prêt à rectifier ses vues et il n'est pas douteux que les auteurs du catéchisme ne prétendent pas à l'infailibilité. A ce que nous présumons, l'attitude de réserve des auteurs s'explique par deux motifs. D'une part, les formulations du catéchisme, loin d'être le fruit de spéculations éloignées des réalités de la vie de nos jours, se sont élaborées au cours de dialogues poursuivis avec les fidèles — qu'ils soient catholiques ou non — aux prises avec les grands problèmes de l'heure et à la recherche sincère de la vérité. Or, si, à présent, les auteurs acceptent de substituer à leur texte rédigé dans ces conditions un nouveau, ils risquent de s'attirer des accusations de duplicité, ce qui ne fera qu'aggraver „la crise de la confiance" de notre époque. D'autre part, il convient de tenir compte d'un fait historique qui marque de nos jours la vie de l'Eglise: c'est la division des esprits. Comme on le sait, durant même les sessions de Vatican II, les décrets annonçant un esprit nouveau se sont déjà heurtés à une opposition violente et certains

d'eux n'ont été adoptés qu'au prix de durs affrontements. Or, ces groupements existaient bien à l'époque en dehors même des salles conciliaires et continuent à subsister une fois le Concile fini. Bien entendu, aucun membre de l'Église catholique ne peut se permettre de s'opposer ouvertement aux décrets votés et promulgués par Vatican II. Cependant, la possibilité existe toujours de s'attaquer à ceux qui réclament la mise en oeuvre de ces décrets comme aussi à ceux qui s'attachent à propager l'esprit conciliaire. En arrivant à taxer de graves aberrations le Catéchisme hollandais et en faisant échouer par là un ouvrage qui tient un tout premier rôle dans la formation de l'opinion publique selon l'esprit du Concile, les opposants réussiraient à entraver les progrès du mouvement de renouveau conciliaire même, ce qui ne ferait que renforcer leurs positions.

À l'heure actuelle, le Saint-Siège fait preuve d'une sage modération et n'insiste pas sur l'affaire. Il est bien caractéristique que la liste des modifications demandées par la Commission des cardinaux a été adressée au corps épiscopal hollandais sous forme d'une lettre officielle sans, toutefois, porter aucune signature. Tout cela prouve que le Saint-Siège recourt le moins possible aux règlements par voie d'autorité et préfère confier au temps qui passe l'oeuvre de la pacification. Par ailleurs, les lignes directrices requises en matière de foi ont été formulées dans le Credo que le pape Paul VI a lu publiquement à la clôture de l'Année de la Foi. Quant aux décisions conciliaires, elles sont en voie de réalisation dans la vie de l'Église. L'opposition est condamnée à disparaître ou à s'effriter à force de se familiariser avec l'esprit nouveau. En apportant les amendements requis au texte du Catéchisme, loin de porter atteinte à l'intégrité de la pensée d'un chef-d'oeuvre, on ne fera que la faire rayonner dans sa plénitude et ainsi rien n'empêchera plus sa diffusion à travers le monde.

COMPTES RENDUS ET CRITIQUES

La rubrique des beaux-arts rend compte de l'exposition commémorative de *József Rippl-Rónai* (1861—1927) organisée au Musée de Tihany. L'artiste qui fut le plus grand maître hongrois du post-impressionnisme, à fait partie du groupe parisien des Nabis et a été étroitement lié avec Bonnard, Maillol, Vuillard, Maurice Denis, Alfred Jarry et avec d'autres écrivains et artistes français de classe de l'époque. De plus, la rubrique signale la parution du quatrième et dernier volume de la nouvelle *Encyclopédie des Arts* publiée sous la direction de Mme Anna Zádor, M. István Genthon et Mme Edit Lajta et éditée par les soins de la Maison d'Édition de l'Académie des Sciences de Hongrie. Le critique fait l'éloge du travail de haute qualité des directeurs de cette publication.

INFORMATIONS

Dédiée à la mémoire du pape Jean XXIII, une nouvelle chapelle de style moderne a été édifée dans la commune de Kunmadaras, sur l'emplacement de l'ancienne chapelle provisoire. La façade est décorée d'une fresque noir et blanc sur laquelle on voit, en haut, le Bon Pasteur, au centre, la silhouette de la Basilique Saint-Pierre de Rome, des deux côtés, la rangée des Pères conciliaires, enfin, en bas, du côté droit, la figure du pape Jean et derrière lui, celle de Paul VI. La chapelle aux frais de construction de laquelle le pape Paul VI. avait aussi contribué par une somme importante, a été consacrée par Mgr l'évêque Pál Brezanóczy, administrateur apostolique de Eger.

Le 21 août, l'Église unitarienne de Hongrie a célébré le 480e anniversaire de sa fondation. Dans l'esprit oecuménique de nos jours, les personnalités

de l'Église catholique ont également pris part à cette fête commémorative. Une harangue a été prononcée en leur nom par le chanoine *László Sempsey*, vicaire général de l'archidiocèse d'Esztergom.

Le 15 septembre, sur l'invitation de l'Académie de Théologie de Budapest, le professeur *Karl Rahner*, de la Faculté de Théologie de l'Université de Münster a fait à Budapest, dans la salle d'apparat du Séminaire Central une conférence sous le titre „*Sécularisation et athéisme*”. La conférence à laquelle même les membres du corps épiscopal hongrois ont assisté en grand nombre, a été accueillie avec le plus grand intérêt. Les Églises chrétiennes non-catholiques s'y sont fait également représenter. A cette occasion, le rédacteur de l'hebdomadaire *Új Ember* a eu une longue entrevue avec le professeur Rahner qui a déclaré entre autres que c'était sa première visite en Hongrie lui ayant réservé „beaucoup de surprises agréables”. „Bien entendu, comme partout, en Hongrie aussi, il y a des difficultés — a fait remarquer le professeur — toutefois on peut et on doit les surmonter au prix d'efforts de patience et de bonne volonté. Le seul but que nous devons nous donner dans votre nouveau monde socialiste aussi bien que dans notre vieux monde capitaliste, c'est d'adapter l'Église aux réalités de nos jours. En même temps, nous devons cependant maintenir l'Église dans sa pure essence évangélique, en toute sa netteté sans équivoque.” Le professeur Rahner a aussi souligné l'importance du dialogue entre marxistes et chrétiens. „Comment ce dialogue se poursuivra — a ajouté le professeur — nous ne pouvons le prévoir, mais si nous tenons à maintenir la paix, il est absolument nécessaire que nous arrivions à nous entendre sur les questions fondamentales. Nombreuses sont les injustices et atrocités qu'on peut encore rencontrer dans le monde et c'est notre tâche commune de les supprimer, en respectant mutuellement, bien entendu, nos points de vue.” A l'issue de la conférence, une réception a été donnée en l'honneur du professeur Rahner qui a été salué par Mgr l'évêque *Pál Brezanóczy*, administrateur apostolique, secrétaire du corps épiscopal hongrois.

Le 18 août, huit séminaristes sortants ont été ordonnés prêtres à Nyiregyháza par Mgr *Miklós Dudás*, évêque diocésain grec-catholique de Hajdúdorog.

Les travaux de restauration de la cathédrale de Győr réclament encore plusieurs années pour être menés à leur fin. Cette année, c'est la croix du clocher, détruite au cours de la guerre, qui a été remplacée. La croix en plaques de cuivre, haute de trois mètres, a été bénite par Mgr *József Bánk*, administrateur apostolique, le jour de l'Assomption, fête patronale de la cathédrale.

Le 11 août, jour la fête patronale de l'église d'Eszteregnye, Mgr *József Winkler*, évêque auxiliaire de Szombathely, a béni l'autel „versus populum” et le nouveau tableau d'autel de la Sainte Vierge de cette église.

Le père *Pacifik Király*, définitiveur général de l'Ordre des Franciscains, après avoir passé ses vacances d'été en Hongrie d'où il est originaire et y avoir subi entre-temps une opération, rétabli, a rejoint son poste à Rome.

M. *Endre Virág*, chef du chœur et de l'orchestre de l'église paroissiale de la Cité de Budapest, a eu l'honneur de diriger en Août dernier, à Sienne, la chorale de la Radiotélévision Italienne au concert de gala donné en clôture du cours de perfectionnement de l'„Accademia Musicale Chigiana”, section: direction de chœur polyphonique. C'est en termes élogieux que la presse italienne a rendu compte du concours prêté par l'artiste hongrois à ce concert de gala. En Hongrie d'ailleurs, ses récitals d'orgue donnés à Tihany passent pour de véritables événements de la vie musicale d'ici.

Dans son numéro du 8 septembre, l'hebdomadaire *Új Ember* a fait paraître sous le titre „Un bienfaiteur des enfants hongrois” un article où il évoque le souvenir du journaliste catholique hollandais, *G. N. Olsthoorn*, collaborateur principal du quotidien *Maasbode*, qui vient de décéder à l'âge de 75 ans, dans la ville de Sambeek (Pays-Bas). Il était le promoteur de l'action de bienfaisance „Stichting Hulpactie voor Hongarije” et de la fondation destinée à la subventionner. C'est grâce à cette action que des milliers

d'enfants hongrois nécessiteux ont été pris en charge par des familles hollandaises. Ces dernières, choisies avec le plus grand soin par Olsthoorn, ont offert leur hospitalité à leurs pupilles hongrois en moyenne durant cinq mois, en les habillant et en les faisant instruire. Pour son travail dévoué, Olsthoorn a été décoré aussi bien par la Croix Rouge hollandaise que hongroise et dernièrement c'est le Saint Père qui lui a attribué la croix de l'Ordre de Saint-Grégoire le Grand. L'article conclut sur ces phrases: „Lui, tout comme sa compagne de vie restée veuve, méritent que les Hongrois, en particulier ceux pour qui ils se sont donné tant de peine, se souviennent d'eux dans leurs prières. Olsthoorn fut un véritable ami de notre pays.”

Dans sa dernière circulaire, l'évêque József Bánk, administrateur apostolique de Győr, a prolongé de trois ans le mandat des membres des conseils paroissiaux. A cette occasion, le prélat a attiré l'attention du clergé du diocèse sur le rôle actuel de ces corporations représentatives, en constatant que chez nous ce sont les membres de ces corporations qui doivent assumer le rôle destiné par le concile aux apôtres laïques. En conséquence, ils doivent donner le bon exemple par leur vie pieuse et l'éducation religieuse de leurs enfants. Il faut que ces conseils représentent vraiment la communauté paroissiale, afin de mettre à profit leurs capacités professionnelles. Il faut leur donner aussi un rôle dans la vie liturgique.

Dans une déclaration faite à la presse, János Tóth, curé de l'église Mátyás du quartier du Château de Buda, a rendu compte des travaux de restauration de cette église effectués jusqu'ici et de ceux qui sont encore projetés. Les travaux de restauration de cette ancienne église de style gothique édifiée au moyen-âge, se poursuivront encore pendant deux ans, sans pourtant en troubler l'ordre liturgique. En même temps que la rénovation des peintures et des fresques de l'église, la technique moderne y sera aussi introuée; l'édifice sera muni de télé-chauffage et pourvu d'un nouvel éclairage camouflé. Le musée de l'église est déjà au nombre des plus intéressantes curiosités de la capitale hongroise. Le curé a également rendu compte de la messe en musique beat présentée à l'église, qui a soulevé les vives protestations d'une partie des fidèles, mais a obtenu un grand succès dans les cercles de la jeunesse.

A Máriaremete, lieu de pèlerinage recherché dans la banlieue de Budapest, par l'aménagement d'un nouveau sanctuaire, la transformation de l'intérieur de l'église est parvenue à son stade final. Les frais des travaux de remaniement de l'église dont la construction a été entreprise en 1963 en commémoration du Concile et dans l'esprit de ce dernier, sont exclusivement couverts par les dons des fidèles. — L'intérieur de l'église classée monument historique, vieille de six cents ans, de Balatonberény, station de villégiature près du Lac Balaton, a été complètement restauré grâce aux dons des fidèles. La bénédiction solennelle de l'église a eu lieu le 20 août, fête du roi hongrois, Saint Étienne. — A Salomvár, on vient d'entreprendre la restauration de l'église construite au XIVe siècle. Pour cette année, on prévoit la restauration du clocher, aux frais de 80.000 forints; pour l'année prochaine, la remise à neuf des fenêtres et des murs latéraux. — L'église d'Egervár construite en style gothique entre 1476 et 1496 sera également restaurée. La rénovation coûtera deux millions de forints et sera effectuée en deux ans.

A Szekszárd, les experts de l'Intendance Nationale des Monuments Historiques ont entrepris de mettre à découvert les ruines de l'abbaye de Bénédiktins, fondée, il y a 900 ans, en 1061, par le roi Béla Ier qui y fut enterré, selon les présomptions. — Dans les environs de Dombegyház, on a découvert les débris de l'église et du cimetière d'un monastère édifié au XIIIe siècle, à l'époque de la dynastie Arpadienne.

XXIII. János pápa emlékére építették fel Kunmadaras községben az új modern kápolnát azon a helyen, ahol régebben szükség-kápolna állt. A homlokzatot teljesen betöltő fekete-fehér falképen fenn a Jó Pásztor látható, középen a római Szent Péter-bazilika sziluettje, oldalt a püspököknek zsinatot idéző sorfala, alul, a homlokzat jobb sarkában János pápa, mögötte VI. Pál alakja. A kápolnát, amelynek építési költségeihez VI. Pál pápa is jelentékeny összeggel hozzájárult, *Brezanóczy* Pál püspök, egri apostoli kormányzó szentelte fel.

A *magyarországi unitárius egyház* augusztus 21-én ünnepelte fennállásának 400. évfordulóját. Az ünnepségen az ökumenizmus szellemében katolikus egyházi személyek is résztvettek. Katolikus részről *Semptey* László kanonok, budapesti érseki helynök mondott üdvözlő beszédet.

Karl Rahner, a münsteri egyetem teológiai karának professzora, a Központi Hittudományi Akadémia meghívására szeptember 19-én „A szekularizáció és az ateizmus” címmel előadást tartott Budapesten a Központi Papnevelő Intézet dísztermében. A rendkívül nagy érdeklődéssel fogadott előadáson a magyar püspöki kar tagjai is nagy számban jelentek meg. Képviseletették magukat a nem-katolikus keresztény egyházak is. Az *Új Ember* munkatársa ebből az alkalomból hosszabb beszélgetést folytatott Rahner professzorral, aki a többi között elmondotta, hogy ez volt első látogatása Magyarországon, amely „sok kellemes meglepetést” hozott számára. „Természetesen, mint mindenütt, Magyarországon is adódnak nehézségek — jelentette ki Rahner —, de ezeket nagy türelemmel és nyílt jószándékkal ki lehet és ki kell küszöbölni. Célunk csak az lehet, hogy úgy az önök fiatal szocialista világában, mint a mi, mondhatnánk, öreg kapitalista világunkban az egyházat az élet valóságához igazítsuk. Ugyanakkor meg kell őriznünk a kereszténység világos, egyértelmű, tiszta evangéliumi lényegét.” Kitért Rahner professzor a katolikus-marxista párbeszéd fontosságára is. „Hogy ez a párbeszéd miként fog alakulni — húzta alá Rahner —, nem tudhatjuk, de ha a békét fenn akarjuk tartani, föltétlenül szükséges, hogy alapvető kérdésekben megértsük egymást. A világban még igen sok igazságtalanság és szörnyűség tapasztalható, ennek elhárítása közös feladat, természetesen egymás szempontjainak messzemenő tiszteletben tartásával. „Rahner előadását követően tiszteletére fogadás volt, amelyen *Brezanóczy* Pál püspök, apostoli kormányzó, a magyar püspöki kar titkára köszöntötte a professzort.

Nyolc végzett teológusát szentelte pappá Nyíregyházán augusztus 18-án *Dudás* Miklós hajdúdorogi görög szertartású katolikus megyéspüspök.

A *győri püspöki székesegyház* teljes helyreállítása még több esztendei munkát igényel. Az idén a háborús események következtében lezuhanat toronykeresztet pótolták. A vörösréz lemezekből készített 3 méteres keresztet a székesegyház búcsúnapiján, Mária mennybevételének ünnepén áldotta meg *Bánk* József püspök, apostoli kormányzó.

Eszteregnye községben a templom búcsújának napján, augusztus 11-én áldotta meg *Winkler* József szombathelyi segédpüspök az új szembemiséző oltárt és Szűz Mária új oltárképét.

Király *Pacifik* ferences generális definitor, aki nyári pihenőjét itthon, Magyarországon töltötte és közben műtéten esett át, gyógyultan utazott vissza állomáshelyére, Rómába.

Virág *Endre* vezényelte idén a Sienai Nemzetközi Nyári Zenei Egyetem polifónikus tanszakának záró díszhangversenyén a római rádió és televízió kamarakórusát. A magyar művész szerepléséről nagy elismeréssel számolt be az olasz sajtó. *Virág* *Endre* vezeti a budapesti belvárosi plébániatemplom ének- és zenekarát. Tihanyi orgonahangversenyei régóta zenei eseménynek számítanak hazánkban.

„A magyar gyermekek névtelen jötevője” címmel emlékezett meg szeptember 8-i számában az *Új Ember* G. N. *Olsthoorn* holland katolikus újságíró-

ról, a *Maasbode* volt főmunkatársáról, aki életének 75. évében a hollandiai Sambeek városában elhunyt. Ő volt kezdeményezője és alapítója a „Stichting Hulpactie voor Hongarije” segítő akciónak és alapítványnak, amely az első világháború után az éhező magyar gyermekek ezreit vitte ki Hollandiába és helyezte el nevelőszülőknél. A nevelőszülők, akiket Olsthoorn a legnagyobb gonddal válogatott ki, általában öt hónapon keresztül látták vendégül, tanították, majd fel is ruházták magyar védeenceiket. Áldozatos munkájáért Olsthoorn-t a holland és a magyar Vöröskereszt egyaránt kitüntette, a Szentatya pedig legutóbb a Nagy Szent Gergely rendet adományozta neki. A cikk ezekkel a sorokkal végződik: „Megérdemli ő is, özvegyen maradt élettársa, A. A. M. Olsthoorn van Voesik asszony is, hogy imádságukba foglalják őket elsősorban azok a magyarok, akikért annyit fáradtak, de minden más magyar is. Nemzetünk igaz barátja volt.”

Máriaremetén, amely Budapest főváros kedvelt búcsújáró helye, az új szentély kialakításával befejező szakaszához érkezett a kegytemplom belső átalakítása, amely a zsinat emlékére és szellemében 1963-ban indult meg. A restaurálás költségeit, amelyek több száz ezer forintot tesznek, kizárólag a hívek adományai fedezik. — A Balaton melletti üdülőlhely, *Balatonberény* közel 600 éves műemlék-templomának belsejét a hívek aldozatkésztségéből teljesen restaurálták. A templom ünnepélyes megáldása augusztus 20-án, Szent István ünnepén volt. — *Salomváron* megkezdtek a község XIV. században épült templomának helyreállítását. Ebben az évben mintegy 80.000 forintos költséggel a templom tornyát restaurálják, jövőre az ablakokat és az oldalfalakat újítják meg. — Restaurálják az 1476—1496 között gótikus stílusban épített *egervári* templomot is. A felújítást, ami két millió forintba kerül, két év alatt fejezik be.

Szekszárdon az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei megkezdtek a 900 éves bencés apátság romjainak feltárását. Az apátságot *I. Béla* király 1061-ben alapította; feltételezések szerint a királyt ott temették el. — *Dombegyház* határában megtalálták a XIII. században épült egykori monostor templomának és temetőjének maradványait. Az Árpád-korabeli templom előbb román stílusban épült, később gótikus szentéllyel bővítették.

Hazudós gyermek. — Egyáltalán nem kell „kétségsbe esnie” amiatt, hogy nyolcéves fiaskuját ismételten hazugságon érte. A levelében előadott egyik eset sem olyan, hogy aggodalmat keltő jellemhibára engedne következtetni. Az efféle elhallgatások, tagadások vagy ferdítések korántsem rendkívüliek ebben az életkorban. Többnyire a gyermeknek az a vágya húzódik meg mögöttük, hogy szülei ne alkossanak rossz véleményt felőle. Amellett az is természetes, hogy az a gyermek, aki már tudja szégyellni magát, ösztönösen hazugsághoz folyamodik. Ugyanígy akkor is, ha szigorú büntetéstől kell tartania. Tapasztalat szerint a gyermek akkor nem hazudik, ha a biztonság és bizalom légkörét teremti meg számára. Ehhez szükséges, hogy bátorítsák az őszinteségre és ennek ellenében ne vegyék tragikusan helytelenségeit. Hiszen ha a gyermeknek azt kell éreznie, hogy amennyiben őszintén bevallja botlásait, megvonják tőle a szeretetet, vagy aránytalan keménységgel büntetik meg, akkor csak erősödik benne a hajlam a hazugságra. Okosan akkor járunk el, ha adott esetben határozottan megmondjuk neki, hogy ezt vagy azt nagyon rosszul cselekedte, ha pedig a gyermek maga is elismeri ezt, napirendre térünk az ügy fölött. Az pedig a legsúlyosabb hiba lenne, ha azért, mert a gyermek egyszer-mászor nem mondott igazat, most már sohasem hinnénk neki és szokványosan nem bíznánk meg benne, mert ezzel mi magunk állnánk útját annak, hogy kiérlelődjen benne az önérték és önbecsülés, amely nem tűri az alakoskodást.